

Número monogràfic

**Propostes de formació
sobre la intervenció
amb joves en contextos
d'immigració**

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Dipòsit Legal: GI.904-2010
ISSN: 2013-9063

Universitat
de Girona

 PROSPECTSASO

Interreg
POCTEFA
ProspectSaso EFA019/15





Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Universitat
de Girona

Índex

Índice

Summary

Article Artículo Paper	Serra, C. (2020)	
1	Presentació: Cap a una guia de formació sobre intervenció amb joves en contextos d'immigració	9
Article Artículo Paper	Serra, C., Espinosa, F. (2020)	
2	El Güell Espai Jove: l'acompanyament socioeducatiu al servei dels joves i de la comunitat	23
Article Artículo Paper	Touhami, S. (2020)	
3	L'educació popular.....	41
Article Artículo Paper	Touhami, S. (2020)	
4	Participació i coneixements dels "usuaris" i les persones a qui s'adrecen les polítiques	47
Article Artículo Paper	Pujol, Í. (2020)	
5	Estratègies, plataformes i dispositius que afavoreixin la participació dels joves.....	55
Article Artículo Paper	Juanola, N., Quintana, I. (2020)	
6	Joves migrats en contextos rurals. Per a una nova ruralitat global i culturalment diversa: polítiques d'inclusió social dels joves emigrats sols als municipis petits.....	63

Article Artículo Paper 7	Esteva, E., Lacoste, A., Mowatt, C. (2020) Les habilitats per a la vida com a estratègia pedagògica de salut 77
Article Artículo Paper 8	Casademont, X. (2020) La necessitat de la integralitat en les polítiques públiques d'immigració 87
Article Artículo Paper 9	Prieto-Flores, Ò., Feu, J. (2020) La mentoria social com a eina de treball amb joves en context d'immigració 99
Article Artículo Paper 10	Touhami, S. (2020) La inclusió 111
Article Artículo Paper 11	Serra, C., Shaimi, M. (2020) El reconeixement. Eix de les polítiques d'integració? 117
Article Artículo Paper 12	Serra, C., Shaimi, M. (2020) Formació antiracista per als professionals de l'acció social 133
Article Artículo Paper 13	Touhami, S. (2020) Radicalització i radicalitats 145
Article Artículo Paper 14	Riera, N., Mesas, A. (2020) Incorporació dels aprenentatges del 17A a Ripoll en intervenció comunitària..... 151
Article Artículo Paper 15	Salvachúa, E., Sibina, C. (2020) Suport des de l'àmbit social a les trajectòries educatives i formatives a joves migrats 159
Article Artículo Paper 16	Shaimi, M. (2020) La violència del sistema de protecció a la infància i l'adolescència, una descripció ... 167



Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Dipòsit Legal: GI.904-2010
ISSN: 2013-9063

Universitat
de Girona

Número monogràfic

Propostes de formació sobre la intervenció amb joves en contextos d'immigració

Cap a una guia de formació sobre intervenció amb joves en contextos d'immigració

Carles Serra¹

¿Quines són les necessitats de formació dels professionals de l'acció social que treballen amb joves en contextos d'immigració? ¿I les de recerca? ¿A què hem de donar prioritat perquè tant la intervenció com la recerca tinguin sentit i atenguin el que és més necessari? ¿Podem preveure problemes que ara potser no més són emergents –amb prou feines tenim indicis que ens permetin intuir-los– però en un futur proper seran cabdals? I qui diu l'acció, diu les polítiques: ¿Qui, com i en funció de què pot o ha de decidir quina és l'orientació adequada de les polítiques d'immigració (o de ciutadania?), d'acollida (o de convivència?), d'integració (o d'inclusió?), de diversitat (o d'igualtat?), d'interculturalitat (o d'antiracisme)? ¿I qui les ha d'assumir: els serveis socials? els de joventut? els de cultura? els d'educació? els de seguretat? ¿O som agosarats –i coherents– i assumim el risc de dir que ha de ser una política transversal coneguda, assumida i compartida per totes les àrees –amb el risc que no n'hi hagi cap que s'encarregui d'impulsar-la, ni de vetllar

1. Universitat de Girona

perquè el seu impuls sigui coherent i estigui ben orientat i no hi hagi contradiccions o mancances gaire importants—?

¿I si algunes d'aquestes preguntes ja tenen resposta —explícita, raonada, aplicada i contrastada— i és només la ignorància i la imperícia d'uns investigadors que tot just comencen a desplaçar el focus d'atenció cap a un àmbit nou, el que fa que se les plantegin? Tant hi fa, de totes les qüestions, només l'última és sobrerera. Millor encetar el treball amb bones preguntes que amb respostes imaginades, sense fonament o incoherents.

Aquest era el punt de partida en començar a treballar sobre les situacions i problemàtiques que fan front els joves immigrants: tots els dubtes i molt poques respostes —és el que passa quan les que hi ha a l'abast no convencen—, però amb voluntat d'afrontar reptes nous i de provar de dir coses que poguessin tenir alguna rellevància (aquella pretensió de l'antropologia o les ciències socials “aplicades” o, encara millor, “implicades”). Aquest número de *Pedagogia i Treball Social. Revista de ciències socials aplicades* presenta alguns resultats del treball realitzat des d'aleshores.

Sovint des de l'acadèmia es peca d'un excés d'autoreferencialitat (compareu, si no, les bibliografies dels articles redactats pels acadèmics i pels professionals de l'acció social que apareixen publicats en aquest número). Una autoreferencialitat que té dues conseqüències:

1. D'una banda que el debat acadèmic es pot allunyar de les necessitats més sentides o més immediates dels polítics, els professionals o les persones a qui s'adrecen les accions d'aquests.
2. D'una altra, que pot abocar els acadèmics a ignorar els coneixements que tant responsables polítics, com professionals, com la població diana, tenen i han generat sobre les realitats que viuen o en què treballen.

Si el primer punt és o no és un problema depèn dels interessos o les prioritats dels mateixos investigadors: la recerca bàsica (profundament teòrica, conceptual, allunyada de les necessitats immediates de la intervenció) té sentit per ella mateixa. És pràcticament impossible saber quina serà la utilitat del coneixement que generem (si és que n'arriba a tenir alguna), però això no resta legitimitat, ni mèrit, ni interès a la inversió de temps i esforç en àrees

i qüestions que, d'entrada, semblen lluny de tenir cap utilitat “pràctica” o de ser rellevants per a cap debat que la societat tingui plantejat o hagi de posar damunt la taula (el xamanisme, l'art rupestre, els forats negres o l'origen de la sardana, per dir-ne alguns que *a priori* poden semblar més “recreatius” que rellevants, però que a la llarga han demostrat que les hores de reflexió que han merescut estaven més que justificades). El problema és quan l'investigador, l'acadèmic, vol fer aportacions a debats que els polítics, els professionals o la societat tenen plantejats, i ho fa des d'abstraccions, complexitats teòriques i debats que poc tenen a veure amb el que se'ls reclama. Si es volen fer aportacions als debats socials, cal conèixer els reptes, les necessitats i l'estat dels sabers amb què treballen tots els agents socials implicats. L'autoreferencialitat, aleshores, és un problema. Podem assistir a debats interminables sobre la interculturalitat, per exemple, davant d'auditoris al·lucinats que es demanen per què carai es dedica temps a discutir sobre això quan a ells el que els marca la vida és la llei d'estrangeria, les discriminacions en l'accés a l'habitatge o la mala relació amb els veïns o els companys d'aula; o a experts que quan els demanen que concretin com es pot traduir la seva proposta en accions concretes, no se'ls acudeix res més que proposar... la realització de tes interculturals.

La segona conseqüència és més greu, perquè genera una jerarquia de sabers del tot injustificada. El diàleg és difícil quan els que el practiquen ho fan des de posicions allunyades i tenen interessos, necessitats, prioritats, urgències i ritmes de treball diferents, i se'ls exigeixen coses diferents a l'hora de justificar la seva feina. I encara és més difícil quan es tendeix a reconèixer com a “saber”, com a coneixement realment valuós i digne de ser tingut en compte, només el saber generat entre els iguals.

1. La creació d'un grup de treball sobre joves i immigració

Afortunadament cada vegada sorgeixen més iniciatives orientades a posar en valor els coneixements dels professionals i els de les persones a qui s'adrecen les polítiques i les accions (els ciutadans en general o les persones i col·lectius específicament afectats)². Va ser a partir d'aquest reconeixement i de la voluntat de poder treballar amb la intenció de donar resposta a alguna necessitat real, que, d'acord amb alguns companys que des de fa anys treballen per a millorar la

2. Casademont, X., Planas, A., Serra, C. Soler, P. (2020). “Breaking down barriers: the co-construction of knowledge between practitioners and researchers”. [En procés d'edició].

resposta que la societat i les institucions donen als reptes que en general planteja la immigració, vam decidir organitzar i constituir un “grup de treball”³. El nom ha anat canviant, de *Grup de treball sobre la intervenció amb joves en barris receptors d’immigració* ha passat a *Grup de treball sobre joves i immigració*: el primer més precís, el segon més pràctic. El bo és el primer, perquè la intervenció consideràvem que era un bon punt de partida (identifiquem quins són els reptes, les problemàtiques que estem abordant, plantegem-nos en quina mesura estan ben definides i són les que realment pensem que cal abordar, i preguntem-nos si la manera d’abordar-les és la més correcta) i perquè l’objecte de reflexió no són “els joves immigrants” sinó allò que els envolta (d’aquí que parlem de joves –immigrants o no– i de barris o de contextos d’immigració⁴). Però l’economia mana: “Joves i immigració”. “Joves” perquè la seva realitat és diferent de la dels seus pares, i encara són els adults els que atrauen més la nostra atenció. I quan l’han atret els joves ho han fet, massa vegades, en qualitat d’estudiants. Possiblement perquè l’escola uniformitza i ajuda a simplificar les coses, però la joventut, diversa com és, qui té capacitat d’atrapar-la? També uniformitza la immigració: pensem “un immigrant”, i l’hem pensat home i adult, i amb un reptes comuns tan si és gambià, com ucraïnès, com d’Hondures; i pensem en la llengua, l’acollida, la interculturalitat... Però, els joves! És com obrir la caixa dels trons: nascuts aquí i a fora, escolaritzats i sense escolaritzar, racialitzats i no racialitzats, amb dificultats d’inserció professional o amb carreres universitàries, màsters i doctorat, amb referents familiars al territori o sense, amb una xarxa social diversa o marcats per la ferida de l’estigma, el racisme i l’exclusió. A partir d’aquí, ¿qui és capaç de fer un diagnòstic dels joves tocats pels processos de la immigració? Però són el futur –més present cada vegada– i nosaltres badem: perquè són el que serem, o són el que som i no ens n’hem adonat encara.

Doncs els joves, i tots. Perquè qui diu qui és immigrant i qui no ho és? I qui diu que el problema és dels joves immigrants i no dels altres? ¿I qui diu que allò sobre el que hem de treballar són els joves –que són esquerps, maleducats, rebels; que no s’integren, que no s’adapten– i no la societat –esquerpa també, tancada, que ni integra ni està integrada, ni dona oportunitats–?

Els membres del Grup de Treball han anat canviant al llarg de tot el procés (que arrenca el febrer de 2017, s’entrebanca amb la repressió de l’estat contra la revolta catalana

3. Aquesta iniciativa formava part del projecte *ProspecTaso (Prospectiva Transfronterera Sanitària i Social)*, que ha comptat amb el finançament del programa Interreg POCTEFA Ref: EFA019/15.

4. Per a organitzar aquest treball, la proposta de Carol Bacchi (2009) ha estat especialment útil.

i s'atura amb els confinaments, a l'espera que les possibilitats de trobada presencial i les urgències de la crisi sanitària i social permetin la represa de les sessions de treball). Hi han passat una trentena de professionals, estabilitzant-se el grup en una quinzena de persones que assisteixen de manera regular a les trobades cada mes i mig⁵. L'objectiu del Grup era conèixer i reflexionar sobre les situacions que s'estan abordant des de les entitats del tercer sector i les institucions en relació als joves que viuen en contextos d'immigració. Reflexionar sobre les problemàtiques i sobre les estratègies d'intervenció.

A banda de les presentacions i els debats interns del Grup, també es va anar convidant a altres professionals i a investigadors que han treballat sobre problemàtiques properes. És el cas de Martin Lundsteen (2013, 2017, 2019) i de Nuria Riera, entre altres. Núria Riera va poder explicar de quina manera des del Consorci de Benestar Social del Ripollès s'ha abordat el trauma que va generar la participació de joves de Ripoll en l'atemptat del 17 d'agost de 2017.

A banda de les trobades regulars del Grup de Treball, es van organitzar dos seminaris de treball transfronterers, un a Tolosa i un altre a Perpinyà. El primer va permetre conèixer diferents serveis i dispositius adreçats als joves que viuen al que a Tolosa es qualifiquen com a "*quartiers sensibles*"—recursos culturals, serveis de suport comunitari, dispositius d'inserció professional i de suport educatiu, bàsicament. A Perpinyà el seminari ens va permetre contrastar discursos i metodologies desenvolupats al nord i al sud dels Pirineus.

A més d'aquestes trobades, a partir del treball del Grup es van organitzar tres trobades més: una Girona, amb professionals que fan intervenció directa amb joves immigrants;

5. Els integrants del Grup de Treball han estat: **Ouafae Acharki** (mediadora i dinamitzadora, Consell Comarcal Alt Empordà), **Vicky Blanco** (educadora, Espai Jove de Palafrugell, Coop. Suara), **Eulàlia Bofill** (cap progr. educació, Càritas Girona), **Andreu Bover** (cap d'àrea de Ciutadania i Immigració, Aj. Salt), **Mònica Caldas** (cap progr. suport jurídic, Càritas Girona), **Pere Cortada** (tècnic de la Secretaria d'Igualtat, migracions i ciutadania a Girona), **Nia Farreras** (tècnica d'acollida, Aj. Girona), **Carolina Fontàs** (tècnica d'acollida i diversitat, Aj. Sta. Coloma de Farners), **Maite Irazola** (tècnica de ciutadania, Aj. Anglès i Sant Hilari Sacalm), **Neus Juanola** (tècnica en polítiques migratòries, Consell Comarcal Alt Empordà), **Marta Julián** (educadora, Espai Jove de Palafrugell, Coop. Suara), **Jordi López** (educador social, Consorci d'Acció Social de la Garrotxa), **Abdesselam Loukan** (mediador i dinamitzador, Consell Comarcal Alt Empordà), **Laura Masó** (coord. Territorial de Joventut a Girona), **Carme Noguera** (coord. Servei d'immigració i diversitat, Aj. Figueres), **Laura Prunell** (tècnica de Ciutadania, Aj. Cassà de la Selva), **Jordi Roura** (tècnic de Joventut, Aj. Girona), **Esther Salvachúa** (responsable àrea educació, Fundació SER.GI), **Carles Serra** (antropòleg, Universitat de Girona), **Cristina Sibina** (educadora social, Salt), **Julia Ventura** (educadora social, Consell Comarcal Pla de l'Estany), entre altres. A més hem comptat amb el suport tècnic de **Irene Mates**, **Marta Navarro** i **Sandra Borneis** (tècniques de suport del projecte ProspecTsaso) i la col·laboració de **Slimane Touhami** (professor i investigador del centre ERASME, Institut du Travail Social), entre altres.

i dues més a Salt, totes dues amb joves que han viscut de prop la immigració (joves immigrants, refugiats, fills de famílies immigrades o joves autòctons que participen de moviments socials que incideixen en problemàtiques com el racisme o l'acollida de la població immigrada de països del Sud). Totes tres trobades es van organitzar amb una metodologia flexible, pensada perquè fossin els mateixos participants els que establissin quins eren els temes de discussió en funció de l'interès o la rellevància que consideressin que tenien⁶.

Al seminari amb els professionals que treballen en contacte directe amb els joves els grups de discussió que es van crear a proposta dels mateixos professionals van ser⁷:

1. Racisme i discriminacions
2. Documentació, qüestions legals i accés al treball
3. Relacions amb les institucions i amb el sistema educatiu
4. La identitat i les dificultats per al reconeixement
5. Emocions i acompanyament

I al primer seminari amb els joves, els temes que es van plantejar van ser aquests:

1. Racisme (analitzant la qüestió des de nivells de reflexió molt diversos: des de l'exposició de casos viscuts, fins a l'anàlisi del racisme des de la perspectiva decolonial).
2. Gènere-feminisme-privilegis-interseccionalitat
3. Documentació, qüestions legals i accés al treball⁸

6. Cadascuna de les sessions la vam plantejar a partir d'una adaptació de la metodologia *EdCamp* (<https://edcamp.educaciodemacat.cat>) que els darrers anys a Catalunya ha estat promovent la Fundació Jaume Bofill. Aquest format permetia que fossin els mateixos participants els qui determinessin els temes que es discutirien i que s'organitzessin en grups de treball amb total llibertat a l'hora de conduir els temes, proposar-ne de nous i canviar de grup quan cadascun dels participants ho estimés convenient. Vam pensar que era una bona opció per tal de no imposar la nostra mirada sobre la temàtica objecte de discussió (els joves immigrants, els seus reptes, inquietuds i problemàtiques) i fer que fossin els mateixos participants els qui assenyalessin sobre què calia discutir i en quins termes.

7. Enumerem els temes perquè ens sembla significatiu quines són les qüestions a què els professionals donen rellevància i quines són les que els mateixos joves consideren rellevants. Podríem afegir: si en uns llistats i altres hi hagués grans discrepàncies ens hauríem de demanar per quin motiu n'hi ha, i si no n'hi ha gaires (com és el cas) possiblement la següent pregunta a fer-nos és si les "necessitats" sentides pels joves i les "atribuïdes" pels professionals es corresponen amb les prioritats que es fixen des de les institucions. En tot cas, cadascú pot fer aquest exercici i arribar a les conclusions que consideri pertinents.

8. Aquest grup va esdevenir gairebé un taller d'assessorament atès el perfil de les persones que van participar-hi. Tanmateix, aquest fet sembla prou significatiu de les necessitats i la desorientació que hi ha entorn a aquestes qüestions.

4. Educació (des d'una perspectiva molt crítica amb la manera com s'han sentit tractats per les escoles i instituts per on han passat)⁹.
5. La gestió de la identitat (vinculant aquesta qüestió especialment amb les relacions familiars).

Al document de convocatòria del segon seminari amb joves, es recollien algunes de les idees que van expressar-se en el primer, com a qüestions que ells mateixos van plantejar i que van quedar obertes. Aquestes qüestions:

- És una trampa la “integració”?
- Com hem d'entendre i gestionar les discrepàncies que es generen entre pares/mares i fills/filles?
- Com podem treballar contra la discriminació quan aquesta es produeix a través de les institucions? (de l'escola, per exemple, que se'n va parlar molt)
- Es tendeix a vincular les “persones immigrades” amb “problemes”, podem fer res per canviar aquesta percepció?
- Per a molts dels nostres pares el dret a vot no era una prioritat. Però i per a nosaltres?
- I el mateix passa amb l'accés a l'administració, que per a treballar-hi cal tenir nacionalitat espanyola. Ens hi hem de conformar?¹⁰

I a partir d'aquí se'ls va plantejar la possibilitat de donar continuïtat a aquestes trobades o de constituir un grup de treball (de formació o de debat o de coordinació) amb joves amb interès per aquestes qüestions (que poden tenir-hi un interès personal o que estan treballant-hi des d'associacions o moviments diversos). Aquest podria ser una de les propostes de continuïtat del projecte *ProspecTsaso* en la seva nova edició.

9. Val a dir que a la sessió hi havia des de persones que han tingut un contacte molt breu amb el sistema educatiu català, fins a persones que l'han reconegut de cap a cap; i des de persones que han abandonat el sistema, fins a persones que han acabat a la universitat.

10. Aquestes qüestions es van plantejar en la primera trobada amb els joves. Nosaltres les vam posar damunt la taula en la segona trobada, perquè en la primera ocasió van donar joc a debats molt interessants i extensos.

2. El banc de projectes

Finalment, en paral·lel al Grup de Treball (i amb els suport dels seus membres) es va encarregar a la *Fundació Campus Arnau d'Escala* la creació d'un *Banc de projectes d'intervenció amb joves en contextos d'immigració*. Es tractava d'identificar els projectes que s'han desenvolupat des del 2005 fins avui per a treballar amb joves que viuen en contextos d'immigració i incidir en les seves problemàtiques, necessitats i contextos en què viuen. L'abast territorial del *Banc* és tot Catalunya, si bé la recerca s'ha centrat de manera més exhaustiva en les comarques de Girona. Al *Banc de projectes* s'identifiquen les problemàtiques treballades i les metodologies emprades, s'hi recull la documentació generada i es faciliten dades de contacte. La intenció és que sigui un recurs per accedir a informació sobre projectes diversos, posar-los a l'abast dels professionals o les institucions que puguin estar-hi interessades i fomentar-ne la difusió i l'intercanvi. També volem que sigui una eina que permeti resseguir què i de quina manera es treballa, que permeti identificar en què s'ha anat incidint en cada moment i quines temàtiques no s'han treballat encara.

El *Banc de projectes* és un recurs obert. En dos sentits: es va penjar al web per a facilitar l'accés a tothom qui hi estigui interessat; i segueix en construcció: s'ha obert amb 53 projectes¹¹, però es demana que qui tingui notícia d'entitats, professionals o institucions que hagin desenvolupat alguna iniciativa (programa, projecte, acció, servei) que d'una manera o altra incideixi sobre els joves que viuen en contextos on la immigració és una dimensió significativa, ens facilitin el contacte a través del correu electrònic info@campusarnau.org a fi que ens hi puguem adreçar per ampliar aquest *Banc* i la informació pugui ser cada vegada més completa. Podeu accedir al *Banc de projectes* a través d'aquesta adreça: <http://www.campusarnau.org/bancdeprojectes/>.

3. Cap a una guia de formació

Veiem que la feina desenvolupada des del Grup de Treball, ha estat diversa i, en alguns moments, intensa. En aquest número de la revista de *Pedagogia i Treball Social* aportem la darrera de les tasques desenvolupades. A l'inici del projecte es va proposar la creació d'una

11. De 111 projectes identificats, vam obtenir una informació completa de 53, que són els que s'han incorporat al Banc.

Guia de Formació. El nom generava incomoditat. Primer perquè la mateixa lògica del Grup de Treball ja qüestiona d'arrel la idea que hi hagi ningú amb coneixements i capacitat per a decidir en què cal formar els professionals (diversos com són i diverses com són les temàtiques en què treballen) i amb coneixement i capacitat per a donar resposta a les necessitats de formació identificades (unes necessitats que són canviants, com diverses poden ser les possibilitats de donar-hi resposta).

La dinàmica del Grup de Treball ha estat més la d'obrir-se al diàleg. Per això inicialment ens va semblar que tant interessant podia ser parlar de propostes de formació temàtiques, com de metodologies. La dinàmica del Grup de Treball és comuna a la de diferents grups de treball que s'han constituït entorn a grups de recerca del Departament de Pedagogia i de l'Institut de Recerca Educativa de la Universitat de Girona, on hi conflueixen professionals i investigadors que treballen sobre una mateixa temàtica. En l'actualitat n'hi ha tres: el *Grup de treball sobre joves i immigració*, el *Grup de treball en polítiques de joventut i recerca acció* i el *Grup de treball sobre coneixement professional, formació i recerca en serveis socials i treball social*. En tots tres s'ha generat una dinàmica de treball similar, basada en la co-creació de coneixement i el diàleg entre acadèmics i professionals que s'obren –un i altres– a aprendre dels interessos, experteses, dificultats i punts de vista de cada cadascun d'ells té en torn a una mateixa temàtica. Es tracta, senzillament, de no establir les diferències com a repte a superar, sinó com a factor d'enriquiment. Tal i com hem assenyalat a la primera nota d'aquesta presentació, hi ha un article en procés de publicació (Casademont et al. 2020) que fonamenta aquesta opció de treball i posa en valor tot el que aporta.

Més enllà del model de formació, doncs, què presentem en aquest número de la revista de *Pedagogia i Treball Social*? Bàsicament articles que recullen reflexions o que intenten donar resposta a qüestions que han anat apareixen en els debats del Grup. De dos tipus: unes de caire metodològic i unes altres entorn a reptes i àmbits d'intervenció.

4. Formació en aspectes metodològics i instrumentals

Quan parlem de metodologies, fem referència a estratègies d'intervenció i maneres de plantejar i organitzar el treball amb joves sobre les quals considerem que cal insistir, perquè no es tenen prou presents, encara no estan suficientment reconegudes o encara xoquen

amb resistències fruit de les inèrcies polítiques i institucionals. Aquestes qüestions metodològiques (estratègiques, de planificació i d'organització) són:

1. En primer lloc, la necessitat d'apostar per dispositius flexibles, que s'adaptin a les poblacions i als contextos socials canviants que cal atendre, més que no pas facin una oferta de serveis i activitats que intuïm que poden ser interessants. La primera opció requereix un contacte estret amb les comunitats amb què es treballa (que poden ser barris sencers o grups de joves), un contacte estret i continuat que només és possible a través de l'acompanyament socioeducatiu i el treball comunitari. Entorn a aquesta qüestió hi reflexionen els dos primers articles. “El Güell Espai Jove: l'acompanyament socioeducatiu al servei dels joves i de la comunitat” presenta un dispositiu de la ciutat de Girona que s'ha bastit en base a aquests principis. L'article següent, “L'educació popular”, signat per Slimane Touhami, antropòleg de l'Institut de Treball Social del Centre Erasme, de Tolosa, aporta alguns referents teòrics a aquest plantejament.

Val a dir que més enllà de proposar i defensar una manera de plantejar la pedagogia social, l'educació social i el treball social, al final del primer article s'incideix en un aspecte que estava molt present en molts dels debats del Grup de Treball: “Volen que el Güell”, s'hi diu, “esdevingui proper i amb capacitat de detecció, anàlisi i articulació de respostes per a les situacions noves i les fragilitats dels adolescents i joves en front d'una realitat que constantment està canviant”. Capacitat de *detecció, anàlisi i articulació de respostes!* Prendre el pols a una realitat que canvia molt ràpidament i que, si badem, quan la reconeixem ja hem fet tard, encara fem més tard quan arribem a entendre-la, i quan comencem a intervenir-hi potser ja ha canviat. És possible que en l'educació popular, l'educació social, el treball comunitari i l'acompanyament socioeducatiu ben plantejats hi trobem algunes respostes o, com a mínim, bones eines que ens ajudin a millorar la nostra capacitat de detecció de reptes i problemàtiques emergents. Pensem-hi, valorem-les i concedim-los els espais que es mereixen.

2. Els dos articles següents també van junts. En aquest cas, l'article de Slimane Touhami sobre “Participació i coneixements de les persones a qui s'adrecen les polí-

tiques” posa en valor els sabers d'aquells que massa vegades hem tendit a reduir al paper d'“usuaris”. Cada vegada hi ha més propostes que defensen la necessitat d'escollar les persones amb qui treballem i d'afavorir la seva participació en la definició de les polítiques, les activitats i els serveis. Touhami en fa la defensa a partir de l'experiència francesa i l'Íngrid Pujol explica com ho ha treballat al Kasal de Joves de Roquetes, que durant molt de temps va ser un referent pel que fa a participació dels joves en la presa de decisions, gestió i organització d'activitats en un centre d'aquestes característiques. Participació, ens diuen, és empoderament, educació i democràcia, tot plegat prou important com perquè ens decidim a impulsar-la.

3. Un repte a l'hora d'organitzar sessions per al Grup de Treball era identificar experiències interessants que fossin reproduïbles en les poblacions on treballen molts dels membres del Grup. La tendència a treballar amb exemples de “bones pràctiques” de vegades topa amb aquesta dificultat: els contextos socials són molt diversos i els recursos amb què es compta per a impulsar-les (personals, socials, econòmics o d'infraestructures), també. L'article de Neus Juanola i Imma Quintana incideix en aquesta qüestió. Des de la seva experiència al Consell Comarcal de l'Alt Empordà poden reflexionar sobre el que implica treballar en i per a municipis rurals, poblacions petites o mitjanes que possiblement no disposen dels recursos d'una gran ciutat, però que alhora compten amb un teixit social que pot ser un actiu que jugui al nostre favor si sabem tenir-lo en compte i incorporar-lo als projectes.
4. L'altre extrem el trobem en els municipis grans o en els consorcis o les diputacions que treballen per a conjunts de municipis. En aquests casos, la disponibilitat pressupostària i de personal, fa que es tendeixi a generar àrees o serveis que treballin de manera especialitzada. I això comporta riscos quan del que es tracta és d'intervenir sobre realitats socials o problemàtiques que requereixen un abordatge transversal o, millor encara, integral. Xavier Casademont, hi reflexiona perquè les paraules no són fetitxes que fan efecte en ser pronunciades (l'abordatge integral i la transversalitat massa vegades xoca amb la rigidesa i les inèrcies institucionals), identifica les principals dificultats i presenta propostes per a superar-les.

5. Però més enllà de principis teòrics i qüestions organitzatives i institucionals, també presentem algunes eines concretes que s'han demostrat especialment útils per a l'atenció i el suport socioeducatiu als joves. En primer lloc el treball sobre les "habilitats per a la vida" sobre el qual fa anys que s'incideix des de l'Àrea de promoció de la salut del Dipsalut. En parlem perquè és un enfocament alhora social i personal, que ha estat vàlid per a treballar aspectes relacionats amb la salut, però que està pensat també per a fer front a reptes vitals i socials de tot ordre. I perquè no és prou conegut encara, tot i que les propostes que fa van guanyant terreny progressivament. Incorporar-la com un eix del treball socioeducatiu amb els joves i adolescents pot ser especialment interessant.

I finalment, la mentoria, que també viu un moment feliç, tant a Catalunya com a Europa. Òscar Prieto i Jordi Feu, els responsables del *Projecte Rossinyol*, en parlen per a assenyalar de quina manera l'apoderament dels joves es pot desenvolupar a través de relacions d'acompanyament.

5. Formació sobre àmbits i problemàtiques específiques

Més enllà dels aspectes metodològics, però, bona part de les sessions del Grup de Treball es van dedicar a reflexionar i discutir sobre problemàtiques específiques. Aparentment sobre conceptes, però de fons el debat era sobre la millor manera de definir, acotar i abordar un determinat problema. Aquesta preocupació s'ha traduït en un bloc de tres articles:

1. El primer sobre la inclusió, el segon sobre el reconeixement i el tercer sobre la perspectiva antiracista. El primer situa el concepte "inclusió" i la idea que cal treballar per a generar una societat i unes institucions inclusives. Serveix com a introducció a un debat més complex com és el que s'ha generat entorn a la idea de "reconeixement". Aquest concepte ha estat objecte de controvèrsies entre filòsofs, sociòlegs, antropòlegs i politòlegs. El concepte en si i la centralitat que ha de tenir en la definició i l'orientació de les polítiques d'integració, d'immigració o de ciutadania. Els autors de l'article reconeixen l'interès i el valor del concepte i de les polítiques que s'han proposat d'impulsar-lo, si bé també insisteixen que aquest "reconeixement" no s'ha de llegir únicament ni principalment en clau identitària,

com massa sovint s'ha fet. L'article vol ser una excusa per a obrir un debat i que tots plegats comencem a plantejar-nos quins són els dèficits de reconeixement de les polítiques i les dinàmiques socials amb què hem estat treballant fins ara, i que comencem a pensar de quines maneres podem procedir a aquest reconeixement des dels espais de treball propis de l'àmbit social. Tot un repte.

El tercer article, dels mateixos autors, es planteja com ha de ser una "Formació antiracista per als professionals de l'acció social". On som i on hauríem d'arribar. I on hauríem d'arribar si entenem l'antiracisme com una perspectiva de treball amb pretensions de globalitat, integral i prou definida com perquè no la considerem "una pota més" de la perspectiva intercultural, sinó l'eix central de les polítiques d'igualtat, convivència i diversitat que hem de desenvolupar per a donar resposta als reptes que la nostra societat té plantejats. Un article, doncs, per al debat.

2. I com no podia ser d'altra manera, l'altra gran tema que ha estat objecte d'anàlisi i reflexió al si del Grup de Treball és el dels radicalismes violents. Sobre aquesta qüestió en parlen Slimane Touhami, que presenta la manera com s'han conceptualitzat i abordat a França, i la Núria Riera i l'Alícia Mesas, del Consorci de Benestar Social de Ripollès, que van haver d'entomar el repte de curar les ferides obertes pels atemptats de l'estiu del 2017 al mateix temps que intentaven entendre perquè uns joves ripollesos van acabar participant activament en aquells atemptats, sense que ningú pogués arribar ni tan sols a imaginar-s'ho.

La prevenció del radicalisme violent ha esdevingut, per a molts, una prioritat. Nosaltres diríem que tot el que s'aporta en aquest número de *Pedagogia i Treball Social*. Revista de ciències socials aplicades té de fet aquesta orientació, perquè som del parer que la millor manera de lluitar contra el radicalisme violent, a més de lluitar contra els que el promouen, rau a treballar per una societat més justa i cohesionada. Les habilitats per a la vida, l'acompanyament socioeducatiu, el reconeixement, la participació, l'antiracisme o la integralitat de les polítiques, entenem que són eines i perspectives de treball que ens ajuden a avançar en aquest sentit.

3. Finalment, la revista es tanca amb dos articles dedicat, el primer, al suport a les trajectòries educatives i formatives dels joves migrats des de l'àmbit social (el treball

a desenvolupar des del sistema educatiu mateix ha estat extensament treballada i podria ser objecte de tot un altre monogràfic). El segon, aporta una mirada crítica sobre dispositius del sistema de protecció a la infància i l'adolescència a Catalunya.

Podríem haver inclòs més temes i podríem haver apostat per un format més “didàctic” (un repertori de solucions i de recomanacions), però entenem que amb això no hauríem fet més que falsejar la realitat. Primer perquè de solucions fàcils i “receptes a administrar” no n’hi ha. No pot haver-n’hi en un àmbit tan dinàmic, variable i internament divers com aquest. I en segon lloc, però principalment, perquè sempre és més ric interessant compartir mirades, experiències, dubtes i coneixements. I reflexionar conjuntament, tal com hem anat fent aquests darrers mesos els membres del *Grup de treball sobre joves i immigració* i com us convidem a fer amb la lectura d’aquests articles.

6. Bibliografia

- Bacchi, C. (2009). *Analysing Policy: What’s the problem represented to be?* Frenchs Forest: Pearson.
- Casademont, X., Planas, A., Serra, C. Soler, P. (2020). “Breaking down barriers: the co-construction of knowledge between practitioners and researchers”. [En procés d’edició].
- Lundsteen, M. (2013). “La convivencia difícil: conflictos ‘culturales’ y recursos públicos en Salt, Cataluña”. A Narotzky (ed.) *Economías cotidianas, economías sociales, economías sostenibles*. Barcelona: Icaria.
- Lundsteen, M. (2017). *Super-diversity and the social production of space in a small Catalan town*. IRIS Working Paper Series, nº 17.
- Lundsteen, M. (2019). *Challenging Narratives of ‘Native Flight’ in a Small Town. Reflections on Moral Economies and Space*. GRITIM Working Paper Series, nº 40.

El Güell Espai Jove: l'acompanyament socioeducatiu al servei dels joves i de la comunitat

Carles Serra¹

Fina Espinosa²

Resum

En aquest article es presenta la gènesi, filosofia i dinàmica de funcionament del Güell Espai Jove, un espai creat per atendre les persones joves que viuen a la confluència dels barris de Sant Narcís, Santa Eugènia i Can Gibert del Pla, de Girona. Del Güell se'n destaca la flexibilitat del projecte, que s'ha anat construint a partir del coneixement dels joves a qui s'adreça, i que ha anat canviant a mesura que els joves (ells mateixos diversos i amb interessos i necessitats ben diferents) que s'han apropiat a l'Espai també han canviat. Se'n destaca també la manera d'entendre l'acompanyament socioeducatiu i la concepció comunitària i implicada de l'Espai, dues característiques que vinculen el Güell amb la concepció original de l'educació social i que el fan diferent a altres centres i serveis adreçats als joves. A l'article es posa l'accent en la flexibilitat del projecte, (que no té el caràcter preconcebut, definit i acabat en el moment de crear-se, sinó que s'ha anat construint amb el temps i es va repensant a mesura

1. Universitat de Girona

2. educadora i directora del Güell Espai Jove

que evoluciona), perquè considerem que és precisament aquesta característica la que el capacita per a donar resposta i acompanyar els joves que fan un ús regular del centre, i la que el fa singular, però també de més difícil d'encaix amb les dinàmiques polítiques i institucionals que es senten còmodes amb els serveis que tenen objectius clars, ben definits, i resultats quantificables.

Paraules clau: joves, acompanyament socioeducatiu, vincle, flexibilitat

Abstract

This article presents the genesis, philosophy and dynamics of the Güell Espai Jove, a space created to serve young people living at the confluence of the neighborhoods of Sant Narcís, Santa Eugènia and Can Gibert del Pla, Girona. We highlight the flexibility of the project, which has been built on the knowledge of the young people to whom it is addressed, and which has changed as young people that have approached the service (themselves diverse and with very different interests and needs) have also changed. We also highlight the way of understanding socio-educational support and the community and involved conception of the Space, two characteristics that links El Güell with the original conception of social education and that make it different from other youth services. The article emphasizes the flexibility of the project (which does not have the preconceived character, defined and finished from the beginning, but has been built over time and is rethought as which evolves), because we consider that it is precisely this characteristic that enables it to respond and accompany young people who make regular use of the service, and that makes it unique, but also more difficult to fit in with the political dynamics and institutions that feel comfortable with services that have clear, well-defined goals, and quantifiable results.

Key words: young people, socio-educational support, bonding, flexibility

En el context del treball realitzat pel Grup de Treball Sobre Joves i Immigració, es va decidir fer una visita al Güell Espai Jove. Volíem conèixer la filosofia i el funcionament d'un centre que entenem que té unes característiques que el fan singular, diferent dels altres espais joves que hi ha a la ciutat de Girona i diferent de la majoria de centres pensats per als joves que hi ha arreu del país.

D'aquesta singularitat ens interessava, sobretot, una característica: la seva flexibilitat. El que havíem sentit a dir era que no s'havia creat un centre amb la voluntat d'oferir uns serveis, uns recursos o unes activitats a un sector de població, sinó que es posava un espai i uns professionals al servei d'un sector de població, amb la missió (amb la voluntat) de treballar amb aquella població, conèixer-la i, a partir d'aquest coneixement i de la relació que s'anés establint, anar definint dinàmiques, recursos, serveis i activitats. Dit d'una altra manera: que el que mana al centre són les necessitats que cal atendre, els joves que hi van, el que necessiten, demanen o volen fer. En llenguatge de mercat: primer la demanda, i l'oferta s'hi haurà d'adaptar. I en paraules de la directora del Güell Espai Jove:

“Al principi no hi havia projecte, el que hi havia era una idea. No hi havia hagut un grup de persones que s'havien assegut a definir uns objectius una metodologia, per a decidir com treballarien. El que hi havia era un espai on hi confluïrien tres àrees (joventut, serveis socials i ocupació), que confluïrien en un sol projecte, un local i un conveni amb els salesians”.

El més habitual és el contrari, que es defineixi bé la idea, el projecte, allò que es vol oferir. En canvi, crear uns recursos (condicionar un espai i dotar-lo d'uns professionals) per a que defineixin què és el que cal fer, en què cal treballar i quina serà la millor manera de fer-ho, i que no ho facin en funció d'una “cartera de serveis”, sinó que decideixin fer-ho “a mida” d'una població que han de conèixer, amb qui cal treballar i implicar en el projecte, precisament per anar-lo definint. Aquesta era la “idea” inicial del Güell Espai Jove.

Partien d'aquesta idea i d'un bon coneixement del territori (del barri i dels joves que hi viuen) i de l'experiència dels salesians³, que ja tenien aquest coneixement previ i que tenien una trajectòria de treball des de l'educació social en què donaven prioritat a l'**acompanyament socioeducatiu i socioemocional**, i el treball a partir del **vincl**e i la **relació** amb els joves. Un altre centre que ha treballat amb una dinàmica similar a la del Güell Espai Jove és la Fundació Marianao, de Sant Boi de Llobregat. En aquest cas des de la Fundació es destaca:

- “**La presència popular**, sorgida de la iniciativa social, que vol confluïr amb l'àmplia xarxa de moviments socials i associatius per col·laborar a fer possible una ciutat i una societat cada cop més humanitzades i fraternals.

- **La presència comunitària**, que es basa en la construcció d'una comunitat educativa de referència, en la qual tots els membres –infants, joves, adults, educadors i col·laboradors– comparteixen una mateixa experiència i hi tenen coses per aportar.

- **La presència educativa**, que potencia els valors humans –com ara la generositat, l'autonomia i la responsabilitat, l'esperit democràtic i dialogant, el respecte per la diversitat, la interculturalitat viscuda com a riquesa, la capacitat d'escoltar i acollir, la creativitat, la inquietud per aprendre– i la recerca de sentit. I que pretén formar persones amb consciència crítica, solidàries i participatives, amb capacitat per comprometre's en la construcció d'una societat regida pels mateixos valors de justícia, solidaritat, pau i respecte pel medi ambient.

- **La presència personalitzada**, basada en la fe inviolable en la dignitat humana, que situa la persona a l'eix central de l'acció i busca que cada individu esdevingui el protagonista de la seva pròpia història.

3. Plataforma d'Educació Social (PES) Salesians Sant Jordi Girona dinamitzen serveis d'educació social i serveis d'educació en el lleure destinats a infants, adolescents, joves i famílies dels barris de Sta. Eugènia de Ter i Can Gibert del Pla (Girona) des del 1981. La seva feina ininterrompuda en aquests barris els ha atorgat un important reconeixement entre la població i la resta d'entitats del barri, així com un bon coneixement de les persones que hi viuen i els problemes que fan front; coneixement de les xarxes i les dinàmiques socials i del teixit associatiu del barri; així com una gran capacitat d'adaptació i de resposta a les situacions canviants al llarg de quatre dècades de presència.

- **La presència alliberadora**, amb una opció de preferència per les persones –infants, joves i adults– que pateixen la pobresa i l'exclusió social, que en potencia el protagonisme en el procés d'alliberament personal i col·lectiu.”⁴

Els conceptes emprats per a definir-se són diferents, però els principis que els inspiren són els mateixos i les estratègies d'acció associades, també.

En aquest article el que ens interessa destacar són precisament aquestes estratègies. D'entrada parlàvem de “flexibilitat”, més endavant “d'arrelament al territori” (i a partir d'aquí de “treball en xarxa”), el de la Fundació Marianao en diuen “presència” (que ens duu a la idea “participació” i de ser “referents” per al barri, per als joves i per a la població) i d'estratègies d'“acompanyament” (“socioeducatiu” i “socioemocional”, “vinclé” i “relació”, les estratègies pròpies de l'Educació Social o el que a França en diuen “*Éducation Populaire*”⁵). Però tot això és el final. Com s'hi arriba fins aquí?

1. El procés

“No vam dissenyar el projecte, sinó que vam començar a atendre un nano i a partir d'aquell nano s'ha desenvolupat el projecte.”

Inicialment volíem parlar de flexibilitat perquè pensàvem (i seguim pensant) que aquesta idea és la que més s'ajusta a la manera com es van anar desenvolupant les coses al llarg del procés de creació del Güell Espai Jove (i també és la que més contrasta amb les rigideses de moltes altres propostes institucionals, que es defineixen, s'imposen i s'insisteix en elles siguin quines siguin les resistències que apareguin i les dificultats d'encaix amb una realitat humana i social, sovint tant o més mesella que la voluntat política, professional o institucional). El punt de partida era la relació que molts educadors havien establert al llarg dels anys amb joves i famílies del barri que havien estat usuàries del Centre Obert la PES Girona (els salesians). Quan van obrir l'Espai, hi havia un grup d'uns 20 joves que

4. Extracte de la web de la Fundació Marianao (<http://www.marianao.net/ca>), secció “Qui som”, apartat dedicat al seu model d'intervenció (http://www.marianao.net/ca/com-treballem_1108).

5. De la qual en parla, en aquest mateix volum Slimane Touhami, professor i investigador del Centre ERASME de Tolosa de Llenguadoc.

ja havia tingut contacte amb la PES, que de seguida hi van anar. Perquè buscaven feina, suport educatiu o un espai relacional, però també perquè hi havia 2 educadors contractats per al Güell Espai Jove que havien iniciat la intervenció dos anys abans que l'Espai existís físicament. Aquests educadors feien trobades en alguns espais municipals o en espais dels Salesians i van començar a establir una relació estreta amb molts joves. Aquests joves amb qui havien estat treballant, de seguida s'hi van incorporar Fins i tot van ajudar a condicionar el futur espai pensant que s'obriria molt de pressa (van construir el mobiliari i van decorar parets amb murals, vinils i altres elements que més endavant els serien útils).

Aquests joves que de seguida es van acostar el Güell Espai Jove venien de centres i projectes que tenien dinàmiques molt diferents a la que s'ha acabat generant al Güell. Al centre obert gestionat pels salesians, per exemple, s'hi accedeix per derivació, tenen uns horaris ben establerts i uns dinàmiques de treball molt més ben definides.

Per altra part, els treballadors del Güell se seguida es van posar a fer difusió del nou Espai: van anar als instituts a explicar classe per classe què era el EJG i què hi podrien trobar i van incorporar la seva programació als llibrets que joventut editava i distribuïa trimestralment amb la programació de tots els espais joves de la ciutat. El treball de carrer i el boca-orella també hi va fer molt. Aquesta dinàmica, però, ben aviat la van tallar. També les inscripcions *on line* que es van fer servir al principi. Totes aquestes iniciatives van ser útils per donar a conèixer el centre, però es van adonar que portaven al Güell molts joves d'altres indrets de la ciutat atrets únicament per l'activitat i que no acabaven vinculant-se a la dinàmica quotidiana del centre, que prioritzava l'acció continuada amb els joves, principalment els que viuen en el territori o que d'una manera o una altra interactuen amb aquest. El Güell Espai jove des d'un inici ha mirat de protegir i desenvolupar un projecte que defugís d'un model centrat en el disseny i oferta d'activitats adreçades a la població jove de la ciutat, prioritzant un servei que posa l'enfoc en l'atenció socio-educativa seguint aquests tres principis: coneixement del jove, vinculació i atenció a les seves necessitats de manera íntegra. Aquesta era la idea a l'inici del que avui és el Güell Espai Jove i és el que han mirat de protegir i desenvolupar. La seva activitat prèvia a l'obertura de l'Espai, el que havien estat fent al centre obert o a l'espai cedit pels salesians, els feia donar molt i molt de valor al coneixement de cadascun dels nois i noies amb qui volien treballar:

“D’entrada, un noi de Mali que ‘no vincula’, que té dificultats idiomàtiques, que amb el pas dels mesos ni la seva actitud ni les seves dificultats no canvien. No es mostra comunicatiu amb els professionals que l’atenen i quan el conviden a activitats que organitzen li costa participar. Un dia coneixen el pare que tampoc no entén l’actitud del fill, que al cap i a la fi ha vingut a Catalunya a treballar, i que ni parla l’idioma. Descobreixen coses d’ells que no sabien: que mai ha estat escolaritzat, que a l’Àfrica cuidava cabres, que ha perdut la mare (que acaba de morir).

El segon input el dona un nano que acaba d’arribar, que també ve de Mali i que és alegre com unes castanyoles i més espavilat que un gínjol: amb el mateix temps que el primer, parla català i s’ha escolaritzat sense grans dificultats”.

Situacions com aquestes els van fer adonar que cada dia tractaven amb nois i noies que eren uns grans desconeguts. Desconeguts que poden tenir moltes possibilitats, o no; que poden estar bloquejats emocionalment, o no; que poden trobar-se o no en una situació que els impedeixi cap mena d’aprenentatge. Aquesta inquietud va fer que es plantegessin que fins aleshores estaven gestionant un centre basat en una dinàmica molt oberta i intensa, amb una mitjana d’assistència per tarda d’entre 80 i 90 joves. Aquest volum, comptar amb només tres educadors/educadores, dificultava enormement atendre i conèixer als joves nouvinguts.

Va ser en aquest punt que van decidir crear un espai dotat amb un educador que pogués treballar amb molta flexibilitat: durant 5 hores a la setmana per atendre 3 d’aquells joves que creien que necessitaven un acompanyament més estret i una atenció més personalitzada. Dos mesos més tard, eren ja 10 els joves i una altra educadora.

La càrrega de treball de la que s’alliberaven aquests educadors, l’assumiria la resta de l’equip. Disposaven de 5 hores setmanals per atendre 10 nois/es fent el que fes falta: des de passejar amb ells, acompanyar-los a fer alguna activitat, parlar-hi... L’objectiu era fer el que fes falta per a establir-hi un vincle. D’aquesta manera es va crear el *Projecte T’acompanyo*⁶. Al cap d’un any el *T’acompanyo* estava atenent 30 joves (per a poder-ho fer van reduir els

6. “El projecte té com a finalitat facilitar l’acollida i l’acompanyament als joves nouvinguts, pretenem proporcionar-vos suport en l’aprenentatge del català, donar-vos a conèixer la ciutat i els seus serveis, cercar formació o feina i un espai on fer nous amics.” Font: <https://web.girona.cat/guell/serveis>.

horaris d'obertura del Centre i d'aquesta manera van alliberar hores). Els resultats es van començar a veure ben aviat: amb un educador prestant atenció a un jove en concret, que li dedicava temps i l'acompanyava (no li explicava, sinó que l'acompanyava) i amb qui practicava el català, les millores de cadascun dels joves (tant en actitud, com en coneixements i capacitat d'expressió) es van fer evidents.

Al cap d'un temps de ser atesos d'aquesta manera, quan aquests joves tenen domini suficient de la llengua, coneixement de l'entorn, un cercle relacional i un espai de referència estable, els van vincular a un altre dels projectes del Güell Espai Jove, el *Fem Feina*⁷. El *Fem feina* també pivota sobre l'acompanyament i l'atenció individualitzada: el noi o la noia és acompanyat per un educador dos dies a la setmana, amb una atenció molt personalitzada (altra vegada la idea de "vincl" i de "descoberta" i de "coneixement" de la persona amb qui es treballa), amb l'objectiu de treballar els itineraris formatius i laborals. El projecte es complementa amb classes de català en grups reduïts i visites a centres formatius i ocupacionals. Un cop identificades les seves necessitats i interessos, s'informa, orienta i acompanya als joves a espais de formació ocupacional o s'inicia un procés intens de recerca de feina.

Actualment el *Projecte T'acompanyo* atén 30 joves però distribuïts en dos grups de 15 nois i noies: un grup anomenat "d'acollida" que bàsicament és un espai relacional i referencial on es treballa per a l'establiment del vincl, el coneixement de l'entorn i de la llengua; i un segon grup anomenat "d'inserció", en què es treballa amb els joves de segon any que estan preparats per iniciar itineraris de formació reglada o laborals.

El *Projecte T'acompanyo* acaba de ser premiat en dues convocatòries: la de "Interculturalitat i acció social" de la Fundació "La Caixa" i la Beca Joaquim Franch de l'Ajuntament de Girona, compartint premi amb un altre projecte gironí.

Tot aquest procés que ha seguit el *Projecte T'acompanyo* no estava definit des de bon començament. Com hem dit, al començament hi havia una idea (l'acompanyament socioeducatiu, la necessitat d'una atenció més personalitzada, de conèixer millor els i les joves

7. "El *Fem feina* és un projecte d'acompanyament socioeducatiu adreçat als joves que participen de les activitats i projectes d'El Güell Espai Jove. Us donem suport a l'hora de posar en valor les vostres capacitats i habilitats i cercar formació i/o feina". Font: <https://web.girona.cat/guell/serveis>.

amb qui estaven treballant) i una convicció (que aquest coneixement ajudaria a millorar l'atenció que rebien els joves i a aconseguir uns resultats que fins aleshores no s'havien aconseguit). La flexibilització va sorgir com a necessitat, va ser una manera d'alliberar-se de les dinàmiques excessivament rígides i institucionalitzades, resultat de donar prioritats als i les joves que s'havien d'atendre, més que no pas al servei o al projecte que suposadament calia posar en marxa. En bona mesura, el Güell Espai Jove és resultat d'això, de posar el projecte, els recursos i els professionals al servei de l'objectiu (i no a la inversa) i de definir els objectius, adaptar-los i fer-los evolucionar en funció dels interessos, necessitats i problemàtiques de les persones a qui ens adrecem.

“La flexibilitat té molt a veure amb on situes el centre d'intervenció: si el centre d'intervenció és la persona que tens al davant, el projecte es va construint... Però clar, et demana molta flexibilitat”

Al Güell les activitats que s'hi fan i la manera com es fan, s'han anat establint a partir de la relació amb els joves, amb uns joves que volen conèixer i anar veient de manera regular (d'aquí que sigui un espai obert, però que alhora procurin una certa “fidelització”). Per això, també, els professionals del centre prefereixen pensar el seu projecte com un “projecte en construcció”, que l'han anat construint a mesura que anaven avançant i que el procés de construcció i reconstrucció, de redefinició constant, no s'ha aturat mai.

Més endavant al Güell hi van entrar joves que eren molt diferents dels joves amb qui van començar, algunes eren joves que acabaven d'arribar, més endavant es van trobar amb menors migrants sense referents familiars al territori; al principi tots els joves que atendien eren subsaharians, ara n'hi ha de llatinoamericans i de marroquins. Després de tres anys de funcionament, alguns joves ja són a la universitat, o estan estudiant cicles formatius o treballant, La població que atén el Güell es diversa i canviant i quan Canvien els joves, canvien les demandes, les necessitats, el que funciona i el que no funciona.

2. L'encaix amb l'estructura institucional

Aquesta necessitat d'adaptació constant i de fer evolucionar les iniciatives, sovint s'avé poc amb la dinàmica habitual de molts serveis i institucions, que prefereixen saber amb preci-

sió els recursos amb què compten i a què dediquen el seu temps. Aquestes coses faciliten el rendiment de comptes i fins i tot l'avaluació de les resultats (quan es té en compte el nombre de persones ateses, per exemple), una altra cosa és si els resultats que es mesuren són realment els que s'haurien de generar, si s'estan atenent les demandes, o les necessitats, o les problemàtiques que toquen o saber de quina manera s'ha decidit qui i què és important i qui o què ha quedat fora de la mirada dels professionals.

Per superar aquests obstacles com aquests, l'aposta del Güell Espai Jove va ser la de treballar com "un sol projecte". L'Espai naixia finançat per Serveis Socials, Joventut i Ocupació, amb un conveni amb la Plataforma Educativa Salesiana de Girona i amb l'assignació d'un local al barri. Les tres àrees de l'ajuntament tenien prioritats, directrius i programes propis, i maneres de treballar i filosofies molt diferents: Per evitar la idea del Güell Espai Jove com la d'un contenidor on cada àrea aboca els seus projectes o activitats, es va treballar amb l'equip educatiu i la PES per establir quins havien de ser els principis, valors, línia pedagògica i opció educativa que regís la intervenció. Es va apostar per una metodologia de treball basada en el treball continuat i de proximitat, l'establiment de vincles emocionals amb els joves i el territori, l'acompanyament socioeducatiu i l'acció comunitària.

Així mateix, es va dissenyar un esquema marc que definís els espais on haurien d'encaixar els projectes que es dissenyessin o arribessin al Güell. Es van establir 4 àrees d'intervenció:

1. Formació i ocupació
2. Espai relacional i de lleure
3. Participació i ciutadania
4. Treball de carrer.

Aquest és un esquema flexible. Així, per exemple, el *Projecte T'acompanyo*, pivota entre diverses d'aquestes àrees, atès que des del projecte es treballen aspectes d'acollida, relació, formació, ocupació o participació, entre altres.

Aquesta definició dels principis que han de regir el Güell, va donar coherència al conjunt de la feina que es desenvolupa des de l'Espai. Es tracta d'un projecte liderat pels Serveis Socials amb col·laboració amb les altres àrees que van participar de la creació del Güell i que conserven programes i activitats, que tenen sentit en la mesura que ajuden a atendre necessitats dels joves que són transversals i que tenen poc a veure amb la parcel·lació dels dissenys institucionals.

El fet que el projecte que es volia impulsar fos nou, que funcionés amb un conveni específic i que no s'hagués determinat que s'hagués d'assemblar a res concret que ja existís prèviament, també va donar un marge molt ample de llibertat a l'equip professional per treballar de la manera com ho va fer.

3. Definició de les propostes i activitats

Aquesta llibertat s'ha anat fent palesa amb l'evolució i l'amplitud del ventall d'activitats que s'han anat desenvolupant a l'Espai. Ara han creat una programació bàsica (a semblança del que es fa en altres centres) on s'estableixen, per exemple, les sortides (excursions llargues, excursions de proximitat i sortides culturals –com a mínim una sortida al mes), i la resta es proposa i es gestiona amb els joves. Per a implicar els joves en la definició de les propostes de treball del centre, es va crear un “grup motor” que es reuneix una cop al mes. Aquest grup motor està integrat per joves que participen habitualment en les activitats de l'Espai, i el dinamitzen els educadors. Però és un grup obert: l'únic que es demana és regularitat en la participació i capacitat per parlar, escoltar i relacionar-se amb els companys. Aquest és l'espai on es fan i es discuteixen les propostes. Al principi costava que els mateixos joves fessin propostes, però de mica en mica han aconseguit entrar en aquesta dinàmica: participar és exigent i requereix maduresa. És precisament això el que han mirat de fomentar els educadors (i en això consisteix, també, l'acompanyament socioeducatiu).

Des del principi es va afavorir la participació dels joves a l'hora de fer propostes per al centre, i alhora han procurat modular aquesta participació i evitar que sigui genèrica, sinó que l'han vinculada a activitats concretes que exigien una implicació i uns requeriments determinats. El criteri educar, formar i fomentar la participació, i alhora ajustar-la al que els joves poden aportar en cada moment. I per a fomentar-la, procuren que resulti grati-

ficant, vivencialment positiva i que els generi benestar, d'aquí que la vinculin a activitats que els motivin especialment (l'any passat van encarregar-se d'organitzar activitats de la Festa Major del barri especialment adreçades als joves –cosa que, a més al ofereix reconeixement) i que els resultats puguin observar-se en un termini relativament breu de temps.

La majoria de les activitats, però, responen als interessos i les propostes dels mateixos joves. Així, fa dos anys que funciona un “grup excursionista”, que el van crear quan van veure que hi havia un grup de joves que responia molt bé a les sortides que organitzaven. Altra vegada funciona la lògica de l'atenció el màxim d'individualitzada, orientada a atendre interessos o necessitats dels joves amb qui mantenen un contacte habitual i coneixen bé. Toquen molts temes de salut, per exemple, i miren de fer-ho amb el suport, l'assessorament i la participació del Centre Jove de Salut de Girona⁸ i fan xerrades (sobre l'amor romàntic –els joves volen aprendre a lligar!–), però també fan molta atenció personalitzada (sobre qüestions com el sobrepès). Les drogodependències no les han tractades mai, senzillament perquè no és un problema que afecti ni preocupi els joves que assisteixen habitualment al centre.

També és gran l'oferta d'activitats de lleure i culturals: tenen una sala reservada per a ballar; han fet activitats que barregen ball, rap i grafitis. Altres sales les poden reservar els joves per a fer-hi activitats que ells mateixos proposen o per a fer-hi treballs en grup.

El Güell també acull propostes que venen d'altres entitats o serveis i que encaixen amb la seva filosofia. D'aquesta manera s'estableix una relació de partenariat i treball conjunt que beneficia tothom: el Güell omple de contingut la seva programació, obre noves possibilitats als joves i l'entitat o servei troba un espai on ubicar les seves accions i on té garantida l'assistència i la participació de joves.

Entre altres projectes, els últims dos anys el Güell ha acollit el projecte *Neu*, que ha realitzat un vídeo sobre el racisme amb joves del territori, i el projecte TALC de Càritas, en el qual voluntaris de l'entitat dos dies a la setmana fan classes de català a joves nouvinguts.⁹

8. <https://www.girona.cat/centrejovedesalut/cat/index.php>

9. Vegeu aquí (<https://www.youtube.com/watch?v=i7qYyrlvRhc>) el vídeo *Tot ho podem canviar*, fet amb PES Girona. Aquí (<https://www.youtube.com/watch?v=4vbNApx70b4>) el ressò que se'n va fer a Televisió de Girona sobre el vídeo) i aquí (<https://www.elpuntavui.cat/cultura/article/19-cultura/1700526-reivindicar-amb-hip-hop.html>) la notícia publicada per El Punt Avui (25/11/2019).

Però no tot el que es fa al centre neix de la proposta dels joves. Sovint és difícil trobar l'equilibri entre les coses que els joves proposen i els interessen i les coses que els responsables del centre creuen que els les han d'oferir encara que ells no les proposin o encara que inicialment diguin que no els interessen. Els joves, per exemple, mai van mostrar interès per la robòtica, més aviat n'eren reticents. Però els responsables del Güell, de totes maneres, van decidir a organitzar un taller i el primer dia van haver d'insistir molt perquè els nois i noies assistissin a l'activitat. El segon dia no els podien treure d'allà: va ser un èxit. Hi ha coses que els joves no proposen o no hi participen perquè les desconeixen o perquè les associen a activitats exigents, de "nivell", que els sembla que no són adequades per a ells o "que no hi arribaran". L'acompanyament dels educadors també consisteix a generar propostes i oferir activitats que ajudin els joves a sortir de la seva zona de confort, a ampliar els seus interessos i horitzons, a desenvolupar les seves capacitats i, especialment, a que guanyin seguretat i superin les pors o prejudicis que tenen d'ells mateixos.

Alguns programes en què participa el Güell tenen aquesta idea d'oferir oportunitats i ajudar a descobrir recursos, interessos i activitats que, d'altra manera, difícilment s'explorarien. És el cas de l'*Apropa Cultura* (que ofereix entrades a un cost molt baix per a assistir a concerts, espectacles musicals o teatre). Evidentment, aquest encaix entre l'atenció a la demanda i els interessos dels mateixos joves i l'oferta que els volen proposar els educadors, no és sempre fàcil. S'ha d'anar treballant. En ocasions, els educadors han volgut impulsar alguna iniciativa i l'han de deixar estar fins que més endavant hi ha hagut joves que s'hi han interessat.

La tasca dels educadors en bona mesura consisteix a gestionar les demandes. En ocasions els joves els proposen coses i de vegades els han de dir que algunes de les propostes que fan no responen plantejament del centre (la demanda de fer boxa, per exemple, s'ha formulat diverses vegades, però han decidit rebutjar perquè creuen que pot atraure i generar moltes situacions problemàtiques). Altres vegades els han de dir que "no" en aquell moment, però si són interessants es tiren endavant, quan apareix l'oportunitat (és el que es va fer amb la proposta de parcours, que dins del Centre no es pot practicar, però que van poder proposar-la a l'AMPA de l'Institut i es va acabar organitzant com a activitat extraescolar).

4. Flexibilitat normativa, de rols, d'accés als espais per als joves

Al Centre no hi ha normes. L'única norma és el respecte (a l'equipament, als companys, als educadors) i la garantia que el centre sigui un "espai segur". En dos sentits: tant els joves com les seves famílies¹⁰ han de poder confiar que mentre els joves són al centre estaran protegits, que res els pot posar en perill; i seguretat també en la relació que joves i famílies mantenen amb els professionals: la confidencialitat és un compromís explícit tant amb els joves com amb les seves famílies.

El que han procurat és crear un espai "bo" i segur per a qualsevol jove i on puguin crear vincles emocionals amb altres adults, que sentin que és un lloc "per a ells", i on puguin plantejar els seus problemes sense la por que els puguin explicar als seus pares o que els puguin jutjar; o trobar un lloc on es puguin "reinventar" (ells amb això s'hi han trobat: com que al Güell Espai Jove poden començar de zero, en unes condicions i amb unes relacions diferents de les que ha conegut fins aleshores, acaben comportant-se de manera radicalment diferent a com ho fan, per exemple, a l'institut (nanos que a l'institut són expulsats constantment, a l'Espai actuen i es comporten d'una manera radicalment diferent). Es fan seu l'Espai, se'l senten seu i s'hi senten a gust.

El fet que els deixin les claus de l'Espai i que hi hagi molta confiança, ho afavoreix: al centre no hi ha res tancat (ni els despatxos: de fet els professionals no treballen mai dins dels despatxos), els joves poden fer-se presents a qualsevol espai del centre (darrera el mostrador de la recepció, per exemple, cosa que fa que algunes persones que hi entren es pensin que són educadors). De vegades, quan els professionals estan fent una reunió (amb practicants o amb altres), s'han trobat que els joves van entrant i de vegades s'han assegut a la reunió, sense que això provoqui sorpresa, ni sigui rebutjat. Aquesta confiança ha ajudat a que els joves sentin l'Espai com "el seu" Espai i en tinguin cura. I deu tenir a veure amb el fet que, des que s'ha generat aquest clima, mai s'hagin produït robatoris de mòbils ni de bosses de mà¹¹. Ara l'única norma és el respecte (a l'equipament, als educadors, als companys).

10. Que poden anar al centre quan tenen algun problema quan volen explicar alguna cosa que té a veure amb els seu fill o filla. Totes aquestes trobades confidencials.

11. Al principi, quan van obrir i es van trobar amb un allau de joves que entraven i sortien i que no coneixien de res, sí que n'hi va haver, de problemes, i sí que van haver d'establir normes. Però a mesura que van aconseguir establir el grup de persones que assistien a l'Espai van començar a desaparèixer els conflictes i van anar retirant les normes que inicialment havien establert. A millor convivència, menys normes; a més respecte, més confiança, més marge per a la participació i l'accés de tothom a tots els espais.

5. Treball en xarxa i arrelat al territori

A l'inici de l'article presentàvem els principis de la Fundació Marianao, que dèiem que en molts aspectes treballen amb plantejaments i dinàmiques properes a les del Güell Espai Jove (això sí, des de molt abans). També veïem com l'èmfasi els de Sant Boi el posaven en la presència (popular, comunitària, educativa, personalitzada i alliberadora). Popular i comunitària perquè treballen des de l'arrelament al seu municipi i de la mà de moviments socials, recursos i serveis amb qui comparteixen interessos i objectius (educació, cultura, humanisme, solidaritat, esperit comunitari i voluntat d'alliberament). Aquest arrelament (en aquest cas als barris) i el treball en xarxa també és present en el projecte del Güell Espai Jove. De fet, aquest és un altre dels trets que diferencia l'Espai d'altres espais o projectes que s'adrecen específicament als joves: la seva vinculació al barri. Encara més: la "visió social del territori" on estan ubicats. No és només que aprofitin els recursos que els ofereix el territori (les seves entitats i espais, la seva xarxa associativa i social), sinó que s'hi han vinculat per a ser-ne referents (com a mínim, un referent més). Aquesta referencialitat l'han pogut comprovar (una vegada més) quan els efectes econòmics de la pandèmia han tornat a castigar les famílies del barri i han acudit a l'Espai a demanar orientació i fins i tot alguna ajuda concreta¹². Per això es defineixen com un espai jove amb una visió molt social, tant per la lectura que fan de la realitat, com per les respostes que hi donen. Tot plegat, plantejaments molt propis de l'educació social (*l'éducation populaire*, que dèiem al principi) tal com va ser inicialment concebuda i imaginada.

Aquesta implicació amb les necessitats del barri (i especialment amb les dels joves del barri) es demostra amb la participació en les protestes antiracistes de l'estiu del 2020 (quan els joves racialitzats de Salt i Girona es van sentir interpel·lats pel brutal assassinat de George Floyd als Estats Units, però també per l'assetjament policial i el rebuig social que senten entre nosaltres). Amb motiu d'aquestes protestes al centre s'hi van fer tallers de pancartes i van tenir ocasió de parlar sobre les situacions que els joves denuncien i els sentiments que els generen.

12. Des d'accés a wi-fi, fins a aigua; tant informació sobre roba de segona mà, com sobre el banc dels aliments. Coses pròpies de barris de classe treballadora que sovint no encaixen en la Girona de postal cada vegada més petita i autocomplaent.

I d'exemples de treball en xarxa ja n'hem anat donant: el *parcours* organitzat per l'AMPA de l'institut, els cursos de cuina a Can Ninetes. També la col·laboració amb l'Ateneu Popular del barri que organitza la seva programació col·laboració amb l'Associació de veïns (com una entitat més del barri) per a organitzar actes de la Festa Major (l'estiu passat van assumir l'organització de les activitats de la Festa adreçades als joves i això va fer que haguessin de parlar amb tots els veïns d'un carrer per explicar-los el que havien organitzat, per demanar-los que treguessin els cotxes... I es donessin a conèixer als veïns del barri com el que són: joves amb ganes de fer coses i capacitat per a organitzar-se. Flexibilitat? Per a fer totes aquestes coses, per part dels professionals, molta, però també agraïda quan se n'observen els fruits (i quan s'aprèn a gaudir del camí que cal recórrer per aconseguir-los).

6. El Güell, ¿un model per a tots els centres dedicats als joves?

Els professionals del Güell Espai Jove aposten per un servei que acompanyi els joves en els períodes de transició entre l'adolescència i la joventut i entre aquesta i l'entrada al món adult; que actui i influeixi en aquest període de construcció d'identitats i en el seu procés de personalització; que ajudi en la gestió i l'experimentació dels riscos; i que tot això ho faci respectant els joves i tractant-los com a protagonistes i subjectes actius del seu propi procés.

Volen que el Güell ofereixi als joves oportunitats per descobrir motivacions, ampliar relacions i construir projectes de vida; que els acompanyi a l'hora de transformar les seves experiències en aprenentatges vàlids i que contribueixi a augmentar la seva capacitat de gaudir i la seva resiliència davant les adversitats; que esdevingui proper i amb capacitat de detecció, anàlisi i articulació de respostes per a les situacions noves i les fragilitats dels adolescents i joves en front d'una realitat que constantment està canviant.

Els professionals del Güell Espai Jove estan convençuts de la seva aposta, del seu model de centre i de treball. Però ho estan perquè consideren que el seu és un model que s'adapta a les característiques i dona resposta a les necessitats dels joves del barri on treballen. La seva convicció no qüestiona la validesa d'altres models (que es concentren a oferir activitats als joves o a posar a la seva disposició recursos o informació), sinó que consideren que aquests altres models de treball difícilment funcionarien en un barri i amb una població jove com la que actualment fa ús de l'Espai. de la mateixa manera que la

dinàmica de l'Espai per força s'hauria de repensar si estigués ubicat en un barri amb una xarxa associativa i social i amb una població jove amb característiques diferents de la que avui hi ha en aquest espai de confluència entre Sant Narcís, Can Gibert i Santa Eugènia, que configura l'entorn del Güell.

Slimane Touhami¹

Resum

L'article presenta molt breument en què consisteix l'educació popular tal com s'entén avui a França (un concepte que a Catalunya identifiquem, en bona mesura amb els plantejaments de l'educació social basats en l'acompanyament socioeducatiu, el desenvolupament comunitari i les propostes Paulo Freire en relació a l'educació d'adults). A l'article se'n descriuen les característiques, principis i orientació, sempre en favor del progrés i la transformació social. Se'n destaca l'orientació emancipadora i la l'acció a través del vincle, l'acció col·lectiva i el compromís militant amb la justícia i l'emancipació social. La finalitat de transformació social que té el projecte de l'educació popular està sotmesa a dos objectius: la conscienciació i el desenvolupament del poder d'actuació. Tot seguit es fa un recorregut històric de l'educació popular a França, que posa en valor el paper que van jugar les *Maisons des Jeunes et de la Culture*, de principis del segle XX, fa referència al declivi que va viure en arribar la dècada dels 90 (amb l'afebliment de l'estat del benestar i l'augment de l'individualisme) i la pervivència en l'actualitat, en què continua sent un referent per als professionals del

1. Professor del centre ERASME, Institut du Travail Social.

treball social, i segueix representada per institucions rellevants com l'AFEV, els centres Léo Lagrange, *Les Petits Débrouillards* o els CEMÉA.

Paraules clau: emancipació, poder d'actuació, treball social, progressisme, França.

Abstract

The article presents briefly what popular education consists of as it is understood today in France (a concept that in Catalonia we identify, to a large extent with the approaches of social education based on socio-educational support, community development and the Paulo Freire proposals in relation to adult education). The article describes its characteristics, principles and orientation, always in favor of progress and social transformation. Emphasis is placed on emancipatory orientation and action through bonding, collective action and militant commitment to justice and social emancipation. The purpose of social transformation of the popular education project is subject to two objectives: awareness and the development of the power to act. Following is a historical tour of popular education in France, which highlights the role played by the *Maisons des Jeunes et de la Culture*, of the early twentieth century, refers to the decline that lived in the decade of the 90s (with the weakening of the welfare state and the rise of individualism) and survival today, in which it continues to be a benchmark for social work professionals, and is still represented by relevant institutions such as the AFEV, the Léo Lagrange centers, *Les Petits Débrouillards* or the CEMÉA.

Key Words: emancipation, power of action, social work, progressivism, France.

L'educació popular pretén promoure, fora del sistema educatiu tradicional, una educació a favor del progrés i la transformació social.

Per comprendre la naturalesa i la finalitat de l'educació popular, primerament cal especificar algunes de les seves característiques. L'educació popular es basa, en primer lloc, en el principi d'educabilitat per a tots i totes; tothom pot accedir al coneixement, amb la condició prèvia d'ajustar els marcs pedagògics a les especificitats del públic en qüestió. És una praxi, la qual es suposa que no es limita, com es podria creure, exclusivament a l'àmbit de l'actuació, sinó que es defineix en els vincles recíprocs i constants entre els camps teòric i pràctic. Afavoreix l'acció col·lectiva com a espai de construcció de solidaritat i elaboració del pensament, com indiquen aquestes paraules del pedagog Paulo Freire: «Ningú no educa ningú, ningú no s'educa sol, els homes s'eduquen junts a través del món» (1977:90). És democràtica i ciutadana, ja que s'emmarca dins d'espais associatius i militants. Finalment, de la mateixa manera que emana del poble, l'educació popular s'adreça al poble (és a dir, a les masses populars), per al qual és una palanca d'emancipació social i el coneixement constitueix una eina al servei del canvi de les relacions socials i ja no un recurs que legitima una jerarquia que és font d'exclusions².

Aquesta finalitat de transformació social que té el projecte d'educació popular està sotmesa a dos objectius per al públic interessat: la conscienciació i el desenvolupament del poder d'actuació. La conscienciació consisteix al fet que individus que procedeixen d'entorns populars prenguin consciència, a través del coneixement, dels mecanismes d'alienació que actuen sobre ells i s'organitzin col·lectivament per superar-los millor. A França, les MJC (*Maisons des Jeunes et de la Culture*), que van aparèixer a principis del segle XX, han exercit un paper de traspàs del coneixement als barris populars mitjançant activitats socioculturals. La música, el teatre, les sortides culturals o el cineclub han obert, per a tota una generació de fills de treballadors a qui l'exili i l'èxode rural han arrabassat el seu món, una claraboia en universos insospitats i han estat el punt de partida per a la trajectòria de compromisos militants. La conscienciació d'un ésser social permet no només de visualitzar una part de les forces ocultes que actuen sobre un mateix, sinó, per contra, de detectar habilitats soterrades i espais de possibilitats per mobilitzar-se en un projecte personal. El desenvolupament del po-

2. BALRY, R. *Qu'est-ce que l'éducation populaire ?*, CEMÉA Pays de la Loire <http://www.cemea-pdll.org/Qu'est-ce-que-l-education> (Data de consulta: 20 de juliol de 2020)

der d'actuació és un benefici real de l'educació popular, aprofitable tant en accions col·lectives com en trajectòries individuals, ja que reforça la possibilitat per a les persones de controlar millor la seva vida en els seus diferents aspectes, ja siguin socials, professionals, sanitaris o culturals. L'accés al coneixement representa, doncs, un factor important de ruptura biogràfica, a vegades fins al punt d'actuar com a palanca per a la mobilitat social, com demostra el recorregut de molts intel·lectuals provinents d'entorns populars³.

L'educació popular està ancorada a França des de fa més d'un segle. Si bé aquestes arrels parteixen dels ideals republicans de la Revolució Francesa del 1789, el moviment no es va organitzar realment fins al final del segle XIX (creació de la Lliga de l'Ensenyament) per convertir-se en el Front Popular (1936-1940) amb el naixement de les institucions emblemàtiques dels CEMÉA (*Centres d'Entraînement aux Méthodes d'Éducation Active*) i albergs juvenils laics, una iniciativa de Léo Lagrange, sotssecretari d'estat d'esports i oci del govern de Blum. El 1968 va donar pas a un nou capítol del moviment, sobretot als barris de grans conjunts de població, on els monitors formats en l'educació popular van treballar amb els nens desarrelats a causa de la immigració i l'èxode rural.

Encara que aquest moviment de pensament continua marcant fortament la identitat del treball social a França, en arribar la dècada dels 90 es va estancar lamentablement. L'afebliment de l'estat del benestar, la disminució de les subvencions estatals i municipals, l'augment de l'individualisme en les darreres dècades i la competència per part de les noves tecnologies, com ara Internet, han reduït significativament la influència de l'educació popular. Aquesta retirada no significa, però, la fi del moviment. L'educació popular continua sent un referent i un model per a molts joves que es dediquen professionalment al treball social. Avui dia segueix representada per institucions rellevants que mostren la seva afiliació al moviment, com ara l'AFEV, els centres Léo Lagrange, *Les Petits Débrouillards* o els CEMÉA. El context actual a França, on s'observa un retorn del compromís col·lectiu i la crítica social (els Armilles Grogues en són la prova) i al qual cal afegir noves aspiracions en termes de recerca de significat entre els joves graduats, bé podria reactivar l'interès per un moviment que marca profundament la història i la identitat del treball social a França.

3. A França, les anàlisis autobiogràfiques de l'escriptora Annie Ernaux o del sociòleg Didier Eribon il·lustren aquest moviment ascendent d'una classe «sotmesa» a l'estatus privilegiat d'intel·lectual. La filòsofa Chantal Jacquet designa aquestes trajectòries de mobilitat social que frustren les lleis de la reproducció social amb el concepte de «transclasse» (Vegeu Jacquet i Lebras, 2017).

L'AFEV (*Association de la Fondation Étudiante pour la Ville*), creada el 1991, és un exemple d'associació que actualment perpetua els principis de l'educació popular. El seu objectiu és combatre les desigualtats als barris populars tot establint un vincle entre estudiants i joves amb dificultats escolars. Entre els seus projectes figura el KAPS, una iniciativa tolosana nascuda a partir de la col·laboració de l'AFEV, els arrendadors socials locals i l'Ajuntament de Tolosa. El principi d'aquesta iniciativa adreçada als joves de 18 a 30 anys és senzill. Es tracta d'afavorir l'accés a l'habitatge per a estudiants en pis compartit a canvi que es comprometin a participar en projectes solidaris adreçats als habitants de barris difícils a través del suport escolar, l'accés a la cultura, la sensibilització sobre la protecció del medi ambient, la promoció de la ciència i el coneixement, etc. Cal destacar que l'AFEV també s'ha establert a Catalunya des del 2008 a les zones barcelonines de la Barceloneta, Barberà del Vallès i Santa Coloma de Gramenet, mitjançant les activitats de l'associació enTàndem: <http://entandem.cat/fr/afev/>.

Bibliografia

Balry, R. (s.d.) "Qu'est-ce que l'éducation populaire?". *CEMÉA Pays de la Loire* <http://www.cemea-pdll.org/Qu-est-ce-que-l-education> [Data de consulta: 20 de juliol de 2020]

Freire, P. (1977). *Pedagogía del oprimido*. Madrid: Siglo XXI.

Jacquet, C. i Lebras, G. (2017). *La fabrique des transclasses*. París: PUF.

Lloc web de l'AFEV: <http://afev.org/>

Lloc web de EnTàndem (delegació de l'AFEV a la part de Catalunya que encara es troba dins l'Estat espanyol): <https://entandem.cat/afev/>

Lloc web dels CEMÉA: <http://www.cemea.asso.fr/>

Lloc web de la Fédération Léo Lagrange: <https://www.leolagrange.org/>

Rouff, K. (2007). “Une histoire de l'éducation populaire. Propos recueillis par Katia Rouff)”. *Lien social*, núm. 859. <https://www.lien-social.com/Une-histoire-de-l-education-populaire> [Data de consulta: 10 de juliol de 2020]

Participació i coneixements dels “usuaris” i les persones a qui s’adrecen les polítiques

Slimane Touhami¹

Resum

Des del 2002, a França està regulada la participació de les persones afectades per les activitats de l'àmbit socio sanitari i social per a la valoració del funcionament de les institucions, activitats i programes d'aquests àmbits i per a l'elaboració de propostes. Des d'aleshores ençà, ha estat motiu de reflexió tant per definir-la, fonamentar-la i promoure-la i adaptar el seu desenvolupament als diferents àmbits i a les característiques dels diferents agents que poden estar-hi implicats. A l'article s'identifiquen obstacles que dificulten la participació en el context institucional en relació a les persones afectades, els equips professionals i les institucions mateixes, i para una especial atenció a la manera com la qüestió de la jerarquia i el “poder” pot interferir en el desenvolupament de les propostes de participació, fins i tot quan el que suposadament es pretén és fomentar l'autonomia de les persones amb qui es treballa. Finalment, es fa referència a experiències innovadores i, en concret, les que posen en valor el “coneixement experiencial”, que pot ser d'especial

1. Professor del centre ERASME, Institut du Travail Social.

interès per a la formació dels professionals, però també per als que participen en òrgans de presa de decisions. Entorn a aquesta qüestió, l'autor fa referència a propostes recents que posen en valor i incorporen el coneixement de les persones a qui s'adrecen les polítiques i les intervencions de l'àmbit social i socio-sanitari.

Paraules clau: participació, coneixements experiencials, innovació, emancipació, política.

Abstract

Since 2002, the participation of people affected by the activities of the social and socio-sanitary field has been regulated in France in order to the assessment of the functioning of the institutions, activities and programs in these fields and in order to the elaboration of proposals. Since then, it has been food for thought and reflection to define, substantiate and promote it, and to adapt its development to the different areas and characteristics of the different agents that may be involved. The article identifies obstacles that make it difficult to participate in the institutional context in relation to the people affected, the professional teams and the institutions themselves, and it puts special attention to the way the issues of hierarchy and “power” can interfere with the development of participation proposals, even when what is supposedly intended is to foster the autonomy of the people being worked with. Finally, reference is made to innovative experiences and, in particular, those that value “experiential knowledge”, which may be of special interest for the training of professionals, but also for those involved in decision-making bodies. In this regard, the author refers to recent proposals that value and incorporate the knowledge of the people to whom the policies and interventions in the social and socio-health field are addressed.

Key Words: participation, experiential knowledge, innovation, emancipation, politics.

A França, la qüestió de la participació dels «usuaris» ocupa un lloc particular en els discursos i les pràctiques de la intervenció social. La llei del 2 de gener del 2002 per a l'actualització de les activitats socials i sociosanitàries va inscriure aquest objectiu en els textos jurídics que emmarquen el treball social. Així, va permetre de crear mecanismes de participació de les persones afectades en la vida institucional: comissions de consulta, enquestes de satisfacció, grups d'expressió i, sobretot, *Conseils de Vie Sociale* (CVS), una eina de la democràcia representativa on es debaten les qüestions sobre el funcionament de la institució (activitats, propostes, acoïllida, organització interna, etc.). Més tard, la llei de l'11 de febrer del 2005 per a la igualtat de drets i oportunitats, la participació i la ciutadania de les persones amb discapacitat va recordar els principis de ciutadania i de participació en la vida social de les persones en situació de discapacitat. També es podria citar, entre altres signes d'un canvi de tendència a l'encalç de la participació de les persones afectades, la crítica del concepte d'usuari a favor del de persona afectada o acompanyada² o, fins i tot, en arribar la dècada dels 2000, la popularització del concepte d'“empoderament” amb la idea que ja no es tracta de fer “per”, sinó de fer “amb”.

Però què hi ha exactament darrere del concepte de participació? El 2017, l'*Haut Conseil du Travail Social* va proposar una definició que permet d'identificar els reptes quan s'abordi la qüestió de la seva aplicació en l'àmbit de la intervenció social:

“Participar és donar una opinió, manifestar l'experiència individual o col·lectiva i fer observacions i propostes. L'objectiu de la participació és millorar les condicions de vida i el funcionament de la nostra societat i les nostres institucions. Contribueix a la ciutadania, la integració i l'emancipació. És una eina de comunicació entre els professionals, els agents públics i les persones acompanyades”³.

És aquí on hom pot detectar diferències entre la idea i la realitat, entre la direcció fixada pels òrgans de presa de decisions i l'experiència de la vida institucional quotidiana. La qüestió de l'accés a la participació varia molt dependent de les institucions. L'escala

2. Informe del Conseil Supérieur du Travail Social, *Merci de ne plus nous appeler usagers* (2015): <http://www.travail-social.com/Merci-de-ne-plus-nous-appeler>

3. Extret de l'informe simplificat sobre la participació en els òrgans de govern i la formació dels treballadors socials de l'HCTS, 2017: <https://solidarites-sante.gouv.fr/ministere/acteurs/instances-rattachees/haut-conseil-du-travail-social-hcts/rapports-et-publications-du-hcts/rapports/article/participation-des-personnes-accompagnees-aux-instances-de-gouvernance-et-a-la>

d'Arnstein⁴ és una eina que permet de mesurar els diferents graus de participació i la variabilitat observada, que es pot explicar sobretot per la vulnerabilitat del públic a qui s'acompanya. Així doncs, les formes i els objectius de la participació seran diferents entre, per exemple, un resident de les Maisons d'Accueil Spécialisé (MAS) amb múltiples discapacitats, limitat físicament i intel·lectualment, i un jove d'una Maison d'Enfants de caràcter social que busqui formació i habitatge. Paral·lelament a aquesta observació, es poden identificar una sèrie d'obstacles que dificulten la participació en el context institucional a diferents nivells:

1. **A nivell de les persones afectades:** autocensura, desconfiança i hostilitat envers els treballadors socials, efectes de la vergonya i la falta d'autoestima i confiança en un mateix, etc.
2. **A nivell dels equips professionals:** gestió de la urgència, pes de la rutina professional i inèrcia de la vida quotidiana; desconeixement del tema per falta de formació i informació; estereotips i prejudicis al voltant de l'accés a la participació; resistència, reconeguda o no, a la idea de concedir poder a les persones afectades («no és possible amb ells», «no ho aconseguiran»), etc.
3. **A nivell de les institucions:** efectes de la «clausura» envers el món de fora que limiten la introducció d'innovacions de l'exterior, herència de la cultura de «l'ajudantia» i de la relació de «finestreta», no-priorització de l'assumpte per part de les direccions, existència de Conseils de Vie Sociale «fantasmes» sense cap autoritat, etc.

La qüestió de la relació de poder retorna amb aquests bloquejos. Si considerem la participació com a una palanca d'emancipació (aquest és el cas, per exemple, del concepte d'empoderament⁵, basat en la idea d'atribuir poder d'actuació a aquells que no en tenen o ja no en tenen), és possible de distingir esculls relacionats directament amb el fet que hi ha «llocs» en una jerarquia institucional, una jerarquia que, a vegades, pretén amagar la seva existència darrere d'un vernís democràtic. Efectivament, pot semblar difícil que un treballador social delegui poder en les persones que acompanya, un poder que legitima no només un lloc, un estatus i

4. Aquesta escala, creada el 1969 per la sociòloga estatunidenca Sherry Arnstein (1971), té vuit graus de participació que comprenen des de la manipulació fins al control de la ciutadania.

5. També existeix una concepció neoliberal de l'empoderament, que es pot resumir amb l'expressió anglesa *do it yourself* o amb la francesa *aide toi et Dieu t'aidera*.

un sou, sinó també un ordre social. El risc no reconegut de posar en perill la seva posició i la seva raó de ser a la institució a vegades pot explicar la reticència de certs professionals davant projectes de participació que es perceben com a massa «ambiciosos». Tanmateix, aquest rebuig a concedir poder s'oposa al projecte de suport a l'autonomia que sovint recorden els textos i els projectes institucionals. En aquest sentit, aquesta actitud s'uneix a la categoria de les comminacions paradoxals que poden perjudicar la qualitat del treball realitzat amb les persones.

Hi ha obstacles, però també iniciatives innovadores. La participació mitjançant la mobilització del coneixement experiencial de les persones afectades s'emmarca obertament en un enfocament emancipador, en línia amb la labor social política de persones com Saul Alinsky o Paolo Freire.

Cal recordar algunes coses sobre el concepte de coneixement: el camp del coneixement és, per definició, ampli. Comprèn coneixements teòrics, acadèmics, profans, tècnics, coneixements i habilitats vinculats a pràctiques (oficis, esports, etc.), però també coneixements relacionats amb situacions existencials: aquí s'inclouen els «coneixements d'allò que es viu» o «coneixements experiencials», directament extrets de la intimitat i l'experiència personal, que en un registre més prosaic s'anomenen «experiències vitals» o «escola de la vida».

Tanmateix, no n'hi ha prou amb ser pobres o viure en una cadira de rodes per saber què és la pobresa o la discapacitat. La confusió seria creure que el coneixement són sentiments subjectius o una recopilació d'anècdotes, mentre que, en realitat, es tracta de coneixements que s'obtenen a partir d'un treball de filtratge (mitjançant un exercici de reflexió, distància i comparació amb altres punts de vista) de les representacions i les experiències pròpies. Constituïts així, aquests coneixements són aprofitables per a la formació o es poden difondre en òrgans de presa de decisions, on poden adquirir el rang de perícia. A Bèlgica hi ha «experts d'allò que es viu» en matèria d'exclusió, pobresa o accés a l'assistència, experts que exerceixen d'interventors socials en els àmbits pertinents.

L'àmbit sanitari va tenir un paper rellevant en el reconeixement del coneixement experiencial amb l'aparició als anys 90 de la figura del «pacient-expert»⁶, alhora malalt i

6. La Universitat dels Pacients a França, creada el 2016, forma pacients perquè adquireixin coneixements especialitzats. Quan acaben, se'ls atorga un diploma: <https://universitedespatients.org/>

expert sanitari que pot ser cridat per intervenir en formacions mèdiques i paramèdiques. En l'àmbit social, *ATD Quart Monde*⁷, una associació important en la lluita contra la pobresa, va obrir el camí des de principis de la dècada dels 80 amb la lluita pel reconeixement del coneixement dels «pobres» sobre la seva situació. Actualment, «l'enfocament d'encreuament de coneixements i pràctiques» d'*ATD Quart Mòn* pretén crear un espai perquè el coneixement experiencial de les persones pobres pugui comparar-se i dialogar amb els coneixements científics i professionals. La trobada d'aquests tipus diferents de coneixements produeix un coneixement més precís i uns mètodes d'acció més en línia amb les preocupacions de les persones acompanyades. L'enfocament, que s'ha importat a molts països, està present en àmbits molt diversos: la salut, el treball social, l'educació, etc.

L'àmbit de la formació inicial en treball social també s'obre al coneixement experiencial de les persones afectades, també anomenades «persones recursos»⁸. A Tolosa, dues iniciatives al CRFMS-ERASME, una escola de treball social, il·lustren la tendència: les conferències pedagògiques i la xarxa *Power Us*⁹.

Les conferències pedagògiques, organitzades un cop l'any i amb jornades al voltant d'una temàtica (el 2018 va ser la inclusió), es construeixen en col·laboració amb estudiants, persones recursos que participen en col·lectius i associacions, treballadors socials, formadors i investigadors. La jornada està formada per activitats, intervencions, pel·lícules o testimonis. Les persones recursos, a qui es remunera, estan presents al comitè d'organització, en garanteixen el marc amb els formadors i poden fer propostes.

Com la Universitat de Girona, el CRFMS-ERASME també és membre de *Power Us*, una xarxa d'escoles de treball social i centres universitaris creada el 2013 a Europa del Nord. Aquesta xarxa, mitjançant el principi de reparació de bretxes, que es pot resumir amb la idea de reduir les distàncies, tracta de reunir professionals i persones afectades tot promovent, entre altres coses, la intervenció de persones afectades en la formació dels

7. <https://www.atd-quartmonde.fr/>

8. *La participation des personnes ressources concernées aux formations à l'intervention sociale*, UNAFORIS, setembre del 2018: https://www.unaforis.eu/sites/default/files/public/fichiers/telechargements/2018_09_unaforis_guide_participation_personnes_ressources_concernees.pdf

9. <https://powerus.eu>.

treballadors socials. Des del 2016, el CRFMS-ERASME recorre a persones recursos en situació de pobresa, discapacitat o exili perquè intervinguin en les diverses formacions que s’ofereixen.

El benefici de recórrer a persones afectades per a la formació és plural. Per als estudiants és una oportunitat per conèixer i relacionar-se amb «usuaris/àries» en un mateix espai i per tractar qüestions diferents de les que existeixen als seus llocs de pràctiques, amb la conseqüència que poden revisar les seves representacions sobre les vulnerabilitats i el lloc de persones singulars. Per a les persones afectades, la recompensa és evident en termes de reconeixement, autoestima i confiança en elles mateixes. També és la possibilitat de trencar l’aïllament i el jo interior de les persones estigmatitzades perquè s’obrin a altres universos socials on és possible de formar noves aliances. Finalment, es tracta que prenguin consciència de la seva posició com a persones que poden reaccionar i actuar per fer front a les dificultats que presenta l’existència.

Els beneficis són reals per a tothom. No obstant això, per generar aquest cercle virtuós on tothom surt guanyador de la trobada amb l’altre, abans cal prendre una sèrie de precaucions. Adoptar el principi del voluntariat, crear un espai d’intercanvi amable, sense judicis, igualitari i basat en el respecte de tothom, i vigilar els desafiaments en matèria de poder i l’asimetria dels llocs són algunes de les solucions per resoldre la bretxa entre professionals i persones acompanyades.

Bibliografia

Arnstein, S. (1971). “A ladder of citizen participation”. *Journal of the American Planning Association*, 35 (4), 216-224.

ATD Quart Monde [pàgina web: <https://www.atd-quartmonde.fr>]

Conseil Supérieur du Travail Social (2015). *Refonder le rapport aux personnes. Merci de ne plus nous appeler usagers.*

[recurs en línia: https://onpes.gouv.fr/IMG/pdf/Rapport_CSTS.pdf]

Haut Conseil du Travail Social (2017). *Participation des personnes accompagnées aux instances de gouvernance et à la formation des travailleurs sociaux*. [página web: <https://solidarites-sante.gouv.fr/ministere/acteurs/instances-rattachees/haut-conseil-du-travail-social-hcts/rapports-et-publications-du-hcts/rapports/article/participation-des-personnes-accompagnees-aux-instances-de-gouvernance-et-a-la>]

Power Us. [página web: <https://powerus.eu>]

Service Public Fédéral Intégration Sociale. Govern de Bèlgica (2020). *Experts du vécu en matière de pauvreté et exclusion sociale* [página web: <https://www.mi-is.be/fr/experts-du-vecu-en-matiere-dexclusion-sociale>]

UNAFORIS (2018). *La participation des personnes ressources concernées aux formations à l'intervention sociale*. [recurs en línia: https://www.unaforis.eu/sites/default/files/public/fichiers/telechargements/2018_09_unaforis_guide_participation_personnes_ressources_concernees.pdf]

Estratègies, plataformes i dispositius que afavoreixin la participació dels joves

Íngrid Pujol¹

Resum

La participació és un dret, però no tothom es troba en les mateixes condicions per a poder exercir-lo. És aleshores quan cal que sapiguem treballar per a fomentar la participació i capacitem les persones a que puguin decidir sobre allò que passa al seu voltant, actuïn en funció de les seves necessitats, puguin intervenir en el seu entorn i aprenguin a responsabilitzar-se i organitzar-se en comunitat. A partir de la seva experiència com a dinamitzadora del Kasal de Joves Roquetes, situat al districte de Nou Barris (Barcelona) l'autora reflexiona sobre la participació dels joves i sobre el treballar amb joves a través de la participació, com una oportunitat aprendre a conviure amb la diversitat i fer front a les desigualtats. A banda de posar en valor el coneixement del territori a l'hora d'impulsar qualsevol projecte de participació, l'autora destaca les 5 qüestions a tenir presents perquè el procés de participació tingui sentit i arribi a bon port: el què, el qui, l'on, el quan, el com i el per què de la participació. Finalment fa referència a dues experiències d'interès i a alguns recursos a tenir en compte.

1. Educadora social

Paraules clau: participació, joves, procés de treball, acompanyament educatiu

Abstract

Participation is a right, but not everyone is in the same condition to be able to exercise it. It is then that we need to know how to work to encourage participation and train people to be able to decide on what is happening around them, act according to their needs, be able to intervene in their environment and learn to take responsibility and organize in the community. Based on her experience as a facilitator of the Kasal de Joves Roquetes, located in the Nou Barris district (Barcelona), the author reflects on the participation of young people and on working with young people through participation, as an opportunity to learn to coexisting with diversity and tackling inequalities. In addition to highlighting the knowledge of the territory when promoting any participation project, the author highlights the 5 issues to keep in mind so that the participation process makes sense and comes to fruition: what, who, where, when, how and why of participation. Finally, it refers to two experiences of interest and some resources to consider.

Key words: participation, youth, work process, educational support

1. Justificació

La participació és un dret de la ciutadania que no només s'exerceix cada cop que hi ha eleccions sinó que ha d'anar més enllà; no pot excloure persones en funció de si tenim o no tenim una situació regularitzada; o bé, en funció dels nostres recursos econòmics. Davant les desigualtats, en general, es tendeix a generar actituds, projectes o recursos assistencials, que en algunes ocasions són necessàries. Però a vegades cal anar més enllà, i treballar en clau de participació pot afavorir-ho.

Entenem participació com una eina per capacitar a una persona a decidir sobre allò que passa al seu voltant, sobre les seves necessitats i les del seu entorn com també aprendre a responsabilitzar-se i organitzar-se en comunitat. Els processos en clau de participació poden semblar lents i potser no es veuran resultats de manera ràpida però poden influenciar en el futur de les persones i el seu entorn social. Per això, la participació necessita d'actituds, predisposició, projectes i recursos a curt, mitjà i llarg termini.

Treballar a través de la participació amb joves és una oportunitat també per treballar la diversitat i la convivència, com també a la inversa. Valgui la redundància, la realitat social que ens envolta és diversa. A la majoria de pobles, ciutats i barris hi ha persones de diferents gèneres, edats, orígens i un llarg etcètera. Generalment, aquestes diferències generen desigualtats socials, econòmiques o culturals. Treballar a través de la participació ha de ser un mecanisme per eradicar aquestes desigualtats i transformar l'entorn que ens envolta.

Treballar amb joves a través de la participació també és un repte. Ens afrontem a prejudicis propis que a vegades desconeixem, a buscar solucions per a l'entesa, a pal·liar problemes d'intracisme, i a entendre que participar no ha de ser integrar. Les realitats culturals que ens envolten a vegades xoquen amb la nostra i pot suposar també produir canvis en les nostres pròpies dinàmiques. Potser s'ha de pensar en quina hora va bé quedar, si el lloc és l'adequat, si podran venir dones i homes per igual, etc. Si hi ha alguna resposta que trontolla, potser hem de donar-hi alguna volta més.

La participació necessita de la comunitat i del territori que l'envolta. És per això necessari conèixer bé el territori on ens movem, si ja hi ha dinàmiques o canals de participació, quin tipus de teixit associatiu tenim, etc. I a partir d'aquí, comencem recordant

que treballar a través de la participació no s'ha d'entendre com una obligació sinó com una oportunitat. A vegades, però, cal tenir l'experiència, per veure'n la importància perquè la participació és un aprenentatge per a tothom que cal anar treballant a poc a poc i ampliant el coneixement, la responsabilitat, l'organització i el bé comú a través de la vivència.

2. Descripció de la proposta

De cara a plantejar-nos un projecte o una acció de participació juvenil, hem de tenir en compte diferents factors i plantejar-nos varies preguntes per tal de donar contingut al projecte. Es podrien resumir en 5 preguntes bàsiques: què, qui, on, quan, com i per què.

2.1. Què?

El què és l'acció, projecte o activitat que volem portar a terme. A vegades, aquesta proposta pot venir donada per l'equip tècnic. Però pot ser molt interessant que aquesta idea surti de les mateixes joves. Si és així, s'afavoreix que aquesta proposta pugui tirar endavant de manera participada durant tot el procés. Per això és important preguntar a les joves i anar coneixent què volen o què necessiten.

Quan pensem en el què, també vol dir pensar en els objectius de la intervenció o projecte i el que pretenem aconseguir. Els objectius han de ser clars, factibles i les persones que hi participaran els han de conèixer i/o proposar-los.

2.2. Qui?

Hem de saber amb qui volem treballar: amb tota la comunitat jove, amb un grup estable, un grup nou, etc. Hi ha infinitat de possibilitats però hem de poder definir el qui i de passada pensar si el grup o comunitat amb qui volem treballar representa la diversitat que hi ha al territori en termes de gènere, origen, cultura, religió, etc. Com també saber si és per només persones joves o bé es vol treballar algun projecte intergeneracional.

En tots aquests casos, hem de tenir present que els graus de coneixement, de participació, de responsabilitat i d'organització són diferents en funció de cada persona i ho haurem de tenir en compte en la planificació i durant el procés.

2.3. On?

Per un projecte o acció participada hem de conèixer el territori on treballem i fer-nos algunes preguntes més: com és el teixit social del barri o poble? És participatiu? Tenim alguna xarxa o bé entitats, associacions o agents que treballin amb aspectes similars als nostres? Hi podem crear aliances? Totes aquestes preguntes ens poden servir per enxarxar-nos i evitar repetir processos similars que hagin pogut engegar des d'altres serveis o entitats.

D'altra banda, i en un nivell més específic de cara al treball amb joves, també hem de conèixer per on es mouen o bé si tenen un espai propi per desenvolupar les seves activitats o inquietuds (equipament municipal, local d'entitat, medi obert, etc). Aquests llocs són espais de trobada a tenir en compte per tal d'afavorir un vincle amb les joves o enganxar-los al projecte. No podem esperar que les joves apareguin a un espai que determinem nosaltres si prèviament no el coneixen o no hi tenen relació.

2.4. Quan?

El projecte o activitat, per petita que sigui, s'ha de planificar en totes les seves etapes. És un procés que es pot compartir amb les joves. Les etapes les podem dividir en tres parts: la planificació, l'execució i l'avaluació.

1. La primera serveix per compartir els objectius i calendaritzar quan portarem a terme l'acció o activitat. Aquí també s'organitza tota la prèvia a l'acció, és a dir, les trobades de preparació, l'organització, la definició de tasques i el seu repartiment.
2. L'etapa d'execució és el moment que es produeix l'acció, activitat o projecte, on cada persona fa el què s'ha acordat. Per últim, i important, l'avaluació. Un cop passada l'acció o activitat, les persones que han participat de l'acció s'han de poder trobar per valorar com ha anat, què ha funcionat i què no, què es pot millorar i com els hi agradaria seguir.

2.5. Com?

Aquí ens hem de plantejar la metodologia i la dinamització que farem de tot el procés participatiu. Un dels punts és conèixer quin grau de vincle tenim amb les joves i treballar-lo a través d'espais de trobada més o menys informals. Treballar la motivació en el grup és fonamental per a mantenir el procés.

Tot i així, abans de començar a treballar, ens hem de plantejar si ens creiem la participació, és a dir, la nostra convicció com a professional en què allò pot tirar endavant i que podem disposar o buscar els recursos humans, materials o econòmics necessaris.

D'altra banda, també és convenient determinar com serà el nostre rol d'acompanyament, de dinamització i de facilitació durant tot el procés. Segurament, haurem d'assumir una part important de responsabilitat i organització durant el procés participatiu. Però també haurem de saber ser una persona més dins del grup coneixent el poder i el rang que ens atorga el fet de ser professional, persona adulta i amb altres coneixements i informació.

2.6. Per què?

Ja per últim, ens hem de preguntar per què ho fem, per què portem a terme aquest procés participatiu i per què volem treballar d'aquesta manera. Cal tenir en compte, que a vegades podem tenir la pressió de treballar de manera pseudoparticipativa, és a dir, algunes iniciatives a vegades només volen rendir comptes amb la societat per validar el què s'està fent. Això no és participació. Potser també ens hem trobat que hi ha certa obligatorietat en tirar endavant algun procés participatiu amb un grup, quan aquest grup juvenil no en té la necessitat ni la motivació.

Per això, és important demanar-nos per què ho volem fer: treballar en clau de participació és un procés d'aprenentatge per a tothom, tant per a les professionals com per a les joves, i moltes vegades no tindrem resultats a curt ni mitjà termini. No naixem ensenyats ni ensenyades en el món de la participació i sovint hem de començar per petits objectius, petites accions que impulsin un procés que pugui arribar més lluny.

3. Experiències o models

Federació de Casals de Joves de Catalunya

Descripció: Associació que agrupa associacions juvenils que fomenten la participació dels i les joves, des de la pròpia organització i sota el principis d'autogestió, democràcia, laïcitat i transformació social.

Enllaç: <http://espai.casaldejoves.org/qui-som/>

Recursos: Van publicar un llibre sobre el projecte educatiu dels casals que es diu *Aixequem la persiana*. Es pot consultar aquí: <http://espai.casaldejoves.org/recurs/aixequem-la-persiana-projecte-educatiu-de-casals-de-joves-de-catalunya/>

Ciutat Esperança

Descripció: Aquest projecte de l'Associació Cultural El Parlante es basa en la comunicació audiovisual, l'educació i la sensibilització per promoure una mirada crítica entre joves i reflexionar sobre la complexitat de les diferents realitats del barri de Ciutat Meridiana de Barcelona posant en valor la diversitat cultural i social. La mateixa entitat té més projectes en aquesta línia.

Enllaç: <https://ciutat-esperanca.elparlante.es/ca/>

4. Altres recursos generals sobre participació juvenil

Guia Jove

Descripció: La Guia Jove és una caixa d'eines per als i les professionals que treballen amb gent jove per fomentar la participació a través de la dinamització juvenil. Està formada per un conjunt de fitxes per facilitar possibles línies de treball segons les necessitats o els reptes que es persegueixen. El contingut de la Guia inclou temàtiques relaciona-

des amb la participació juvenil, la planificació de projectes socioeducatius i l'ús dels espais d'intervenció, com ara equipaments o espai públic.

Enllaç: https://ca.wikibooks.org/wiki/Guia_Jove

Joves migrats en contextos rurals. Per a una nova ruralitat global i culturalment diversa: polítiques d'inclusió social dels joves emigrats sols als municipis petits

Neus Juanola¹

Imma Quintana²

Resum

A partir de la seva experiència de treball en el servei de primera acollida de persones estrangeres de l'Equip d'Inclusió i Atenció a la Comunitat de l'àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà, les autores reflexionen sobre el suport als joves emigrats sols, especialment quan aquest s'ha de prestar des de municipis rurals. La seva experiència de treball en aquest àmbit i des d'aquests contextos ha estat pionera: el desembre del 2018 van posar en marxa la taula comarcal de joves sense referents adults, per coordinar tots els agents que treballen a l'Alt Empordà amb aquests joves. En aquest article s'apunten tres línies de treball que poden facilitar l'acollida i inclusió social dels joves emigrats sols: 1) el disseny i la implementació de polítiques locals que garanteixin els drets dels

1. Educadora social i tècnica de polítiques migratòries de l'equip d'Inclusió i Atenció a la Comunitat de l'àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà

2. doctora en Ciències Polítiques i Sociologia i tècnica d'inclusió de l'equip d'Inclusió i Atenció a la Comunitat de l'àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà

joves i el seu empoderament; 2) polítiques pensades des de la proximitat i l'acció comunitària; i 3) polítiques emmarcades en una visió estratègica global del desenvolupament social i sostenible dels municipis rurals amb eines de diagnòstic concretes. Les autores, a més, aporten una eina per al diagnòstic i la promoció de les accions comunitàries orientades a la inclusió social d'aquests joves. Finalment, apunten les que entenen que seran les línies de treball en un futur proper.

Paraules clau: joves migrats sense referents familiars al territori, municipis rurals, polítiques locals, acció comunitària, eines de diagnòstic

Abstract

Based on their work experience in the first reception service for foreigners of the Inclusion and Community Care Team of the Welfare Area of the Alt Empordà County Council, the authors reflect on the support to young emigrants who came alone, especially when it has to be provided from rural municipalities. Their work experience in this field and from these contexts has been pioneering: in December 2018 they launched the regional table of young people without adult referents, to coordinate all the agents who work in the Alt Empordà with these young people. This article outlines three lines of work that can facilitate the reception and social inclusion of young emigrants alone: 1) the design and implementation of local policies that guarantee the rights of young people and their empowerment; 2) policies designed with proximity and community action; and 3) policies framed in a global strategic vision of the social and sustainable development of rural municipalities with specific diagnostic tools. The authors also provide a tool for the diagnosis and promotion of community actions aimed at the social inclusion of these young people. Finally, they point out what they understand to be the lines of work in the near future.

Key words: young migrants without family referents in the territory, rural municipalities, local policies, community action, diagnostic tools

Aquest article vol contribuir a la reflexió que el projecte Interreg Prospectsaso³ ha generat a nivell transfronterer sobre les iniciatives en curs orientades a garantir la inclusió social dels joves emigrats sols. La nostra aportació centrada en l'experiència de treball en els municipis rurals de l'Alt Empordà facilita elements de discussió i reflexió que volem compartir amb d'altres agents del territori.

Com a Equip d'Inclusió i Atenció a la Comunitat de l'àrea de Benestar del Consell Comarcal de l'Alt Empordà, coordinem i gestionem el servei de primera acollida de persones estrangeres des de l'any 2016. Emmarcat en aquest servei, es gestiona l'acompanyament i atenció dels joves emigrats sols a la comarca.

En aquests moments a la comarca de l'Alt Empordà hi ha 52 joves vivint en centres de joves emigrats sols. Tres d'aquests centres es troben a la ciutat de Figueres on hi viuen 20 joves, dels quals 8 són noies, i els altres centres estan als municipis de Roses, Castelló d'Empúries i Fortià, on hi resideixen 32 nois joves. L'equip de Primera Acollida del Consell Comarcal junt amb l'equip especialitzat de dinamitzadores cíviques acompanyen i donen suport a un total de 36 joves que viuen fora dels circuits de protecció i/o joves extutelats sense ingressos i en situacions d'extrema vulnerabilitat.

El desembre del 2018 vam posar en marxa la taula comarcal de Joves sense referents adults, una iniciativa pionera orientada a garantir una necessària coordinació entre tots els agents que treballen a l'Alt Empordà per als joves emigrats sols. En aquesta taula hi participen 31 professionals. Aquest espai de treball ha posat en evidència la necessitat de generar un treball col·laboratiu entre les administracions i els recursos residencials que atenen els joves de la comarca, per garantir el traspàs d'informació entre les diferents administracions que intervenen en la vida i benestar d'aquests joves. La dinamització d'aquesta taula ens ha permès conèixer bé les necessitats més urgents i immediates d'aquests joves quan arriben a la comarca, sobretot associades a la seva situació administrativa i el seu futur, però també detectar els factors rellevants i estratègics per garantir les seves trajectòries d'inserció en l'àmbit formatiu i laboral.

3. INTERREG V de Coopération Transfrontalière Espagne / France / Andorre (POCTEFA 2014-2020)
Prospectiva Transfronterera Sanitària i Social (Prospectaso) INTERREG POCTEFA Ref: EFA019/15.

Una qüestió que ens preocupa molt, que compartim amb els agents de la taula comarcal, és la capacitat que podem tenir com a territori per garantir a aquests joves trajectòries de vida possibles quan surtin de la tutela i protecció de l'administració. Aquesta és la veritable clau volta en que es sosté i té sentit la intervenció social que estem portant a terme, molt orientada al seu acompanyament i suport, que ha d'anar més enllà del reconeixement de drets i papers, un tràmit administratiu, aquest darrer, que hauria de ser ràpid i senzill. Sabem del cert que aquesta no és, precisament, la realitat que acompanya aquests joves en el seu dia a dia i que estem lluny de comptar amb estratègies concretes en el territori orientades a assentar les bases d'una veritable política social a nivell local, adreçada a garantir la seva inclusió social.

En aquest article volem apuntar línies de treball possibles en aquesta direcció i ho volem fer des de la potencialitat de la comarca de l'Alt Empordà, que en els darrers anys s'ha transformat notablement. Ho farem des de tres perspectives d'anàlisi que pensem que poden facilitar i reforçar el debat sobre l'acollida i inclusió social dels joves emigrats sols. La nostra proposta se centra en tres bases de treball: 1) el disseny i la implementació de polítiques locals que garanteixin els drets dels joves i el seu empoderament; 2) polítiques pensades des de la proximitat i l'acció comunitària i 3) polítiques emmarcades en una visió estratègica global del desenvolupament social i sostenible dels municipis rurals amb eines de diagnòstic concretes.

1. Polítiques per als joves emigrats sols en el context rural definides amb els joves

La intervenció social amb els joves emigrats sols ha de tenir en compte la perspectiva de gènere, la diversitat intercultural i les necessitats sentides d'aquests joves, per poder garantir els seus drets adequadament.

Aquesta perspectiva implica reorientar els espais d'acompanyament dels joves, tenint en compte la seva experiència vivencial, les seves capacitats i el seu projecte de futur. Aquest és un procés llarg que requereix d'acompanyament social en espais on els joves es sentin lliures per expressar-se i puguin manifestar les seves pors, incerteses i dubtes que acompanyen el seu procés vital. Els joves estan constantment atesos per professionals que els acompanyen des de perspectives i mirades diferents, amb un marcat rol d'expertesa.

Sovint, aquesta mirada genera relacions de poca confiança i els joves troben pocs espais per dir el que realment senten i pensen.

Els espais de treball i d'acompanyament social amb els joves emigrats sols necessiten d'una revisió perquè aquests joves es sentin còmodes per expressar el seu relat i les seves perspectives de futur. És important facilitar i generar espais de coneixement mutu entre iguals i que es cuidi aquesta relació de confiança que cal construir i treballar des d'allò que es comparteix i és comú.

Per poder orientar aquests espais d'acompanyament en aquesta direcció, és imprescindible definir-los des de l'acció comunitària. Introduir la perspectiva comunitària en aquest acompanyament social es tradueix en generar escenaris de treball en què hi participin els joves des del primer moment, al costat d'altres agents del territori que poden jugar un paper clau en els seus processos d'inclusió social.

Quina capacitat tenen els municipis rurals per treballar en aquesta direcció? (Guixé i Quintana, 2014). Sembla, a priori, que teixir relacions entre els diferents agents a nivell local en un context de ruralitat, hauria de ser una comesa possible per dues raons principals: per la pròpia dimensió abastable de la xarxa d'agents i per les necessitats compartides entre els agents en municipis petits, generalment infradotats de recursos. Des de la nostra visió de la intervenció social, la perspectiva comunitària ens permet situar la reflexió i l'acció en el terreny de la participació democràtica, orientant-la envers l'empoderament dels joves i la responsabilitat col·lectiva dels agents amb allò que és comú, en aquest cas, el desenvolupament inclusiu i sostenible del territori rural.

2. L'acció comunitària en el context rural

L'acció comunitària ha de ser, doncs, l'estratègia clau de la intervenció social per garantir que les actuacions adreçades als joves emigrats sols es pensin des de la proximitat i amb el conjunt dels agents del municipi. Si es dinamitzen els espais de reflexió i decisió des d'aquesta perspectiva de treball, es detectaran els factors d'oportunitat que ofereixen els municipis rurals per treballar la inserció i inclusió social d'aquests joves, tenint en compte les seves inquietuds, motivacions i horitzons de vida.

Calen ara unes dades de context per situar la reflexió en els municipis petits de la comarca. L'Alt Empordà té 141.339 habitants i 68 municipis⁴. El 27% de la població resideix en municipis de menys de 2.000 habitants; un 62% resideix en municipis urbans de més de 10.000 habitants⁵ i l'11% restant ho fa en municipis d'entre 2.000 i 5.000 habitants⁶. Dels 68 municipis de la comarca, 29 són micropobles, municipis amb menys de 500 habitants, en els quals hi resideix el 5,5% de la població de la comarca⁷.

Per situar el disseny d'aquestes polítiques locals d'inclusió dels joves emigrats sols en el context rural, ens cal fer també un apunt breu sobre els canvis d'ordre econòmic, tecnològic, social i cultural que han transformat els municipis petits en un context de modernitat avançada.

Els municipis rurals presenten elements d'identitat territorial vinculats a eixos de desenvolupament econòmic, social i cultural que tenen a veure amb valors històrics però que estan en transformació notable per nous valors ambientals i socials, de caràcter global.

Els municipis rurals de la comarca de l'Alt Empordà estan fortament terciaritzats i orientats envers el turisme i han vist com la seva realitat sociodemogràfica s'ha transformat en les darreres dècades. Els factors demogràfics més rellevants i compartits a la comarca són l'envelliment progressiu de la població, l'arribada de població d'origen estranger en les darreres dècades i l'increment de residents temporals en determinats períodes de l'any, per raons de lleure i turisme i segones residències.

Aquesta realitat econòmica i social es tradueix en un mercat de treball estacional i precari que, en el cas de la població d'origen estranger, es concreta en contractes de curta durada en el sector agroalimentari (campanyes de recollida de fruita) i en el sector turístic (restauració i hotels/càmpings). Aquesta realitat laboral que està fortament vinculada al

4. Font: Idescat, padró 2019.

5. Castelló d'Empúries, L'Escala, Roses i Figueres.

6. La Jonquera, Llançà, Sant Pere Pescador i Vilafant.

7. Micropobles de l'Alt Empordà: Albanyà, Biure, Boadella i Les Escaules, Cabanelles, Cantallops, Cistella, Colera, Espolla, Garrigàs, Masarac, Mollet de Perelada, Ordis, Palau de Santa Eulàlia, Pedret i Marzà, Pontós, Rabós, Riumors, Sant Llorenç de la Muga, Sant Mori, Santa Llogaia d'Àlguema, La Selva de Mar, Siurana, Terrades, La Vajol, Viladamat, Vilamacolum, Vilamaniscle, Vilanant i Vilaür. Per a informació més detallada sobre els micropobles podeu consultar el projecte <http://atlantis.uab.cat/hamlets/index.html> i la base de dades http://atlantis.uab.cat/hamlet/public?request_locale=ca#

sector serveis i al turisme, cal tenir-la en compte en un territori en què la densitat de la població és relativament baixa; hi ha una escassa dotació d'equipaments i serveis; el transport públic intracomarcal està poc desplegat, malgrat que la proporció de treballadors i treballadores que tenen el seu lloc de treball fora del municipi de residència és elevada, i hi ha poca capacitat dels governs locals d'atreure activitats econòmiques que combatin el despoblament progressiu dels municipis més petits.

La qüestió clau és com es poden pensar estratègies d'inserció i inclusió social per als joves emigrats sols que contribueixin a fer d'aquests municipis rurals espais inclusius i dinàmics, que generin activitat i creixement econòmic sostenible, benestar i cohesió social. És evident que les àrees rurals es troben en un procés de canvi accelerat, per les polítiques ambientals i l'especialització turística, i és cert també que la modernitat avançada ha capgirat les formes de vida en el món rural. La comprensió del món rural es troba impregnada de la visió urbana i si hi ha hagut algun tret sociològicament més destacat en els darrers anys, ha estat el sentiment més fort de comunitat. Una realitat, però, que també s'ha alterat en les darreres dècades.

Aquestes imatges de la ruralitat socialment construïdes fan pensar que el context rural pot generar situacions més favorables al desenvolupament d'activitats per satisfer necessitats de convivència, de reciprocitat veïnal i relacions primàries més autèntiques. Sense negar aquestes possibilitats, no cal perdre de vista que els entorns rurals són també espais de vida on es genera un major control social i s'invisibilitzen realitats socials complexes.

D'altra banda, també en el context rural, es manifesten els processos de transformació social que genera el canvi d'època a tot el món. Pensem, per exemple, en la individualització dels comportaments, la transformació de les trajectòries de vida de les persones, la recomposició de les famílies, l'emergència de nous valors ambientals o la convivència en la diversitat. Tots aquests processos de transformació globals van en paral·lel a d'altres processos, com els migratoris, que generen major exclusió i segregació social, major precarització de les vides, situacions de discriminació i racisme i conflictes o tensions socials. Aquestes situacions, malauradament, es fan visibles i reals quan parlem dels joves emigrats sols.

Cal tenir en compte, doncs, la forta valoració simbòlica de la petita col·lectivitat i de les relacions interpersonals que es poden establir en el context rural, a l'hora de pensar els

municipis petits com a espais d'oportunitat real per a una millor inclusió social dels joves emigrats sols. La nostra proposta passa per explorar si aquest espai de proximitat és capaç d'escoltar i donar resposta a les necessitats d'aquests joves, que són expressió real i aterrada de problemes socials i econòmics que emergeixen del món global, cada vegada més complex i imprevisible (Quintana, 2011).

El context rural ens presenta, doncs, complexitats i ambivalències. Des d'una perspectiva de la vida quotidiana i des de la pròpia intervenció social, els municipis rurals s'han fet globals i culturalment diversos. Per tant, ens hem de situar en aquest marc de reflexió per contribuir a definir processos contemporanis de recomposició rural. Per fer-ho possible, ens cal reforçar l'acció comunitària en els municipis rurals per articular democràticament, des de la diversitat, allò que és comú i compartit entre els diversos agents que hi conviuen, i orientar aquesta acció comunitària envers escenaris rurals d'inclusió social dels joves emigrats sols.

3. Eines de diagnòstic comunitari per al desenvolupament social i sostenible dels municipis rurals

El municipi rural és un lloc de vida i residència, un lloc de treball, producció i natura i un territori per al temps de lleure. El municipi rural també és un lloc en relació dialèctica, de mútua interinfluència i interdependència amb l'espai urbà que ve determinat per la generalització de les comunicacions, la mobilitat i les noves tecnologies. El municipi petit l'hem de poder pensar, doncs, des de la diversitat i pluralitat del fet rural més concret i també des de la innovació social que ens permet l'encaix en una realitat global (Mora i Gauvrit, 2009).

La ruralitat es reconfigura, doncs, en un món en xarxa a partir de les forces dels centres urbans que empenyen aquesta transformació. Qualsevol intervenció social i econòmica en el context rural s'ha de pensar a diferents escales de decisió i s'ha d'incorporar una visió estratègica de la governança d'aquest territori, orientada a treballar els factors de desenvolupament econòmic i social que integri la diversitat dels actors locals: veïns i veïnes residents permanents, multiresidents, turistes, persones nouvingudes, associacions i col·lectius, agents econòmics, administració municipal, administració comarcal, entre d'altres. En aquesta direcció i des de la perspectiva comunitària orientada a la inclusió social dels joves emigrats sols, és rellevant posar en marxa una fase de diagnòstic comunitari que

permeti conèixer millor quina és la situació de partida del municipi i assentar les bases per al treball comunitari.

Aquest diagnòstic s'ha d'elaborar de forma participada i ha d'integrar tant una visió global del municipi co-construïda entre els diferents actors com dades sociodemogràfiques, econòmiques i del territori que permetin dimensionar la realitat local amb diversos indicadors: xarxa d'agents locals; pes de les persones grans amb necessitats de cura i de les persones nouvingudes; dimensió del mercat de treball local i de les iniciatives de l'economia social i solidària; nivell de renda de les famílies; dotació d'equipaments i serveis públics; accés al transport públic; accés a serveis comarcals; nuclis residencials i dispersió en el terme municipal; entre molts d'altres.

En aquesta direcció es proposa utilitzar una eina de treball diagnòstica bàsica que ajudi a detectar conjuntament les dimensions d'anàlisi, pensada per a les polítiques d'inclusió social dels joves emigrats sols en el context rural. Aquesta eina diagnòstica pot constituir el punt de partida que ha de permetre elaborar posteriorment una anàlisi DAFO, orientada a detectar i prioritzar els àmbits a treballar des de l'acció comunitària amb els joves i el conjunt de la xarxa d'actors locals del municipi.

Taula 1: eina diagnòstica per promoure accions comunitàries orientades a la inclusió social dels joves emigrats sols en municipis rurals

Dimensions d'anàlisi	Diagnòstic general	Punts forts / punts febles
1) Població i territori Població per grups d'edat i sexe Taxa d'envelliment per sexe Taxa de sobreenvelliment per sexe Taxa de població estrangera per sexe i grups d'edat Població per nacionalitats Llengües parlades Renda familiar bruta disponible per habitant Dispersió geogràfica dels nuclis de residència Espais Naturals		

<p>2) Administració local</p> <p>Recursos existents (serveis i equipaments; xarxa WIFI municipal)</p> <p>Recursos potencials</p> <p>Processos de participació</p> <p>Festes i fires locals</p> <p>Espai públic</p> <p>Espai natural</p>		
<p>3) Administració comarcal</p> <p>Recursos existents (serveis i programes)</p> <p>Recursos potencials</p>		
<p>4) Diputació de Girona</p> <p>Recursos existents (serveis i programes)</p> <p>Recursos potencials</p>		
<p>5) Xarxa d'entitats/teixit associatiu</p> <p>Lideratges</p> <p>Voluntariat</p> <p>Nivell d'activitat</p> <p>Recursos compartits (Bicicletes; Fires brocanter; Bancs del Temps)</p> <p>Xarxes solidaritat, cadenes de cura i bon veïnatge</p> <p>COVID19</p> <p>Potencialitat</p>		
<p>6) Diversitat religiosa</p> <p>Centres de culte</p>		
<p>7) Economia social i solidària</p> <p>Cooperatives</p> <p>Iniciatives pioneres</p>		

<p>8) Recursos formatius</p> <ul style="list-style-type: none"> Aprentatge de la llengua Espais socioeducatius Serveis municipals propis (escola) Serveis propers (Institut) Espai Jove Oferta de lleure 		
<p>9) Mercat de Treball</p> <ul style="list-style-type: none"> Taxa d'ocupació per nacionalitat i sexe Taxa d'atur per nacionalitat i sexe Sector especialitzat Empreses locals Comerç local Restauració Sectors d'activitat emergent Horts comunitaris Grups de consum local (moneda social) 		
<p>10) Salut</p> <ul style="list-style-type: none"> Dispensari CAP Espai públic 		
<p>11) Habitatge</p> <ul style="list-style-type: none"> Estat del parc d'habitatge Habitatge de segona residència Oferta turística Habitatge buit 		
<p>12) Transport públic</p> <ul style="list-style-type: none"> Línies regulars amb connexió a centres urbans Grups de WhatsApp per compartir vehicle 		
<p>13) Acció comunitària</p> <ul style="list-style-type: none"> Experiències prèvies Projectes en curs 		

Font: Elaboració pròpia

4. Línies de treball futures: algunes pistes

La proposta d'intervenció en un context rural que hem proposat en aquest article, situa l'acció comunitària i l'acompanyament social dels joves emigrats sols com a estratègies bàsiques de treball per a la seva inclusió social.

La transformació econòmica que els territoris rurals han viscut en les darreres dècades apunten vers a escenaris de despoblament i d'envelliment progressiu de la població. Aquestes tendències es poden veure agreujades per la crisi econòmica i social que està generant la pandèmia de la COVID-19. Aquesta crisi, però, també apunta envers canvis en els valors socials de la població, en la línia de revalorar la ruralitat i la proximitat com a espai de vida i treball.

Per tirar endavant les polítiques en municipis rurals amb joves emigrats sols ens calen lideratges locals forts amb visió estratègica que facilitin escenaris de treball comunitaris i inclusius, que potenciïn intervencions que garanteixin tant una major inclusió d'aquests joves com processos reals de transformació social. Les polítiques locals orientades a l'acollida dels joves emigrats sols han d'esdevenir instruments i factors d'oportunitat per desplegar l'acció comunitària en els municipis rurals, per teixir noves aliances i compromisos en el territori.

En el camp de la formació i el treball en el context rural i pensant amb les habilitats i capacitats que poden aportar els joves migrats sols, emergeixen diversos àmbits a explorar que han de permetre connectar interessos, coordinar agents, encaixar projectes, aglutinar energies i solidaritats i garantir la seva inclusió social, al mateix temps que es potencia un model de municipi i de territori rural sostenible.

Podem apuntar escenaris de desenvolupament futur que poden anar en aquesta direcció: reforçar els serveis de proximitat per garantir les necessitats de cura de la població més gran; potenciar els serveis orientats al suport a les famílies; desplegar serveis més tradicionals vinculats al manteniment del parc d'habitatge i l'espai públic; crear xarxes de suport mutu i de bon veïnatge; cercar fórmules de cooperació públic-privada per garantir el manteniment dels espais naturals; teixir xarxa d'economia social i solidària; reforçar els equipaments polivalents amb activitat econòmica de proximitat, entre d'altres. Però

sobretot, calen noves fórmules de major cooperació entre els actors locals que permetin vincular l'activitat primària (agricultura i boscos, ramaderia i pesca) i la protecció ambiental del territori amb l'activitat turística de la comarca, obrint noves vies de producció des de l'economia social i solidària que potenciï l'economia circular de proximitat (des de la producció fins al consum).

Per fer això possible ens cal, sens dubte, una millor governança d'aquests processos de canvi en què els actors públics han de facilitar més recursos i serveis als municipis rurals. Però també és necessari que en aquests municipis es puguin teixir complicitats des de l'acció comunitària per fer emergir processos i propostes de baix a dalt que generin noves oportunitats per als joves emigrats sols, que es concretin en trajectòries formatives i laborals possibles i en llocs de vida i residència. Aquests nous escenaris de treball ens han de permetre anar més enllà i contribuir des d'aquestes polítiques locals, al repoblament dels municipis rurals de la comarca i al seu creixement sostenible.

5. Bibliografia

Guixé, M.R. i Quintana, I. (2014). "Invitació al treball comunitari. Com innovar en la construcció de les noves ruralitats". *Revista de Treball Social*, nº 203: 76-87.

Mora, O. i Gauvrit, L. (2009). "Quelles dynamiques villes-campagnes?" Dossier *Nouvelles Ruralités en 2030*. París: INRA.

Quintana, I. (2011). *Les polítiques dels nous usos del temps en els municipis petits de la província de Barcelona*. Barcelona: Col·lecció Documents de Treball, Sèrie Igualtat i Ciutadania. Diputació de Barcelona.

Les habilitats per a la vida com a estratègia pedagògica de salut

Elisabet Esteva¹

Anna Loste¹

Caroline Mowatt¹

Resum

En aquest article les autores ens presenten l'enfocament dels determinants socials de la salut, juntament amb la mirada salutogènica i el treball de les habilitats per a la vida per a entendre millor el recorregut vital i emocional dels joves en contextos de migració, fugint de visions estereotipades i paternalistes. Les autores consideren clau que s'ofereixin espais als infants i joves per desenvolupar les seves habilitats per a la vida, que són aquelles competències necessàries per assolir un comportament adaptatiu que els permeti afrontar efectivament les demandes i els desafiaments de la vida diària. Argumenten també que una recerca recent duta a terme amb infants i joves migrats sense referents adults a Irlanda, constatava que la idea de continuïtat i de donar un sentit a les seves vides els ajudava, en la majoria dels casos, en els seus processos identitaris personals i els ajudava a augmentar la seva resiliència. D'aquí el valor que donen al treball de les 10 habilitats per a la vida i a l'enfortiment del Sentit de Coherència. Finalment les autores presenten de

1. Àrea de Promoció de la salut, benestar i atenció a les persones, Dipsalut

quina manera treballen aquestes habilitats, posant com a exemple el programa “Sigues tu, eines i actius per a la salut” de Dipsalut.

Paraules clau: habilitats per a la vida, sentit de coherència, determinants socials de la salut, salutogènesi, joves migrants

Abstract

In this article the authors present us with the approach of the social determinants of health, together with the salutogenic gaze and the work of life skills to better understand the life and emotional journey of young people in migration contexts, fleeing from stereotyped and paternalistic views. The authors consider it key to provide spaces for children and young people to develop their life skills, which are those skills needed to achieve adaptive behaviour that allows them to effectively meet the demands and challenges of daily life. They also argue that recent research conducted with migrant children and young people without adult references in Ireland found that the idea of continuity and giving meaning to their lives helped them, in most cases, in their personal identity processes, and it helped them increase their resilience. Hence the value they give to the work of the 10 life skills and to the strengthening of the Sense of Coherence. Finally, the authors present how these skills work, giving as an example the program “Be you, tools and assets for health” of Dipsalut.

Kew words: life skills, sense of coherence, social determinants of health, salutogenesis, young migrants

1. La salut i els determinats socials

La salut és un dret humà fonamental, de manera que les polítiques i els programes han d'oferir estratègies i solucions que permetin afrontar i corregir les desigualtats, les pràctiques discriminatòries i les relacions de poder injustes. En especial pel que fa als menors i tal com proclama la Convenció sobre els Drets de la Infància (1989), els estats han de vetllar per la protecció i la promoció de la salut dels infants des d'un punt de vista holístic, de manera que cal garantir el seu desenvolupament físic i mental, però també l'espiritual, moral i social. Així mateix, cal vetllar per l'interès superior de l'infant en les polítiques públiques per tal de no vulnerar aquests drets fonamentals dels infants i joves.

Els factors que intervenen en la salut de les persones són complexos, estan interrelacionats i van molt més enllà de la biologia, la genètica o l'atenció sanitària (Country Health Rankings Model, 2010). Tal com explica el marc teòric dels determinants socials en salut (OMS, 2009), la salut està molt lligada a les circumstàncies en les quals les persones neixen, creixen, viuen, treballen i envelleixen. En paraules de Michael Marmot (2000), gran referent en el camp de l'epidemiologia social i els determinants socials de la salut; *per la teva salut té més importància el codi postal que el codi genètic.*

Existeix una clara relació entre els estils de vida i les condicions de vida, de manera que no tothom té els recursos i les oportunitats per menjar de manera saludable, fer activitat física o controlar l'estrès de manera adequada. Aquest fet no afecta només a les persones i els països més desfavorits socioeconòmicament, sinó que es tracta d'un fenomen global. És el que s'anomena gradient social de salut, que suposa que a mesura que baixem l'escala social disminueix l'esperança de vida i són més comunes les malalties.

Per tant, no totes les persones tenen les mateixes oportunitats, sinó que les posicions de poder i privilegi generen diferències en la salut i el benestar. Aquests eixos de desigualtat corresponen a la classe social, el gènere, l'edat, l'ètnia, el territori, l'origen... Habitualment s'analitzen de manera aïllada, sense tenir en compte que la posició de les persones és el resultat del creuament dels diferents eixos de desigualtat. La interacció entre ells es coneix com a interseccionalitat (Crenshaw, 1989), aquest terme prové del moviment feminista negre i permet explicar com les formes d'exclusió estan interconnectades i donen lloc a diferents formes de discriminació i injustícia social. De fet, la intersecció de diferents eixos genera

noves situacions de desigualtat que van més enllà de la simple suma d'aquests. Per això, és necessari atendre aquesta complexitat a l'hora de desenvolupar polítiques més inclusives.

En definitiva, és imprescindible una mirada sota el marc dels determinants per a la salut per entendre que no totes les persones neixen amb les mateixes oportunitats i que per tant, cal destinar més recursos a aquells col·lectius amb més dificultats (Marmot i Wilkinson, 2003). Aquest marc teòric, ens ajuda a entendre de millor manera el recorregut vital i emocional dels joves en contextos de migració, fugint de visions estereotipades i paternalismes caducs.

2. Les Habilitats per a la Vida i el Sentit de Coherència (SOC)

En la nostra societat actual, complexa i diversa, sabem que la informació és molt important, però no suficient per promoure un estil de vida saludable i respectuós amb les altres persones i amb l'entorn. En aquest sentit, és clau oferir espais als infants i joves per desenvolupar les seves habilitats per a la vida, que són aquelles competències necessàries per assolir un comportament adaptatiu que els permeti afrontar efectivament les demandes i els desafiaments de la vida diària (WHO, 2003). En concret són un conjunt de competències psicosocials i habilitats interpersonals que ajuden a les persones a prendre decisions informades, resoldre problemes, pensar críticament i creativament, comunicar-se eficaçment, construir relacions saludables, empatitzar i afrontar i gestionar les seves vides d'una manera saludable i productiva. Les habilitats per a la vida poden anar dirigides a accions personals, envers les altres persones o bé enfocades a canviar l'entorn per tal que aquest sigui promotor de la salut. Un estudi que analitza l'itinerari educatiu de joves ex-tutelats posa de manifest que "la resiliència dels infants i joves que han viscut en situacions de vulnerabilitat i/o marginació és un dels aspectes clau en el seu èxit educatiu/laboral i relacional" (Montserrat, Casas, Malo i Bertran, 2011)

Lligat amb el concepte de salut positiu i holístic, fa gairebé quaranta anys, el metge i sociòleg Aaron Antonovsky va plantejar la teoria salutogènica (Antonovsky, 1979), un enfocament nou fins aleshores. L'autor va dur a terme un estudi amb dones jueves que havien sobreviscut a l'holocaust. Va observar que la majoria tenien molt mala salut, però hi havia un petit grup que, tot i haver patit el mateix sofriment, gaudien d'una gran qua-

litat de vida. Es va preguntar per què i va descobrir que aquestes dones tenien molt elevat el que ell va anomenar sentit de coherència (SOC) que va relacionar amb tres factors: la capacitat d'entendre el món, la destresa per aprofitar els recursos que tenim a l'abast i, el més important, la confiança que **la vida té un sentit**.

En un estudi que es va fer amb infants i joves migrats sense referents adults a Irlanda, que analitzava quines estratègies havien utilitzat aquests joves per enfrontar-se a tot el períple migratori, constatava que la idea de continuïtat i de donar un sentit a les seves vides els ajudava, en la majoria dels casos, en els seus processos identitaris personals i els ajudava a augmentar la seva resiliència (Raghallaigh i Gilligan, 2010).

L'any 2007 es va crear un grup de treball internacional constituït per les persones expertes més destacades en promoció de la salut, amb l'objectiu d'estudiar, arreu del món, la relació entre el sentit de coherència i la salut. Els resultats estan sent encoratjadors. Destaquen que un SOC fort està associat, en general, amb un estil de vida saludable, com per exemple fer activitat física, tenir una bona alimentació, no fumar i, en general, tenir consums més respectuosos amb la pròpia salut i la de les altres persones. Així doncs, l'aprenentatge en les habilitats per a la vida i l'enfortiment del SOC poden esdevenir grans estratègies per incidir en la millora de la qualitat de vida dels infants i adolescents, en especial aquells més vulnerats socioeconòmicament.

3. Com fomentem l'aprenentatge de les Habilitats per a la Vida?

Les deu Habilitats per a la vida declarades per l'OMS l'any 2003 són: l'autoestima i control intern; el maneig dels sentiments i les emocions; el maneig de la tensió i l'estrès; la comunicació interpersonal; la negociació i el rebuig (ser capaç de comunicar-se de manera assertiva defensant la pròpia postura i escoltant a l'altre); l'empatia; la col·laboració i treball en equip; l'advocació i defensa (la capacitat de defensar a un grup, crear aliances i construir lideratges positius); presa de decisions i solució de problemes i pensament crític.

El paper de les persones professionals, que faciliten als joves l'aprenentatge de les habilitats per a la vida, esdevé clau a l'hora de desenvolupar aquesta estratègia pedagògica. Per aconseguir una intervenció efectiva i coherent és necessari que la persona facilitadora

reconegui els propis valors i prejudicis i estigui disposada a fer un procés constant d'auto-reflexió. És a dir que sigui conscient del llenguatge que utilitza, de les relacions de poder asimètriques que s'estableixen i del discurs propi que serà l'aixopluc de la intervenció.

Per assolir una significativitat en l'aprenentatge de les habilitats és important que hi hagi una coherència entre el contingut i la metodologia. Tant important és el *què* com el *com*. La persona que facilita l'aprenentatge ha de poder comunicar-se de manera coherent i respectuosa, parlant poc i escoltant molt, per entendre i no per donar una resposta; acostar-se als i a les joves des del respecte i l'horitzontalitat, posant en pràctica la comunicació assertiva; resumir les intervencions sense judici, fer retorn de preguntes propiciant la reflexió; acceptar els sentiments i emocions... En definitiva, ha de creure en les capacitats dels i les joves per poder-los acompanyar en la recerca de les seves pròpies respostes, respectant els diferents ritmes d'aprenentatge. Un estudi amb joves migrants sense acompanyament d'adults que es va portar a terme a Finlàndia i Suècia posava de manifest la sensació generalitzada de malestar davant l'infantilisme amb el que creien ser tractats pels adults referents de la societat acollidora. No sentien validades les seves experiències, sentien que se'ls posava en el mateix sac que altres joves que no havien viscut un períple migratori amb tot el que comporta: por, incertesa, dol... (Kaukko i Wernesjö, 2016). Si la persona adulta no és capaç de validar aquestes experiències, d'escoltar i de veure als i a les joves com a persones amb experiència i resiliència més enllà de la seva vulnerabilitat, molt difícilment podrà ser capaç de propiciar una millora en la seva salut i benestar.

4. Proposta d'intervenció

A l'hora de plantejar la intervenció, se sap que les persones professionals hem de prendre consciència dels nostres propis valors i prejudicis, ja que sovint, amb la millor de les intencions, en el nostre discurs podem reproduir estereotips que legitimin noves formes de racisme més subtils, però igualment nocives (Buraschi i Aguilar, 2015).

Per aquest motiu, considerem que en primer lloc cal un procés formatiu i reflexiu de l'equip que ha de fer la intervenció, sobretot en relació al que suposa incloure la perspectiva intercultural en les accions de salut amb joves de contextos migratoris. En aquest sentit, esdevé clau tenir en compte que el racisme es basa en un sistema de desigualtat social, ex-

clusió i dominació d'uns grups sobre els altres i no en algunes actituds individuals causades per "por" o "ignorància". Finalment no cal oblidar els marcs teòrics dels determinants de la salut i la interseccionalitat, que postulen que el racisme es creua amb altres eixos de dominació com el classisme o el sexisme i per tant no afecta de la mateixa manera a totes les persones. Així doncs, la incorporació de la perspectiva intercultural no s'hauria de centrar exclusivament en les accions que fem amb els i les joves, sinó que hauria de formar part de manera transversal de totes les nostres accions: comunicacions, formacions, notícies, informes tècnics, relació amb altres administracions...

La nostra proposta d'intervenció amb joves s'emmarca dins el programa "Sigues tu, eines i actius per a la salut" de Dipsalut, que està dissenyat per entrenar les habilitats per a la vida d'infants i adolescents en el marc de l'educació formal. No obstant això, les activitats es poden adaptar a d'altres contextos com el del lleure educatiu o les associacions juvenils.

En funció de les edats i a partir dels recursos materials (contes, historietes, àlbums de cromos, vídeos...), s'inicia una reflexió a l'aula sobre aspectes com ara la importància de respectar-se a un mateix i als altres, de saber prendre decisions, d'afrontar els desafiaments de manera positiva o de mantenir el sentit crític enfront de les pressions del grup. Els materials de secundària permeten treballar les 10 habilitats per a la vida i el sentit de coherència sota els eixos de consums, afectivitat i sexualitat, convivència i participació.

La planificació consisteix en dur a terme entre 15 i 20 sessions d'aproximadament una hora de durada en base als 4 eixos que hem exposat. Es comença amb una sessió introductòria i es va avançant amb les altres propostes pedagògiques; una per cadascuna de les 10 habilitats per a la vida i 10 més per treballar el sentit de coherència.

A continuació us proposem alguns exemples d'activitats del "Sigues tu" per treballar el sentit de coherència i habilitats com: la presa de decisions i solució de problemes, el pensament crític, l'empatia, l'autoestima o la col·laboració i el treball en equip:

- **El refugi subterrani.** Aquesta dinàmica consisteix en dividir les persones participants en 4 o 5 grups (en funció del nombre poden ser menys). Els demanarem que escullin a 6 persones, de les 12 proposades, per salvar-los la vida a partir de la

- descripció que es fa de cadascuna d'elles (edat, malalties o trastorns, ocupació, orientació sexual..). Caldrà argumentar la decisió. Pot servir per treballar les diferències entre la presa de decisions individual i grupal, els diferents estils de lideratge i la dificultat de consensuar decisions en les quals intervenen valors i judicis morals².
- **Càmera oculta.** Es comença visionant una càmera oculta on es mostren les reaccions de diferents persones davant una actitud clarament racista i de rebuig. *Com reaccionariem nosaltres davant aquesta situació? Tindriem la capacitat d'actuar o adoptariem una actitud passiva o de rebuig? Alguna vegada hem estat víctimes de conductes racistes o discriminatòries?* Ens permet treballar els prejudicis, la discriminació i les habilitats d'advocació i defensa, d'empatia, de pensament crític i de presa de decisions i solució de problemes. Podeu proposar al grup de joves que busqui informació als mitjans de comunicació sobre alguna notícia relacionada amb la immigració i que analitzin si es reflecteixen o no estereotips relacionats amb algunes cultures o nacionalitats. Poden fer un escrit en el qual reflexionin sobre això: *La informació és objectiva? Quina visió es dona de les persones immigrants? Positiva o negativa? Per què? Poseu exemples del text que donin suport a les vostres afirmacions*³.
 - **Atracció dels pols oposats.** Aquesta dinàmica proposa que, a partir d'un personatge famós, el o la jove es pugui identificar amb alguna de les seves qualitats i posteriorment explorar la polaritat contrària. Permet descobrir debilitats i oportunitats pròpies per autoconstruir-se i avaluar-se. Ens pot ajudar a treballar les habilitats d'autoestima i control intern⁴. Com a tancament us proposem visionar el vídeo *Què en pensem dels adolescents?*, en el que apareixen un seguit de persones adultes opinant de forma negativa i estereotipada sobre l'adolescència. A la part final del vídeo es demostra que aquests judicis tan pessimistes sobre les capacitats dels i les joves estan molt allunyats de la realitat⁵.

2. En aquest enllaç podeu trobar la descripció completa de l'activitat: <https://www.siguestu.cat/ca/recursos2/1/385-dinamica--refugi-subterrani.html>

3. Aquest és l'enllaç que dona accés al vídeo: <https://www.siguestu.cat/ca/recursos.html?search%5B%5D=Interculturalitat>

4. Aquí podeu trobar la descripció completa de l'activitat: <https://www.siguestu.cat/ca/recursos2/1/1326-dinamica--atraccio-pols-oposats.html>

5. Aquí podeu trobar l'enllaç al vídeo: <https://www.siguestu.cat/ca/recursos2/1/1599-que-en-pensem-dels-adolescents--prejudicis.html>

5. Bibliografia

- Antonovsky, A. (1979). *Health, stress, and coping*. San Francisco: Jossey-Bass Inc.
- Asamblea General Naciones Unidas (1989). *Convenció sobre els Drets dels Infants*. United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3.
- Buraschi, D. i Aguilar-Idáñez, M.J.(2015). “Nuevas herramientas conceptuales para una intervención social antirracista”. *V Congreso anual REPS Desigualdad y democracia: políticas públicas y participación social*. Barcelona, 5 i 6 de febrer de 2015. Disponible a: <http://repsbarcelona2015.es/panel-7-inmigracion/>
- Country Health Rankings Model (2010). University of Wisconsin Population Health Institute and the Robert Wood Johnson Foundation. Disponible a: <https://www.countyhealthrankings.org/resources/county-health-rankings-model>
- Crenshaw, K. (1989). “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”. *University of Chicago Legal Forum*, vol. 1989 (1), article 8, 139-67.
- Dipsalut. Programa “Sigues tu: eines i actius per a la salut”. Dipsalut. Diputació de Girona. Disponible a: <https://www.siguestu.cat/> [Data de consulta: 15 de juliol de 2020]
- Kaukko, I Wernesjö,U. (2017). “Belonging and participation in liminality: Unaccompanied children in Finland and Sweden”. *Childhood*, vol. 24 (1) 7-20.
- Marmot, M. (2000). *The Status Syndrome*. New York: Times books.
- Marmot, M i Wilkinson, R. (2003). *Los Determinantes Sociales en salud: Los Hechos probados*. Organització Mundial de la Salut.
- Montserrat, C., Casas, F., Malo, S. I Bertran, I. (2011). *Los itinerarios educativos de los jóvenes ex-tutelados*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.

OMS (2009). *Subsanar las desigualdades de una generación*. Ginebra: Organització Mundial de la salut. Comissió de Determinants Socials de la Salut.

Raghallaigh, M. N. i Gilligan, R. (2010). “Active survival in the lives of unaccompanied minors: Coping strategies, resilience, and the relevance of religion”. *Child and Family Social Work*, 15 (2), 226–237. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2009.00663.x>

World Health Organization (2003). Skills for health. *Skills-based health education including life skills: an important component of a child-friendly/health-promoting school*. World Health Organization. Diponible a : <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42818>

La necessitat de la integralitat en les polítiques públiques d'immigració

Xavier Casademont
Falguera¹

Resum

Aquest article pretén analitzar el que considerem que és un dels aspectes rellevants de les polítiques públiques orientades a la integració de les persones immigrades: com aconseguir que les polítiques d'immigració siguin una política pública integral en el si de les administracions públiques. És a dir, que no depenguin d'una única unitat administrativa, sinó que cadascun dels departaments i àrees l'assumeixin com una realitat que els és pròpia i que, al mateix temps, es dissenyin estructures organitzatives, participatives i d'intervenció que assegurin el desenvolupament d'una estratègia única, coordinada i compartida. Aquesta qüestió no és menor i en bona mesura denota la mirada que tenim sobre el fenomen migratori: si pensem la immigració i les persones immigrades des de l'estereotip de la pobresa i l'exclusió, té tot el sentit que plantegem polítiques assistencialistes pensades per a la seva execució des dels serveis socials; si les pensem des de la seva complexitat (pensem, per exemple, que implica totes les dimensions de les persones que d'una manera o altra participen del fenomen), entendrem que precisen

1. Universitat de Girona

d'un abordatge integral, global, multidisciplinar. En la mesura que estem convençuts que el que és necessari és aquest segon abordatge, plantejarem la necessitat de desenvolupar estratègies de gestió i implementació de polítiques d'immigració integrals i que afavoreixin que les persones immigrades puguin superar les desigualtats que els afecten en múltiples dimensions. També explicarem quins són alguns dels obstacles a superar més habituals i apuntarem algunes recomanacions que permetin superar-los. Finalment, presentarem un parell de casos que exemplifiquen bones pràctiques en el desenvolupament de polítiques públiques integrals.

Paraules clau: immigració, polítiques públiques, integralitat, coordinació

Abstract

This paper aims to analyze what we consider to be one of the relevant aspects of public policies aimed at the integration of immigrants: how to make immigration policies a comprehensive public policy within public administrations. That is, policies that do not depend on a single administrative unit, but that each of the departments and areas assume it as a reality that is their own and that, at the same time, they design organizational, participatory and intervention structures that ensure the development of a single, coordinated and shared strategy. This is not a minor issue and largely denotes the view we have on the migratory phenomenon: if we think of immigration and immigrants from the stereotype of poverty and exclusion, it makes perfect sense to propose welfare policies designed for its execution from the social services; if we think of them from their complexity (we think, for example, that it involves all the dimensions of the people who, in one way or another, participate in the phenomenon), we will understand that they need a comprehensive, global, multidisciplinary approach. To the extent that we are convinced that what is needed is this second approach, we will raise the need to develop strategies for managing and implementing comprehensive immigration policies to promote immigrants to overcome the inequalities that affect them in many dimensions. We will also explain some of the most common obstacles to overcome and we will point out some recommendations to overcome them. Finally, we will present a couple of cases that exemplify good practices in the development of comprehensive public policies.

Key words: immigration, public policies, integrality, coordination

1. Introducció

Catalunya compta ja amb una dilatada experiència en la gestió de les polítiques públiques d'immigració. Des del 1993, any en què es va aprovar el Pla interdepartamental d'immigració 1993-2000, s'ha aprovat un altre Pla interdepartamental (2001-2004), i quatre plans de ciutadania i immigració. A més, el 2008 es va aprovar el Pacte Nacional per a la Immigració i, al 2010, la Llei 10/2010, del 7 de maig, d'acollida de les persones immigrades i de les retornades a Catalunya.

Són moltes les perspectives des d'on analitzar les polítiques públiques d'integració de les persones immigrades. En aquest text, tanmateix, es posarà èmfasi en una qüestió que, des dels primers plans, ha estat un dels aspectes rellevants: com aconseguir que les polítiques d'immigració siguin una política pública integral en el si de les administracions públiques. És a dir, que no depenguin d'una única unitat administrativa, sinó que cadascun dels departaments i àrees l'assumeixin com una realitat que els és pròpia i que, al mateix temps, es dissenyin estructures organitzatives, participatives i d'intervenció que assegurin el desenvolupament d'una estratègia única, coordinada i compartida.

Tot i que a primer cop d'ull aquesta pot semblar una qüestió menor, val la pena prendre consciència de les conseqüències que implica la seva presa en consideració. I és que la forma com es decideix gestionar les polítiques d'immigració està condicionada per la manera com es concep el fenomen migratori. Si pensem, per exemple, en les migracions des d'una perspectiva estereotipada, enteses estrictament des d'una actitud assistencial i que vincula les persones immigrades amb situacions de pobresa i exclusió, l'abordatge del fenomen, a banda d'estigmatitzador, serà parcial i incomplet.

En canvi, si concebem la gestió de la immigració com una política pública global, que s'adreça a un col·lectiu social, com podrien ser, per exemple, les dones, els joves o la gent gran i, per tant, dissenyem les polítiques des d'una perspectiva integral, entenent que aquests col·lectius tenen necessitats en tots els àmbits de la vida, el plantejament de les actuacions serà absolutament contraposat. Una aproximació global i multidimensional a les polítiques d'immigració és un requisit imprescindible si es vol fer una abordatge ponderat i compatible amb la naturalesa d'aquest fenomen.

Són molts els exemples que ens ajuden a il·lustrar aquesta afirmació. Als inicis de l'assentament de la immigració estrangera a Catalunya, als anys vuitanta i noranta del segle passat, era habitual trobar-se en situacions en què persones estrangeres acudien al padró municipal o a les oficines municipals d'atenció ciutadana i, automàticament, sense gairebé ni preguntar el motiu pel qual hi acudien, se'ls derivava als Serveis Socials. Aquestes situacions, afortunadament, ja (gairebé) no es donen en l'actualitat, però encara ara són moltes les barreres que cal superar per tal d'incloure plenament la perspectiva de les persones immigrades en el conjunt de les polítiques públiques de les viles i ciutats.

Una altra característica important de les polítiques d'immigració, i que és rellevant a l'hora de pensar en la manera com s'han de dissenyar i implementar, és l'anomenada governança multinivell (Scholten i Pennix, 2016). Les migracions, en tant que fenomen global i multidimensional, són gestionades per diferents nivells administratius i polítics, cadascun dels quals disposa de competències pròpies. En el nostre cas, com a mínim, intervenen la Unió Europea, el govern de l'Estat espanyol, el govern de la Generalitat i les administracions locals (ajuntaments i conselles comarcals, fonamentalment). No només és important, per tant, coordinar i alinear les polítiques públiques en el si de les respectives administracions públiques, sinó que aquestes s'han de vehicular adequadament entre els diferents nivells administratius, per tal de canalitzar i encaixar harmònicament les diferents responsabilitats. Així doncs, la coordinació inter i intraadministrativa són cabdals.

En aquest text, posarem especial èmfasi en les estratègies que poden adoptar les administracions locals, tot i que bona part de les reflexions són vàlides, també, pels nivells polítics i administratius superiors. El rol de les administracions locals en la gestió de l'assentament de la immigració i la diversitat cultural és cabdal. És des de la proximitat del municipi o del barri on es viu que es gesten les relacions i les interaccions humanes, que s'experimenta la diversitat, la cohesió social i les desigualtats. Així mateix, algunes recerques demostren que les persones immigrades s'identifiquen més amb el barri o la ciutat, i no pas amb l'estat on s'han assentat (Gebhardt, 2016).

Així doncs, aquest text reflexiona sobre la necessitat de desenvolupar estratègies de gestió i implementació de polítiques d'immigració que es basin en la integralitat, i que evitin plantejaments unidimensionals, sovint estigmatitzadors, i que limiten el desplegament d'estratègies efectives que afavoreixin que les persones immigrades puguin superar les de-

sigualtats que els afecten en múltiples dimensions. En primer lloc, s'apuntaran alguns dels principals obstacles que tradicionalment han afectat les polítiques locals d'immigració. En segon, es plantejaran algunes recomanacions que permetin superar bona part de les limitacions esmentades anteriorment. Finalment, es presentaran un parell de casos que exemplifiquen bones pràctiques en el desenvolupament de polítiques públiques integrals.

2. Què es pot fer?

En aquest apartat es presentaran les principals limitacions per desenvolupar estratègies integrals en la gestió de la immigració i la diversitat, així com algunes propostes per a revertir-les.

2.1. Interdepartamentalitat i transversalitat: dues paraules maleïdes

Com s'ha comentat anteriorment, el primer pla d'immigració de la Generalitat situava la *interdepartamentalitat* al seu centre. Ja en aquell moment, al 1993, es reconeixia que les polítiques d'immigració afectaven el conjunt dels departaments de la Generalitat, i es recollien, com si es tractés d'un inventari, les diferents actuacions que cadascun d'ells havia dut a terme en aquesta direcció. Fonamentalment, es destacava la necessitat de dotar de coherència el conjunt de les accions que es promoguessin des dels diferents departaments. També la Comissió Europea, en dos manuals que va publicar amb recomanacions per a professionals, posava èmfasi en aquesta necessitat.

Aquesta ha estat doncs, des dels seus inicis, una aspiració comuna de tots els plans, i això ens fa pensar que, en comptes de ser un simple recordatori sobre la necessitat d'actuar d'acord amb aquest principi, evidencia la dificultat per consolidar-se. Paraules com *interdepartamentalitat* i *transversalitat* han estat contínuament en boca de tots els actors públics i del Tercer Sector implicats directament o indirecta amb la immigració. Però sovint, la seva materialització concreta en la pràctica diària ha fracassat, amb múltiples dificultats perquè fos una realitat.

Tanmateix, la interdepartamentalitat i transversalitat no es poden reduir simplement a una qüestió relacionada amb la coordinació. Per tal d'aconseguir polítiques veritablement integrals, cal anar més enllà. No es tracta de què diferents àrees i actors sàpiguen què fa cadascun d'ells, sinó que comparteixin una estratègia, uns principis d'actuació i que

se sentin part d'una política comuna que es desplega a través d'una pluralitat d'actuacions, cadascuna de les quals necessària, per tal d'avançar des de múltiples àmbits en la integració de la immigració i la diversitat.

2.2. Jo col·laboro...

Una de les barreres per implicar tots els agents en la gestió de les polítiques d'immigració és la dificultat d'aconseguir un compromís ferm de tots els actors. En moltes ocasions, les diferents àrees, amb els seus dirigents polítics i tècnics, consideren que ja tenen prou obligacions com per, a sobre, haver-se de responsabilitzar de qüestions que, a primera vista, no els corresponen directament. Sovint, doncs, l'èxit de la implicació d'altres departaments o àrees depèn de factors aleatoris, com ara la bona predisposició d'alguns professionals o les relacions personals, etc. Tanmateix, sovint, els vincles i les dinàmiques que s'estableixen són desiguals, en el sentit que, en el millor dels casos, els professionals d'altres àmbits es limiten a col·laborar; és a dir: a respondre a propostes que els formules els tècnics comunitaris o d'immigració, però mai prenen la iniciativa a l'hora de plantejar propostes.

En aquest sentit, cal treballar de manera proactiva per tal que els professionals de les diferents àrees percebin la responsabilitat que tenen a l'hora de treballar per a la cohesió social, la inclusió, la no discriminació o el racisme, entre altres. Aquesta és una necessitat sovint difícil d'aconseguir, i que demana, per part de tots els professionals, un compromís i una actitud constant per tal que faci pòsit. I és que, sovint, especialment en algunes àrees, es fa difícil introduir discursos i reflexions sobre el seu rol. Àrees com l'urbanisme, cultura, promoció econòmica o habitatge, per citar-ne només algunes, han de prendre consciència de la rellevància que tenen les seves accions, en el foment i la promoció de integració i la cohesió social. Una pregunta inspiradora, doncs, en aquest sentit, que s'hauria de plantejar al conjunt de les àrees municipals i que podria ser útil en la línia de coresponsabilitzar-los és: "Com pots contribuir, des de la teva àrea, a la integració de la immigració?"

2.3. El rol dels professionals (poder, estatus, zona de confort)

Plantejar-se accions per promoure una veritable política integral que concebi les necessitats de la població immigrada i de la cohesió social, com s'ha dit, implica treballar intensament i continuada amb tots els àmbits i nivells administratius. En aquest procés,

tanmateix, cal estar especialment atent a les persones encarregades de dissenyar i implementar les actuacions.

Els recursos humans de les administracions públiques, així com també de les entitats socials, són un dels factors més destacats a l'hora d'aconseguir passar dels ideals de la política (allò que es somia aconseguir) a la realitat (allò que finalment acaba passant). En alguns casos, per alguns professionals, el replantejament de les seves prioritats suposa neguit i desconcert, en el sentit que perden la seguretat que els dona l'especialització en l'àmbit del qual s'ocupen. Així mateix, alguns professionals veuen perillar la seva zona de confort, i percebre que es qüestiona el seu poder, ja que no saben com donar respostes als reptes que la immigració genera en el seu àmbit. Davant d'aquesta incertesa, la resposta d'alguns professionals pot ser de tancament. Per aquesta raó, cal donar recursos i facilitats per tal que els professionals, especialment entre aquells que gaudeixen de poder i prestigi dins l'administració, transitin còmodament en aquest procés cap a una nova perspectiva en el seu lloc de treball.

En aquest sentit, la promoció d'una estratègia integral ha de curosa i respectuosa amb la feina dels diferents professionals. Sovint, desconeixem els detalls de les tasques, funcions, prioritats i les condicions amb què treballen altres àrees i departaments. Cal, doncs, des d'un bon inici, conèixer bé tots aquests factors i treballar amb respecte i sense prejudicis cap als altres. D'aquesta manera es pot impulsar una estratègia de treball que s'adeqüi a les particularitats de cada àrea. Imaginem-nos, per exemple, un servei com el padró municipal d'habitants, amb qui pretenem impulsar un servei d'acollida per a la població nouvinguda. Els professionals dels padrons, que durant molt temps han estat sobrepassats de feina, en alguns casos, gestionant altes i baixes a causa de l'arribada de la població immigrada, poden identificar la immigració només des d'aquesta perspectiva, i cal acompanyar per tal de fer notar la importància que té, per a qualsevol persona nouvinguda, el primer contacte amb l'administració del seu nou municipi, per tal de sentir-se benvingut i ben acollit.

2.4. La manca de discurs compartit

Un altra factor destacat per desenvolupar una estratègia integral i compartida en si de les administracions públiques (des de l'alcalde fins "al darrer" empleat municipal) és la necessitat de promoure un discurs compartit entre el conjunt dels professionals de l'administració. Aquest discurs encara seria més desitjable que anés més enllà, i fos compartit

en el si del municipi. Transitar d'un discurs de govern a un discurs de ciutat, en el qual també participessin altres actors clau, com són la societat civil, amb les entitats del Tercer Sector social al capdavant, però també amb entitats esportives, veïnals, culturals, etc., seria altament desitjable.

Disposar d'un discurs compartit implica concebre el fenomen migratori de manera similar. Això no vol dir, tanmateix, promoure un discurs únic i eliminar les veus alternatives; però fora bo consensuar-lo amb el màxim nombre d'actors i consens, així com aprovar uns principis d'actuació coherents que siguin aplicats per al conjunt d'actors. Per exemple: una política integral d'immigració que es basa en el principi d'autonomia? En la bidireccionalitat de les polítiques d'integració? En la necessitat d'aplicar mesures de discriminació positiva, però de forma justificada i puntual? En la concepció de la immigració com a ciutadania? En la necessitat d'aplicar mesures contundents contra qualsevol forma de discriminació?

No abordar de manera seriosa i diligent aquesta qüestió és un dels greus errors en què cauen bona part de les polítiques d'immigració. Sense un cert consens al voltant del fenomen, les prioritats polítiques i els principis d'actuació, no és possible avançar de manera seriosa cap a la inclusió. Lògicament, aquesta és una qüestió complexa i que necessita de constància, temps i d'una voluntat política ferma per superar els múltiples obstacles pròpies de la dinàmica política i administrativa.

2.5. Lideratge i autoritat dels tècnics d'immigració: quin poder tenen a l'hora d'impulsar veritables estratègies integrals?

Com s'apuntava anteriorment, el desplegament d'una política integral d'immigració exigeix necessàriament de voluntat política, i de dissenyar estratègies i mecanismes que n'afavoreixin el desplegament.

Pel que fa a la voluntat política, en primer lloc, cal decidir qui és el màxim responsable d'una política com aquesta. Ha de ser l'alcaldia qui, a partir de concebre la immigració com un fenomen multidimensional i especialment sensible en termes polítics, lideri aquesta política? Des del nostra punt de vista, hauria de ser així. Però hauria de ser *efectivament* així, i no pas d'una forma merament simbòlica. En cas que l'alcaldia, per les

raons que siguin, no es pugui comprometre a fer un seguiment continuat, hauria de buscar fórmules de delegació cap a alguna regidoria o àrea específica, però sempre amb una mirada integral, dotada de poder polític i, preferentment, deslligada dels serveis socials.

De la mateixa manera, des de la perspectiva dels professionals, els responsables tècnics encarregats del lideratge d'aquesta política integral haurien de disposar d'una legitimitat política que els dotés d'autoritat davant la resta de professionals. Lògicament, si aquests no tenen suficient autoritat davant la resta de tècnics, es farà difícil avançar. No estem parlant que s'hagin d'imposar davant dels altres, però sí que tinguin el reconeixement polític per poder actuar de manera global en l'impuls d'un mandat d'alcaldia.

3. Dues experiències d'interès

Finalment, per acabar, es presentaran, molt breument, dues experiències interessants en el foment de la perspectiva integral de les polítiques d'immigració. La primera, *Intercultural Cities*, és una iniciativa promoguda pel Consell d'Europa en què les ciutats es poden adherir sempre que compleixin una sèrie de recomanacions; la segona, és una experiència local, al municipi d'Olot, en què històricament s'han treballat les polítiques d'immigració de forma integral i amb la voluntat d'incloure el màxim nombre d'agents.

En el cas d'*Intercultural Cities*, la xarxa es basa en una sèrie de principis, entre els quals destaquen el reconeixement actiu de la diversitat, la lluita activa contra les discriminacions, la prevenció, etc. Però, el que ens sembla més destacat, és la proposta que els ajuntaments han d'incorporar en totes les seves polítiques les *lents interculturals*. D'acord amb aquesta metàfora, la mirada intercultural ha de ser sempre present en totes les polítiques públiques que s'impulsin des de les ciutats.

“La Ciudad Intercultural tiene una población diversa que incluye a personas de distintas nacionalidades, orígenes, lenguas o religiones/creencias. La mayoría de ciudadanos consideran que la diversidad es un recurso, no un problema, y aceptan que todas las culturas cambian cuando coinciden en el espacio público. Las autoridades de la ciudad abogan públicamente por el respeto por la diversidad y por una identidad plural de la ciudad. La ciudad combate activamente el prejuicio y la discrimina-

ción y garantiza la igualdad de oportunidades para todos, adaptando sus estructuras, instituciones y servicios de gobernanza a las necesidades de una población diversa, sin traicionar los principios de los derechos humanos, la democracia y el estado de derecho. En asociación con la empresa, la sociedad civil y los profesionales de los servicios públicos, la Ciudad Intercultural desarrolla una serie de políticas y acciones para fomentar una interacción mayor entre los diversos grupos. El alto nivel de confianza y cohesión social ayudan a prevenir los conflictos y la violencia, incrementan la efectividad de las políticas”. (Consell d’Europa, 2010: 26)

En el cas d’Olot, des de principis del 2000 que es disposava d’un pla local d’immigració, que sempre ha liderat el Consorci d’Acció Social de la Garrotxa, un organisme que gestiona els serveis socials per l’Ajuntament d’Olot i el Consell Comarcal de la Garrotxa. Al 2007, tanmateix, es va provar el Pla de Ciutadania i Immigració 2008-2011 que, entre altres coses, disposava d’una tres taules de coordinació tècnica, una política i una altre social amb la voluntat de desenvolupar una estratègia integral. Després d’anys de treballar en base a aquesta perspectiva, l’any 2013 es va introduir un nou enfocament, amb la fusió de l’Àrea de Ciutadania i Immigració amb l’Àrea d’Acció Comunitària. Això va donar lloc a una nova àrea, d’Atenció a la Comunitat, i d’un nou pla, el d’Inclusió i Cohesió Social 2013-2019. Novament, des d’aquest pla, s’ha treballat per aconseguir la implicació de totes les àrees i el desenvolupament d’una estratègia comuna que, malgrat no estar absent de dificultats, s’ha desplegat de manera satisfactòria al llarg dels anys.

4. Bibliografia

Ajuntament d’Olot (2013). *Pla per a la Inclusió i la Cohesió Social d’Olot 2013-2019*. Olot: Ajuntament d’Olot.

Ajuntament d’Olot (2008). *Pla de Ciutadania i Immigració 2008-2011*. Olot: Ajuntament d’Olot.

Consell d’Europa (2010). *The intercultural city*. Brussel·les: Consell d’Europa.

Gebhardt, D. (2016). When the state takes over: civic integration programmes and the role of cities in immigrant integration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(5), 742–758.

Generalitat de Catalunya (1993). *Pla interdepartamental d'immigració 1993–2000*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Scholten P. i Penninx R. (2016). “The Multilevel Governance of Migration and Integration”. A: Garcés-Masareñas B., Penninx R. (eds). *Integration Processes and Policies in Europe*. IMISCOE Research Series. Cham: Springer.

La mentoria social com a eina de treball amb joves en context d'immigració

Òscar Prieto-Flores¹

Jordi Feu¹

Resum

El debat sobre com apoderar als nostres joves a través de diferents tipus de suports és cada vegada més rellevant en un context on el nombre de menors no acompanyats i joves que migren sols o soles ha augmentat considerablement. En aquest article els autors presenten la mentoria social com un suport eficaç que s'ha estat posant en pràctica en diferents països. Presenten l'origen de la mentoria social i les seves característiques bàsiques, i expliquen de quina manera l'apoderament dels joves es pot desenvolupar a través de relacions d'acompanyament que afavoreixin l'accés a informació, persones i institucions que afavoreixin la inclusió socials dels joves i que fomentin una reflexió conjunta i de diàleg al voltant de com s'estructura la societat i com es pot contribuir a millorar el món present. Finalment, a partir de l'experiència acumulada de recerca i de gestió del projecte Rossinyol impulsat des de la Universitat de Girona, destaquen el que consideren que són els 10 elements fonamentals perquè la mentoria contribueixi a desenvolupar l'apoderament dels joves, i assenyalen 9

1. Universitat de Girona

10 consideracions pràctiques a tenir en compte per a un bon funcionament de qualsevol projecte amb aquestes característiques.

Paraules clau: mentoria social, empoderament, acompanyament socioeducatiu, joves migrants

Abstract

The debate on how to empower our young people through different types of supports is increasingly relevant in a context where the number of unaccompanied minors and young people migrating alone has increased considerably. In this article the authors present social mentoring as an effective support that has been implemented in different countries. They present the origin of social mentoring and its basic characteristics, and explain how the empowerment of young people can be developed through supportive relationships that promote access to information, people and institutions that promote social inclusion of young people and to encourage joint reflection and dialogue on how society is structured and how it can contribute to improving the present world. Finally, based on the accumulated research and management experience of the Rossinyol project promoted by the University of Girona, they highlight what they consider to be the 10 fundamental elements for mentoring to contribute to the development of young people's empowerment, and point out 9 10 practical considerations to take into account for the proper functioning of any project with these characteristics.

Key words: social mentoring, empowerment, socio-educational support, young migrants

En els darrers anys hi ha hagut un augment de la preocupació per les desigualtats socials creixents en molts contextos. La política redistributiva dels Estats sembla insuficient a l'hora de donar resposta als nous reptes que tenim al davant i a la metamorfosi que la nostra societat està experimentant. També la inestabilitat política, sanitària, climàtica i social que viuen molts països, l'auge de l'extrema dreta i els populismes fan més complexa la manera d'afrontar un dels reptes més importants que tenim com a societat: que els i les joves puguin desenvolupar el seu potencial amb autonomia i amb una visió crítica del món. A més, alguns mitjans de comunicació, agències estatals o polítics dificulten aquest fet quan la imatge que divulguen de determinats joves que cerquen una millor vida en un nou context és, més aviat, demonitzadora y estigmatitzadora.

Durant els anys 80 i 90 del segle passat la mentoria orientada a joves es proposava com una solució per a millorar les condicions de vida d'aquests des d'una òptica neoliberal. Els governs de Reagan i Thatcher, i més endavant d'altres cercant una tercera via varen fer crides a la població perquè, amb les retallades de l'Estat del Benestar, la ciutadania organitzada tingués la responsabilitat d'ajudar als més pobres a sortir de la pobresa amb una certa desinhibició de la responsabilitat del rol de l'Estat en aquesta missió. Des d'aquesta perspectiva neoliberal, el prototipus de mentor sol ser representat per un home, generalment blanc i exitós en el món dels negocis. Aquesta visió paternalista –encara instaurada en alguns programes– pretén “salvar” als joves del seu context i prevenir que, finalment, acabin entrant en contacte amb xarxes de delinqüència o desviant-se pel camí “erroni”. Aquest model ha estat fortament criticat en molts àmbits i hi ha un debat considerable a nivell acadèmic i social si aquesta és la via per promoure la inclusió social i donar suport als joves que es troben en una situació de desavantatge social. De fet, en els darrers anys la mentoria està emergint com a forma d'acompanyament a persones refugiades a Alemanya, des d'un punt de vista intercultural i més igualitari, impulsada per organitzacions de la societat civil, algunes crítiques, amb la manca de polítiques impulsades pel govern donada la pressió i l'auge de l'extrema dreta.

El debat sobre com apoderar als nostres joves a través de diferents tipus de suports és i cada vegada serà més rellevant en un context on el nombre de menors no acompanyats i joves que migren sols o soles ha augmentat considerablement. Però què s'entén per **mentoria social**? Què és i com funciona? La mentoria social és l'acompanyament informal d'una persona (jove) o en situació de vulnerabilitat social per una altra persona

voluntària que permet treballar el desenvolupament d'una sèrie d'habilitats que poden afavorir l'emancipació i apoderament dels joves i a través de la qual el voluntari/a també sol beneficiar-se'n i tenir aprenentatges. La mentoria social afavoreix la possibilitat d'accedir a xarxes de capital social. Segons Pierre Bourdieu (1980) el capital social com un "ensemble des ressources actuelles o potentielles qui sont liées à la possession d'un réseau durable de relations plus ou moins institutionnalisées d'interconnaissance et d'interreconnaissance". Bàsicament, Bourdieu utilitzava aquest concepte per a descriure com determinats grups socials mantenen alguns privilegis i com l'accés a aquest estava molt relacionat amb la classe social i les desigualtats. Nosaltres entenem que l'apoderament dels joves es pot desenvolupar a través de relacions d'acompanyament que afavoreixin l'accés a informació, persones i institucions que afavoreixin la inclusió socials dels joves i que, com destacava Freire (1997) fomentin una reflexió conjunta i de diàleg al voltant de com s'estructura la societat i com es pot contribuir a millorar el món present.

Aquest acompanyament de la díada o del grup (en el cas que la mentoria sigui grupal) és necessari que compti amb un seguiment tècnic adequat, una formació ben orientada dels voluntaris, i una sèrie de característiques que ajuden que la mentoria vagi en la direcció volguda. En aquest sentit, en els darrers anys han sortit federacions de mentoria que poden assessorar a tècnics i altres organitzacions sobre com afavorir processos de mentoria de qualitat. En el cas de Catalunya i Espanya, l'any 2011 va aparèixer la *Coordinadora de Mentoria Social* (<http://www.mentoriasocial.org>) i en el cas de França, recentment, s'ha creat *Le Mentorat* (<https://www.lementorat.fr>).

Al nostre parer i amb l'experiència acumulada de recerca del Gabinet de Mentoria Social de la Universitat de Girona i de la gestió del projecte Rossinyol, creiem que la mentoria social amb joves en contextos d'immigració hauria de tenir en compte els següents elements si es vol desenvolupar amb aquesta perspectiva d'apoderament assenyalada prèviament:

1. **Tenir en compte el capital social i les connexions entre mentoria formal i natural:** Cal que els programes identifiquin, en el seu context, com les relacions de mentoria que es donen en un programa poden donar peu a altres relacions de mentoria naturals i espontànies a través de la generació de capital social i de les relacions que els joves poden establir amb agents institucionals o d'apoderament que es poden trobar al seu voltant (Stanton-Salazar, 2011).

2. **Fomentar la Mentoria Iniciada pels mateixos Joves:** És necessari que tinguin en compte com el o la jove té un rol decisiu en l'elecció dels seus mentors. Algunes autores com Schwartz, Rhodes, Spencer and Grossman (2013) han destacat com persones de l'entorn del jove poden esdevenir mentors. D'aquesta forma, es donen relacions de mentoria més properes a la mentoria natural. Ara bé, cal tenir present també que no tots els joves tenen al seu abast persones que puguin esdevenir potencialment mentors i mentores. Des del nostre punt de vista, aquests mentors haurien de complir una sèrie de garanties com a) l'habilitat de saber identificar barreres sistèmiques que condicionen la vida dels joves mentorats, b) l'habilitat de transmetre en els joves la informació perquè aprenguin a navegar pel sistema i a connectar els seus interessos i motivacions amb els estudis, b) l'habilitat de ser agents d'escolta i suport emocional i c) l'habilitat d'identificar altres agents que poden donar suport als seus mentorats o mentorades.

3. **Establir relacions més aviat igualitàries on el benefici és mutu:** L'enfocament dels programes té en compte i fa visible com la mentoria té beneficis mutus, no només pels mentorats sinó també pels mentors. Tot i que el desenvolupament del potencial del jove es troba sempre en la centralitat de l'acció, els programes destaquen també els beneficis que aporta la relació als mentors o mentores. Aquesta consciència i orientació pot evitar que es donin relacions de mentoria marcadament etno-centristes i paternalistes que poden condicionar negativament l'emancipació dels joves.

4. **Tenir en compte una visió integral d'inclusió social dels mentorats** sense partir del dèficit que aquests poden tenir. En aquest sentit, Lerner (2015) destaca la necessitat que els programes que donen suport als adolescents i joves es focalitzin en desenvolupar relacions positives i sostingudes entre aquests i els adults del seu voltant perquè millorin les seves competències. A vegades, alguns programes han emfatitzat quines són les mancances dels joves a qui serveixen en comptes de centrar els esforços en crear espais i relacions que fomentin el seu desenvolupament i fent èmfasi en les seves potencialitats.

5. **Fomentar la consciència crítica sobre les desigualtats existents i el canvi social:** Sobre aquesta qüestió, han estat molts els autors i autores que des d'una lògica

freiriana han destacat la necessitat que els mentors i mentores afavoreixin no només l'apoderament dels joves sinó també el desenvolupament d'una consciència crítica del món en el que viuen (Stanton-Salazar, 2011). En aquesta línia, Liang et al. (2013) també varen destacar la necessitat com les relacions de mentoria poden estar connectades no només amb el canvi individual sinó també amb el canvi social. És a dir, que els programes de mentoria afavoreixin una orientació de justícia social, que defineixin quin és el propòsit de les relacions de mentoria i com aquestes promouen també ciutadans actius i actives per a un món millor.

- 6. Afavorir un set de dinàmiques recursives que poden utilitzar en les trobades que té la parella i l'assoliment dels objectius establerts:** Els programes de mentoria poden oferir una sèrie de dinàmiques recursives, com apunta Rhodes (2018), que promoguin l'adquisició d'habilitats no cognitives o socio-emocionals en els joves en connexió amb els objectius d'aquests programes. Per què això sigui possible, s'han de seleccionar mentors o mentores que tinguin aquestes habilitats d'ensenyar però també s'ha d'identificar quines interaccions i pràctiques poden tenir major efecte en els mentorats o mentorades en funció dels objectius del programa. Els programes, amb aquesta informació poden orientar millor la formació dels seus mentors i fer-ne un seguiment més acurat. Per exemple, una recerca recent realitzada a Espanya amb adolescents d'origen immigrant va demostrar que determinades activitats grupals afavorien una major adquisició de les competències lingüístiques i d'habilitats socials (Universitat de Girona, 2018-2021). Evidències com aquesta, o d'altres similars, poden servir als programes de mentoria per crear aquesta cartera de recursos a través dels quals puguin formar als seus mentors de manera més precisa i s'afavoreixi una mentoria més efectiva.
- 7. Promoure connexions significatives i rellevants (attunement) entre els espais de relacions de mentoria (suport informal) i del sistema de benestar (suport formal):** La mentoria no es substitutòria de les responsabilitats de l'Estat del Benestar. Tot i que existeixin diferents règims de l'Estat del Benestar segons el context (Esping-Andersen, 1990), el suport informal que ofereixen els mentors i mentores hauria de ser complementari a les polítiques públiques i el

suport formal i dels professionals del món educatiu i social. En aquest sentit, és necessari observar com els programes de mentoria poden col·laborar amb els professionals d'aquests àmbits per a poder complementar-se mútuament.

8. **Tenir més en compte la qualitat de les relacions de mentoria que no pas la quantitat:** Alguns programes destaquen la necessitat de promoure quantes més relacions de mentoria millor. Aquesta dinàmica es sol fer palesa en les memòries anuals de les entitats quan evidencien, de forma explícita, el nombre creixent de les relacions de mentoria que han realitzat en els darrers anys. A vegades, el motiu que impulsa a les organitzacions a aquesta dinàmica de creixement o expansió ve condicionada pels òrgans finançadors i sol estar lligada a la percepció errònia que les relacions de mentoria, per si soles, ja generen una millora social i de benestar en els joves, i que quantes més, millor.

9. **Tenir presents les relacions amb la família del jove i de la seva comunitat (en el cas que sigui possible):** Sovint, es parteix de la visió que les trobades han de ser fora del barri o de l'entorn del jove perquè "el barri o l'entorn on viu es troba estigmatitzat". Si bé, a vegades és important sortir del barri per acompanyar-los a veure recursos i institucions a les quals no solen tenir accés (e.g. museus, campus universitari, descobrir la ciutat, etc.); també és central que els mentors i mentores es trobin còmodes en el context habitual on el o la jove ha està construït el seu món de la vida quotidiana, interactuant i establint relacions de confiança amb els seus pares, familiars i comunitat.

10. **Definir els objectius del programa conjuntament amb els col·lectius a qui es serveix:** Sovint, els objectius dels programes són definits per l'organització que els porta a terme o els seus finançadors (ja sigui agència de govern o entitat filantròpica). Generalment, intenten donar resposta a una problemàtica social, construïda socialment, i perceben la mentoria com una eina útil i de suport per a les persones que viuen aquesta situació de desavantatge. Tot i així, si els programes i finançadors volen promoure objectius i enfocaments més inclusius, caldria tenir en compte la veu dels joves participants i les seves famílies (si és possible) per analitzar si les seves preocupacions són les mateixes, i si l'enfocament i els objectius sorgeixen d'un diàleg entre els diferents agents que hi participen.

1. El cas del projecte Rossinyol i la seva escalabilitat a comarques de Girona. Alguns elements d'èxit a tenir en compte per a l'escalabilitat de programes de mentoria social

El projecte Rossinyol va néixer l'any 2005 a la Universitat de Girona fruit d'un projecte europeu *Comenius* liderat per la Universitat de Malmö. L'objectiu d'aquest projecte era replicar un programa de mentoria que es va iniciar el 1997 a Suècia on estudiants universitaris feien de mentors o mentores d'infants de famílies nouvingudes a diferents universitats europees. En el cas de la Universitat de Girona es va optar per adaptar el model de Malmö: la mentoria si bé se centra en infants i joves nouvinguts s'ha ampliat a infants i joves «autòctons» que provenen d'entorns econòmics i socials vulnerables; i, per altra banda, aquests infants i joves no provenen d'un sol municipi sinó que ho fan de 13 ciutats i pobles diferents, en el nostre cas de comarques gironines.

Després de quinze anys d'experiència hem pogut constatar, amb humilitat, que hi ha alguns elements d'escalabilitat i d'implementació que poden ser útils de cara a nous programes o projectes que es vulguin implementar amb joves en contextos d'immigració. Aquests són els següents:

- 1. Definició clara dels objectius i plausibilitat dels mateixos:** el projecte Rossinyol sovint diem que es tracta d'un projecte d'èxit perquè s'edifica sobre uns objectius concrets i al nostre entendre clars: i) afavorir la inclusió social, cultural, lingüística i espacial; i ii) fomentar actituds positives entorn de l'educació formal que comportin un progrés dels infants i els joves en el sistema educatiu. Aquests objectius es porten a terme mitjançant la creació d'un vincle afectiu i positiu entre el mentor i el mentorat, i mitjançant la realització d'activitat lúdiques i culturals que afavoreixin un procés d'ensenyament i aprenentatge en un context donat per descomptat.
- 2. Selecció i formació dels mentors (voluntariat):** si bé son molts els nois i noies aspirants a ser mentors bé és veritat que no tots son aptes per ser-ne. Cal, abans de res, demostrar interès i compromís pel projecte, tenir temps per dedicar-s'hi i tenir tot un seguit d'habilitats i destreses mínimes que s'aniran eixamplant a mesura que es desplegui el projecte. Per assegurar l'èxit del projecte es porta a terme un procés de selecció que consta, bàsicament, de les fases següents: els aspirants a

mentors es postulen per ser-ne, omplen una enquesta elaborada per l'equip impulsor, s'analitzen els resultats i en els casos que generen dubtes, se'ls fa una entrevista personalitzada. Els mentors i mentores seleccionats reben una formació específica que consta de quatre sessions en les que es treballen a fons: i) la metodologia del projecte, ii) aspectes relacionats amb la diversitat cultural i la integració, iii) en una de les sessions venen exmentors a explicar la seva experiència (una d'èxit i una de problemàtica) i a la darrera sessió, iv) els enllaços territorials (les persones que estan en contacte amb els centres i son coneixedors dels mentorats i les seves famílies) coneixen personalment els mentors per, així, fer un aparellament el màxim d'ajustat amb els mentorats.

3. Acompanyament permanent dels mentors. Des del nostre punt de vista tots els programes de voluntariat en general, i els de mentoria en particular requereixen un acompanyament permanent i sostingut dels mentors per part d'un professional que formi part del nucli dur del projecte. En el cas del Rossinyol, l'acompanyament es fa efectiu a partir de qui fa les funcions de suport tècnic (persona integrada a l'equip de la Universitat de Girona) així com dels enllaços territorials de cadascun dels municipis participants.

4. Pla senzill, eficaç i eficient per detectar els problemes que puguin sorgir en el transcurs del projecte. A la formació inicial s'explica el més clarament possible que és «normal» que apareguin problemes durant la mentoria (mentorats que no assisteixen a les trobades, famílies que presenten resistències latents perquè els seus fills quedin amb les mentors, construcció de vincles febles entre mentors i mentorats, mentors que en època d'exàmens disminueixen la periodicitat de les trobades, etc.). La nostra experiència ens diu que si els problemes es detecten a temps, fàcilment se'ls pot donar la volta i reconduir-los. L'equip tècnic del Rossinyol i els enllaços territorials ens ocupem d'aquesta tasca. Un cop hem detectat el problema: i) el definim i el caracteritzem, ii) proposem diverses solucions (sempre i quan el problema ho permeti), iii) escollim la més apropiada en cada cas, iv) l'executem i finalment, v), l'avaluem. Fent-ho així, la majoria de problemes es resolien satisfactòriament assolint un 95% d'èxit en el programa.

5. Repartiment clar de responsabilitats entre els agents que en formen part del projecte. Sovint afirmem que el projecte Rossinyol és un projecte senzill, de sen-

tit comú, altament eficaç i eficient. Amb tot, perquè el projecte funcioni cal que tots els agents que hi participen s'ocupin de la responsabilitat que els hi pertoca. A grans trets, *l'equip Rossinyol de la Universitat de Girona* (format pel director, coordinador i suport tècnic) ens ocupem, essencialment, de la direcció política del projecte i d'allò que concerneix essencialment als mentors. La nostra tasca se centra sobretot en: definir i revisar periòdicament els objectius del projecte; concretar la metodologia i l'organització per portar-lo a terme; difondre el projecte a la universitat; establir el procés de selecció dels mentors; formar els mentors; establir les relacions amb els ajuntaments i enllaços territorials; concretar el perfil dels mentorats; i portar a terme el seguiment dels mentors i de la mentoria en el seu conjunt. *Els enllaços territorials*, bons coneixedors del territori (municipi o barri on es porta a terme el Rossinyol) s'ocupen d'allò que atén als mentorats i les seves famílies, aspecte que en bona mesura és compartit amb els tutors i tutores dels centres educatius. La festa inicial (que dona pas a l'obertura anual de la mentoria) i la festa final (de comiat) l'organitzen essencialment els enllaços territorials amb la col·laboració, en alguns casos, dels mentors i dels centres educatius dels mentorats.

6. Acomodació del projecte a la realitat de cada municipi. Partint d'una concepte de política descentralitzada i de la confiança plena amb tots els agents que d'una manera o altra participen en el projecte, el projecte Rossinyol procura adaptar-se a la realitat de l'entorn per tal que les necessitats que té aquest, es puguin incloure. Fent-ho d'aquesta manera, el projecte Rossinyol de la Universitat de Girona té un denominador comú a tot arreu on es desenvolupa per bé que cada municipi te la llibertat d'adaptar una part dels objectius (emfatitzant, per exemple, uns objectius per damunt dels altres) i, sobretot, d'acomodar l'estructura organitzativa així com el funcionament. El resultat d'aquest plantejament és, entre d'altres, que cada territori se sent «seu» el projecte.

7. Creixement lent, sostingut i controlat del projecte: El primer any del projecte Rossinyol es va iniciar amb quatre mentors i quatre mentorats del mateix centre educatiu i de la mateixa ciutat. Avui dia el Rossinyol-UdG som 130 mentors, 130 mentorats de 23 centres educatius de primària i 15 de secundària de 12 municipis de comarques gironines. El projecte Rossinyol de la UdG, a més, ha ajudat a

estendre el projecte a Barcelona, Tarragona, Pamplona, Donosti, Bilbao, i Granada. El creixement i difusió tant en l'àmbit nacional com estatal del projecte considerem que ha estat possible, entre altres factors, gràcies a que s'ha desplegat de manera lenta, progressiva i segura, és a dir: a mesura que anàvem consolidant passos, protocols i metodologies tastades ens plantejàvem incrementar molt mesuradament el nombre de mentors. Aquest principi l'hem recomanat sempre en els municipis que ens demanen iniciar el projecte de mentoria.

8. **Rendiment de comptes:** El projecte Rossinyol és un dels projectes de responsabilitat social més importants de la Universitat de Girona finançat amb fons públic. En conseqüència, és de justícia que al final de cada exercici es doni compte com, quan i en què s'han gastat els diners mitjançant una memòria pública. Aquesta memòria recull també una anàlisi de com ha anat el projecte incidint, sobretot, en aspectes organitzatius i de funcionament.

9. **Incorporació d'elements tecnològics de seguiment de les parelles:** Finalment, destacar que amb la possibilitat d'innovar que hem tingut gràcies a la investigació Recercaixa **Applying Mentoring** incorporarem l'ús, per part de les nostres mentores i mentors, de l'aplicació mòbil **Messagenes**. Aquesta aplicació ens permet fer un seguiment en temps real de com estan anant les trobades que realitzen les parelles, si tenen alguna dificultat, i avançar-nos a possibles futurs problemes o incidències que aquestes puguin tenir.

2. Referències bibliogràfiques

- Bourdieu, P. (1980). "Le Capital Social. Notes Provisoires". *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*. 31, 2-3.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Freire, P. (1997). *Mentoring the Mentor. A Critical Dialogue with Paulo Freire*. New York: Peter Lang.

- Lerner, R. M. (2015). "Promoting positive human development and social justice: Integrating theory, research and application in contemporary developmental science". *International Journal of Psychology*, 50(3), 165-173.
- Liang, B., Spencer, R., West, J., and Rappaport, N. (2013). "Expanding the reach of youth mentoring: Partnering with youth for personal growth and social change". *Journal of Adolescence*, 36, 257-267.
- Universitat de Girona (2018-2021). *Applying Mentoring: Innovacions socials i tecnològiques per a la inclusió social de la població immigrant i refugiada*. Projecte finançat en el programa RECERCAIXA 2017, per l'Obra Social de "la Caixa" i l'Associació Catalana d'Universitats Públiques.
- Rhodes, J.E. (2018). *Research on quality of mentoring relationships: how to build strong relationships*. [Video available on: <https://mentoringsummit.eu/speakers/jean-rhodes>]
- Schwartz, S.E., Rhodes, J.E., Spencer, R. and Grossman, J.B. (2013). "Youth Initiated Mentoring: Investigating a New Approach to Working with Vulnerable Adolescents". *American Journal of Community Psychology*, 52 (1-2), 155-169.
- Stanton-Salazar, R.D. (2011). "A Social Capital Framework for the Study of Institutional Agents and Their Role in the Empowerment of Low-Status Students and Youth". *Youth & Society*, 43(3), 1066-1109.

Slimane Touhami¹

Resum

Aquest breu article presenta el concepte d'inclusió i explica l'èxit que ha tingut en determinats contextos, que el consideren un avenç respecte conceptes usats anteriorment (com el d'integració) pel fet que posa l'accent en les adaptacions que han de fer les institucions, les empreses, els serveis i el conjunt de la societat per facilitar la participació en termes d'igualtat de totes les siguin quines siguin les seves "singularitats". L'article serveix d'introducció a l'article següent que a propòsit del concepte "reconeixement", també assenyala que s'adrecen a les accions que han de fer les persones i les institucions de la majoria (enlloc d'assenyalar allò que s'espera que facin les persones excloses o els col·lectius considerats "diferents"). Finalment l'article assenyala 3 requisits que s'han de donar pera que el projecte social i de valors que representa "la inclusió" es desenvolupi amb èxit: l'establiment d'un marc legal que la fomenti; la revisió i la superació de les representacions negatives que menystenen a determinats col·lectius i les seves produccions (punt aquest que, altra vegada, té molt a veure amb el concepte de reconeixement); la con-

1. Professor del centre ERASME, Institut du Travail Social

solidació de dinàmiques de treball que afavoreixin un relació menys jeràrquica i més participativa amb les persones a incloure.

Paraules clau: inclusió, participació, intervenció social, innovació

Abstract

This short article presents the concept of inclusion and explains its success in certain contexts, which consider it a breakthrough with respect to previously used concepts (such as integration) because it emphasizes the adaptations that must be made to transform the institutions, the companies, the services and the society as a whole to facilitate the participation in terms of equality of all whatever their “singularities”. The article serves as an introduction to the following article which, with regard to the concept of “recognition”, also states that they are addressed to the actions to be taken by the people and institutions of the majority (instead of pointing out what excluded people or groups considered “different” are expected to do). Finally, the article points out 3 requirements that must be met for the social and values project that represents “inclusion” to be successfully developed: the establishment of a legal framework that promotes it; the revision and overcoming of the negative representations that despise certain groups and their productions (this point, which, again, has a lot to do with the concept of recognition); And the consolidation of work dynamics that promotes a less hierarchical and more participatory relationship with the people to be included.

Key words: inclusion, participation, social intervention, innovation

A França, la inclusió actua com a un nouvingut amb un futur prometedor dins la terminologia de la intervenció social, seguint l'exemple d'altres àmbits on gaudeix d'un gran èxit en el discurs oficial: les polítiques socials, però també l'escola, la gestió dels espais (territoris inclusius) de les noves tecnologies, on es fa referència a la inclusió digital, etc. Des del punt de vista etimològic, la inclusió (d'*in* [dins] i *claudere* [tancar]) es refereix a la idea d'incloure, és a dir, de posar en un tot, en oposició amb l'exclusió, que, al contrari, posa l'accent en la idea de treure un element d'un conjunt. Pel que fa a la història, el concepte es troba per primera vegada en les obres sociològiques de principis del segle XX, sobretot en les del francès Émile Durkheim. A la dècada dels 70 reapareix als Estats Units i es reprenen en el marc de la conferència de la UNESCO a Salamanca el 1994. Posteriorment, els textos internacionals hi faran referència en diverses ocasions, especialment sobre la qüestió del dret a l'escolarització (UNESCO, 2006).

A més dels textos internacionals, altres figures han participat en la promoció del concepte, com ara Amartya Sen. El Nobel d'economia indi defineix la inclusió social com:

“L'experiència social àmpliament compartida i la participació activa d'una societat; la igualtat generalitzada de les possibilitats i les oportunitats de vida que s'ofereixen a les persones en el pla individual mitjançant la consecució d'un nivell bàsic de benestar per a tota la ciutadania.” (2001)

El 2005 a França, en el marc de la llei “per a la igualtat de drets i oportunitats, la participació i la ciutadania de les persones amb discapacitat”, el terme es va consagrar oficialment en el discurs de la intervenció social, principalment al voltant de l'àmbit de la discapacitat: la qüestió de l'accés a l'escola per a nens discapacitats, l'accessibilitat per a persones amb mobilitat reduïda, etc.

Tanmateix, després d'obres posteriors, concretament les del sociòleg francès Pierre Rosanvallon, que replanteja la inclusió entorn de la idea de “passar d'una societat d'individus a una societat de singularitats” –“singularitat” pensada no com a un estigma, sinó com a l'atribut positiu d'una diferència, ja sigui de gènere, sexe, discapacitat, cultural, social...– (2012), la inclusió va més enllà de l'àmbit exclusiu de la discapacitat, al qual estava vinculada inicialment.

Qüestionar la inclusió avui dia és pensar, tot proposant una nova manera de *fer societat*, en un mitjà eficaç per lluitar contra les exclusions que afecten totes les vulnerabilitats i els àmbits adjacents: migració, joventut, escolarització, accés al lleure i a les noves tecnologies i territoris amb dificultats. Així mateix, la inclusió introdueix un canvi major de paradigma. A diferència de la integració o la inserció, conceptes que ja són antics i on correspon a l'individu de fer l'esforç d'ajustar-se a les institucions, amb la inclusió, en canvi, correspon a les institucions d'obrir-se a l'altre tot adaptant-se i ajustant-se a les particularitats dels grups en qüestió.

El concepte d'inclusió té, sens dubte, un abast democràtic i emancipador perquè dona a tothom, sigui quina sigui la seva "singularitat", un lloc just en la societat, passant, com diu l'antropòleg Charles Gardou, especialista en la matèria, del *dret de viure al dret d'existir*. Al mateix temps, la inclusió sorgeix d'una societat no igualitària basada en el rendiment i la competència, la qual cosa ja planteja dubtes. Així doncs, més que un principi d'acció, el concepte d'inclusió delimita un sistema de valors i un projecte social que, per ésser assolit, comporta diversos requisits previs, com ara:

1. **Establir un marc estimulant i coercitiu per llei** que defineixi i garanteixi l'objectiu d'inclusió.
2. **Desmuntar les representacions negatives**, especialment les que es troben en l'àmbit de la intervenció social: la càrrega de treball associada amb la reestructuració dels mecanismes existents; el sentit erroni de la inclusió percebuda com a un nou artefacte d'un discurs tecnocràtic, és a dir, un simple sinònim d'integració; la resistència al canvi o la força inercial de la institució són dificultats reals que obstaculitzen la implementació d'objectius inclusius. Per sortir d'aquest encallament, la informació, la formació i l'acompanyament són labors fonamentals, ja que el sol requeriment no és suficient.
3. **Reflexionar sobre l'aportació de les persones acompanyades en un projecte de societat pluralista**. És fonamental i condiona l'èxit dels mecanismes inclusius. La construcció col·lectiva amb l'aportació de l'experiència dels beneficiaris és evident, però cal posar-la en marxa, cosa que no ho és tant. Efectivament, la cultura del «fer amb» s'enfronta en molts llocs a lògiques institucionals i de presa de deci-

sions que limiten la implicació de les persones afectades. Perquè sigui innovador, l'enfocament inclusiu encara requereix aquí un treball en profunditat que suposi transformar radicalment la base dels coneixements i les competències professionals, així com dels hàbits i les maneres de fer adquirits en un context institucional específic.

Bibliografia

Sen, A. (2001). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Bouquet, B. (2015). "L'inclusion: approche socio-sémantique". *Vie sociale*, 11 (3), 15-25.

Dubéchet, P. (2015). "Le concept d'inclusion sous le regard de travailleurs sociaux en formation". *Vie sociale*, 11 (3), 167-184.

Gardou, C. (2012). *La société inclusive, parlons-en ! Il n'y a pas de vie minuscule*, Tolosa: ERES.

Rosanvallon, P. (2011). *La société des égaux*. Paris: Seuil.

Carles Serra¹

Mostafà Shaimi¹

Resum

A l'article es presenta la manera com diversos autors han entès el concepte "reconeixement" i han proposat d'aplicar-lo per a orientar les polítiques en relació a les persones i col·lectius que s'identifiquen com a "minories ètniques" o "persones immigrades". Al text es defensa que algunes de les interpretacions que s'han fet d'aquest concepte són especialment útils i ens ajuden a entendre alguns dels problemes i conflictes que aquestes persones i col·lectius fan front. A l'article es valoren especialment les aportacions d'aquells autors que han sabut fer una interpretació del reconeixement allunyada de la seva dimensió comunitària i lligada a la reivindicació de les identitats. També es defensa que aquesta perspectiva és interessant en la mesura que ens allunya d'altres conceptes (com ara "integració" o "sentiment de pertinença") que posen el seu focus més en les persones que són objecte de les polítiques, més que no en les polítiques mateixes. En tercer lloc, es posen alguns exemples d'accions de reconeixement i de manca de reconeixement per mostrar com el pla de

1. Universitat de Girona

treball que es desprèn d'aquestes polítiques pot estar molt allunyat del comunitarisme i de la reivindicació de les identitats, dues tendències amb què sovint se les associa a l'hora de fer la crítica a les polítiques de reconeixement. Finalment, es planteja la necessitat d'identificar pràctiques de reconeixement en l'àmbit local i de donar-les a conèixer.

Paraules clau: reconeixement, minories, integració, identitat, menyspreu

Abstract

The article presents the way in which various authors have understood the concept of “recognition” and they proposed to apply it to guide policies in relation to individuals and groups who are identified as “ethnic minorities” or “immigrated people”. The text argues that some of the interpretations that have been made about this concept are especially useful and they help us to understand some of the problems and conflicts that these people and groups face. The article especially values the contributions of those authors who have been able to make an interpretation of recognition far from its community dimension and linked to the vindication of identities. It is also argued that this perspective is interesting insofar as it takes us away from other concepts (such as “integration” or “sense of belonging”) that put their focus more on the people who are the object of the policies, rather than on the policies themselves. Thirdly, some examples of recognition and lack of recognition actions are given to show how the work plan that emerges from these policies can be very far from communitarianism and the vindication of the identities, two tendencies with which they are often associated when criticizing recognition politics. Finally, we present the need to identify recognition practices at the local level and to make them known.

Keywords: recognition, minorities, integration, identity, contempt

El concepte és controvertit i entorn seu s'han desencadenat debats carregats de passió i, com la majoria dels debats d'aquestes característiques, el seu origen s'ha de situar en les maneres completament divergents com s'ha entès el concepte i la proposta política i de treball que duu associada. Possiblement el pecat original del concepte és que neix de la mà de teòrics que l'associen al comunitarisme i les polítiques de la identitat, i se l'aproprien activistes, polítics i moviments socials que veuen en la defensa de la identitat (ètnica, nacional, de gènere, sexual...) una de les claus de volta (si no "la" clau) de la seva lluita.

Altres pensadors, però, així com altres activistes, polítics i moviments socials, han sabut treballar amb una dimensió menys "identitària" del concepte i més orientada als "drets" (al reconeixement de drets), que a nosaltres ens sembla especialment interessant. Val a dir que aquesta dimensió ja la trobem en l'obra de referència de Charles Taylor (1991, 1994), probablement la que fa que el debat entorn al reconeixement i les tensions que es generen entre liberalisme i comunitarisme, comencin a ser discutides i revisades. Però Taylor està més preocupat a ordenar aquest debat i fonamentar adequadament des de la filosofia política la seva aposta pel reconeixement (tasca a la que un altre canadenc, Will Kymlicka (1999), també s'hi ha abocat, contribuint a capgirar molts tòpics mal fonamentats que contraposaven el liberalisme amb el comunitarisme i les identitats); s'ha preocupat més a fonamentar el debat, dèiem, que no pas a analitzar l'impacte social i humà del reconeixement i del que genera la seva absència, un impacte que justifica la necessitat d'impulsar polítiques orientades per aquesta reflexió prèvia.

Charles Taylor proposa un model polític normatiu que ha de millorar el liberalisme convencional a l'hora de tractar (principalment) el multiculturalisme, entenent que la democràcia liberal (l'ideari i les polítiques associades al liberalisme) no estan preparades per a pensar, relacionar-se i gestionar les diferències (principalment les ètniques i/o nacionals) que al món d'avui es fan dia a dia més evidents i exigeixen ser ateses. En aquest sentit, la política del reconeixement que proposen Taylor, Kymlicka i altres, vol ser un pas cap a una nova forma de liberalisme que vagi més enllà de la displicent tolerància amb què el liberalisme convencional ha abordat

la idea del respecte a les diferències (entenent que sota aquest concepte del que s'està parlant és de minories²).

Ens sembla més interessant l'aportació del filòsof i sociòleg Axel Honneth, membre destacat de la tercera Escola de Frankfurt, i que és en bona mesura deutor de Taylor, però que té un punt de partida i uns objectius molt diferents, en base als quals la seva reflexió ens fa més fàcil d'avançar cap a una idea i unes polítiques de reconeixement que deixin enrere la dimensió comunitarista i identitària que abans hem esmentat.

Les aportacions de Honneth ens semblen interessants perquè apel·len directament a les persones que són víctimes d'un dèficit de reconeixement o d'un reconeixement negatiu (a elles o als col·lectius dels que se'n consideren part, cosa que fa que la identitat segueixi essent present en l'anàlisi), per a reivindicar-ne el respecte (tots ens hem de sentir reconeguts, interpel·lats, tinguts en compte) més que no pas un percentatge de participació, ni l'acceptació d'uns límits comunitaris que elevin l'estatus de determinades comunitats, les reïfiqui i acabin subsumint els individus que en són membres. Els problemes entorn al reconeixement, analitzats des d'aquesta perspectiva, tenen unes implicacions psicològiques i socials evidents (es coven a l'estómac de qui els pateix i poden revelar-se de les formes més diverses), cosa que ens pot ajudar a entendre la manera com moltes persones minoritzades (menyspreades) viuen i expressen aquesta seva situació (Wieviorka, 1999, 2001; Eserverri, 2007, Kazyrytski, 2013).

D'aquesta manera, Honneth sap transformar un discurs que podria ser conservador, que podria mirar al passat (les identitats al servei d'un projecte comunitari i de resistència, com explica molt bé Castells (1997: 28-34)), en un discurs clarament social i vinculat a la defensa d'uns drets que es reclamen com a universals (el que Castells anomena identitats al servei d'un projecte de transformació social). No només això, sinó que, entenent-lo d'aquesta manera, el concepte reconeixement (així com el projecte polític i el programa de treball que se li hauria d'associar) ens ajuda a descobrir quins efectes té la seva absència

2. Aclariment no gens banal, atès que els qui es mostren crítics amb les polítiques de reconeixement de caràcter més clarament identitària, passen per alt i no es mostren igualment crítics amb les accions de reafirmació identitària promogudes pels estats i les institucions de la majoria, que al cap i a la fi també són polítiques identitàries i de reconeixement, si bé de la identitat i de reconeixement dels atributs propis de la majoria (una forma més de nacionalisme/identitarisme "banal" esplèndidament descrit per Billig (2006)).

(el menyspreu) i què és el que pot acabar desencadenant a mig termini (les reaccions a aquest menyspreu), fent possible, d'aquesta manera, interpretar i entendre revoltes, violències, projectes polítics, odis i frustracions que si bé es poden expressar o canalitzar en clau identitària, el seu origen no rau en la identitat, sinó en una desigualtat de drets que pot ser radical i que és clarament política, legal i social (com veurem que planteja Javier de Lucas (2012), que de fet segueix fil per randa a Honneth i, en part, a Fraser)³.

Val a dir que l'interès que ha generat la perspectiva de Honneth i la seva manera de mostrar el revers del reconeixement, ha estat prou gran com perquè molts pensadors de l'àmbit social l'hagin assumit i parlin de la "societat del menyspreu" com a punt de partida des del qual podem entendre múltiples fenòmens que ens interpel·len, i com a concepte amb el qual podem caracteritzar, d'un sol cop, l'essència mateixa de la nostra societat. Perquè s'entengui: l'utilitzen amb el mateix èxit, acceptació i normalitat, amb què fa dècades es va començar a emprar el concepte (la metàfora) de la societat líquida proposat Zygmunt Bauman (2007)⁴.

La reflexió de Honneth entorn al reconeixement neix, segons ell mateix explica (2009), en adonar-se com la teoria crítica no havia pres en consideració l'existència de lluites que no estaven motivades per interessos econòmics, l'existència de lluites que ell qualifica com a lluites "morals". L'omissió d'aquesta dimensió "moral" crida l'atenció, diu Honneth (1997), quan "els aixecaments revolucionaris tenen la seva força impulsora, més enllà de l'escassetat econòmica i l'opressió, en la sensació de dignitat ferida" (1997, citat a Matijasevic i Ruiz 2012: 117). La seva teoria del reconeixement, parteix d'aquí, de la constatació que els greuges morals i el patiment que generen són a l'origen de molts conflictes i de moltes demandes, i orienten l'acció de molts moviments socials. Explorar el reconeixement (i la seva absència) implica, doncs, explorar un espai de lluita, de conflicte eminentment social. Considerar-lo

3. Ens sembla interessant analitzar des d'aquest punt de vista la dimensió (i en alguns casos, la deriva) que entenem identitària de molts plantejaments del pensament decolonial, un corrent que en les darreres dècades ha agafat força i que avui és el referent dominant de l'activisme antirracista i, especialment, d'aquell que és protagonitzat pels membres dels col·lectius que es consideren víctimes del racisme i de l'herència colonial d'Occident. Pel que fa a la comprensió dels fenòmens que genera la negació de reconeixement (el menyspreu), pensem que és d'especial interès la lectura del llibre de Houria Bouteldja (2017), *Los blancos, los judíos y nosotros. Hacia una política del amor revolucionario*. Madrid: Akal.

4. Qui, per altra part, també és autor del llibre *Vidas desperdiciadas: la modernidad y sus parias* (2005) en què, des d'una perspectiva ben diferent, analitza una realitat propera a la de molts sectors de població víctimes del menyspreu que analitza Honneth.

aliè a l'àmbit de la política, és negar-se a reconèixer la seva força (quan és, d'altra banda, evident) i negar-se a veure que les dimensions d'això que se n'ha dit "reconeixement" (així com la seva absència) van molt més enllà del camp de les identitats.

Honneth considera que el reconeixement és necessari per a que la persona tingui confiança en ella mateixa, es senti portadora dels mateixos drets que té qualsevol ciutadà, i senti que tot allò que li és propi i valora és respectat per la resta de la societat (institucions incloses). Però per a Honneth tan important és aquesta lectura en positiu, com la lectura que se'n pot fer en negatiu: l'absència de reconeixement genera ferides i patiment moral, unes ferides que les polítiques, accions i relacions de reconeixement haurien de curar o d'evitar.

Honneth identifica tres formes de menyspreu (la humiliació física i el maltractament; la privació de drets i l'exclusió social; el menyspreu de les formes de vida i conviccions, l'estigmatització) a cadascuna de les quals li correspon una forma específica de reconeixement: reconeixement de l'altre a través de l'amor i les cures; respecte moral equivalent al que es concedeix a qualsevol altra persona; solidaritat, lleialtat, atenció i acceptació social en condicions d'igualtat⁵. Evidentment, cridar l'atenció sobre el reconeixement (i el seu contrari, el menyspreu) no implica en absolut que haguem de considerar que la reivindicació d'aquest àmbit, d'aquesta dimensió, s'hagi de situar per sobre d'altres àmbits i dimensions tradicionalment presents en la reflexió entorn a les formes de desigualtat i entorn a la justícia. Honneth posa llum sobre una dimensió que havia estat menystinguda i assenyala que hi ha una dimensió de la injustícia i la desigualtat que ha estat mancada d'atenció⁶. Però es tracta d'una dimensió més de la injustícia i la desigualtat.

Fraser (1997) desenvolupa aquesta línia quan argumenta que no podem oposar les polítiques de redistribució a les polítiques de reconeixement, que no es tracta d'esferes separades i no té sentit que s'estableixi un debat entre les que defensen unes polítiques i els que defensen les altres, atès que ambdues dimensions (redistribució i reconeixement) s'entrecreuen i el repte està a desenvolupar en una teoria y una proposta d'acció política que les integri:

5. Matijasevic i Ruiz (2012: 120) recullen en una taula les formes de menyspreu, de reconeixement i les obligacions morals que cadascuna comporta, a partir del que el mateix Honneth desenvolupa en diferents textos.

6. Com també ho fa Taylor (1996) quan aporta llum sobre què és el que ha provocat que en la societat actual la identitat es valori de manera diferent a com es feia abans de la modernitat (abans venia donada per la posició que cadascú ocupava en la societat, amb l'adveniment de la modernitat passa a ser concebuda com una construcció de l'individu). Per la seva part, Castells (1997) aporta altres arguments per entendre el paper que juga la identitat, no ja entre el que Taylor anomena "els moderns", sinó en la societat de la informació / societat xarxa de la darrera dècada del segle XX i les que portem del XXI.

“Mientras que uno de los bandos insiste en asumir posiciones retrógradas afirmando que ‘es la economía, estúpido’, el otro responde en tonos hipersofisticados ‘es la cultura, estúpido’. Ambos eluden las que considero como tareas cruciales del ‘postsocialismo’: primero, cuestionar la distinción entre cultura y economía; segundo, entender cómo las dos esferas actúan conjuntamente para producir injusticias; y tercero, descubrir cómo, en tanto prerrequisito para remediar las injusticias, las exigencias de reconocimiento pueden ser integradas con las pretensiones de redistribución en un proyecto político omnicompreensivo”. (Fraser, 1997: 6)

Fraser (2000) considera que algunes polítiques de reconeixement han contribuït a la redistribució del poder i de la riquesa. No té sentit, doncs, que contraposem aquestes polítiques amb les d'igualtat i emancipadores. De fet, Fraser mostra les interaccions entre les diverses formes d'injustícia i assenjala que existeixen eixos o condicions de desigualtat, com ara el gènere i la “raça”, que poden considerar-se “bivalents” (és a dir, que són sistemes d'opressió que generen tant una forma d'injustícia com l'altra). Evidentment, això reforça la necessitat d'abordar totes dues formes d'injustícia i d'atendre tant les necessitats de redistribució, com les de reconeixement. Val a dir, altra vegada, que aquesta crida de Fraser per abordar totes dues formes d'injustícia, per analitzar de quina manera interaccionen i per generar una teoria que les integri, ja estava present en els treballs de Taylor i especialment en els de Honneth. El que canvia és l'èmfasi que Fraser posa en aquesta integració i que la seva anàlisi revisa insistentment la dualitat redistribució-reconeixement i permet reflexionar, també, sobre els riscos de posar l'èmfasi en una dimensió o en l'altra⁷. Per això es mostra crítica amb el que denomina el “model de la identitat” i quan parla de reconeixement, parla d'un “reconeixement d'estatus” que el que cerca és una interacció entre tots com a *iguals* (Fraser, 2008). Però, com hem dit, Honneth, ja tenia present aquesta tensió. No només això:

[Honneth (2010)] “Señala, además, que la crítica de Fraser es consecuencia de un malentendido anclado en la de reducir el reconocimiento al reconocimiento cultural de las diferentes formas de vida, es decir, las reivindicaciones formuladas en el con-

7. Així, per exemple, adverteix dels perills associats a la perspectiva del reconeixement: reificació, descentrament i desenquadrament (reificació de les “diferències”, de les “comunitats”; descentrament, perquè pot contribuir a desplaçar el debat cap a qüestions identitàries i allunyar-lo del que considera avui són les qüestions clau: la igualtat i la redistribució; i desenquadrament, perquè segueix fent propostes i abordant les problemàtiques des d'un marc estatal-nacional, quan l'origen dels problemes desborda àmpliament aquest marc) (Fraser, 2000, 2008).

texto de la política de la identitat, malentendido que, a su juicio, ha sido provocado, sobre todo, por Taylor”. (Matijasevic i Ruiz, 2012: 127)

Charles Taylor s’aproxima a la idea del reconeixement a partir de la seva reflexió entorn a la “identitat”. Per a Taylor la imposició d’identitats negatives és un instrument d’opressió cap a determinades comunitats, a més d’una expressió de la manca de respecte que pateixen⁸. Honneth, en canvi, s’aproxima al reconeixement com a forma de “respecte” i està vinculat a la idea d’“estatus”, de ser considerat moralment igual i valuós. En aquest sentit, Honneth allunya el reconeixement del camp de la identitat (de les identitats), per situar-lo com una dimensió més (fins no fa gaire, oblidada) de la “igualtat”. I, com dèiem, Fraser també l’entén a partir d’aquesta idea de l’“estatus”:

“Para Fraser (2000), más que un asunto de identidad, se trata de una cuestión de estatus, un problema de estructuras de interpretación y de valoración que impiden la participación equitativa en la vida social, lo que conlleva subordinación social. [...] Al considerar que la falta de reconocimiento puede reflejarse en el ámbito jurídico, en las políticas gubernamentales, en los códigos administrativos y en las prácticas profesionales, así como institucionalizarse informalmente en costumbres y prácticas sociales, el modelo propuesto por Fraser (2000) implica examinar los valores culturales institucionalizados y transformar aquellos que generan subordinación:

En el caso de que dichos modelos conformen a dichos actores como iguales, capaces de participar a la par unos con otros en la vida social, entonces podremos hablar de reconocimiento recíproco e igualdad de status. Cuando, por el contrario, dichos modelos conformen a determinados actores como inferiores, excluidos, absolutamente otros, o simplemente invisibles, en otras palabras, no como a plenos participantes en la interacción social, entonces podremos hablar de falta de reconocimiento y subordinación de status. (Fraser, 2000, p. 61)”
(Matijasevic i Ruiz, 2012: 127).

8. És el que Ogbu i altres, molts anys abans, havien qualificat com a “explotació expressiva” (“dominant group’s expressive exploitation of the minorities” (Ogbu 1986, 1987; DeVos 1980; Wagatsuma & DeVos 1984; DeVos & Suárez Orozco 1990) a propòsit de la seva reflexió sobre les dificultats i les trajectòries vitals dels infants i joves membres de minories ètniques. Reflexió que, per altra part, posa en evidència l’impacte que l’“explotació expressiva”, el “menyspreu” o la “manca de reconeixement” tenen en la generació i el manteniment i la justificació de les desigualtats (netament econòmiques, socials, no identitàries) a què es veuen sotmeses persones que identifiquem amb determinats col·lectius.

És aquesta manera d'entendre el reconeixement la que ens sembla especialment productiva i interessant, la que el vincula no només a la identitat, sinó també al reconeixement polític, legal, cívic, social i cultural (*cultural*, que no és sinònim d'identitari). La negació de la nacionalitat o de la plenitud de drets polítics i de ciutadania són, des d'aquest punt de vista, una manca radical de reconeixement, una forma radical de menyspreu dolorosa que hem de tenir present i corregir; la negació de valor de les aportacions culturals definides com a “altres” i la seva invisibilització en l'espai públic (en les programacions culturals, els currículums educatius, els mitjans de comunicació) o la seva ubicació en contextos “especials” (com a part de les polítiques socials o de les estratègies d’“atenció a la diversitat”), mentre que les aportacions de la “majoria” tenen tots els altaveus a la seva disposició i son mereixedores d'una valoració que se suposa que s'aplica amb criteris d'universalitat, és una forma de desigualtat, d'exclusió i de menyspreu dolorosa que hem de tenir present i corregir; que uns barris històrics mereixin una atenció que no es presta als barris on viuen els “novinguts”, els pobres, els “negres”, els gitanos,... els “altres”, és una forma de desigualtat, d'exclusió i de menyspreu dolorosa que hem de tenir present i corregir; i considerar que aquesta exigència d'atenció (de reconeixement) és una exigència que es fa en clau identitària és ignorar (volgudament o no) que el biaix identitària és en el punt de partida d'una acció política i social profundament desigual i que hauríem d'entendre l'exigència de corregir-les com una exigència d'igualtat (redistributiva, si es vol).

Aquesta manera d'entendre el reconeixement (de drets, d'igualtat, de ciutadania, de respecte) és la que es va estenent cada vegada més entre cada vegada més experts i representants de les més diverses disciplines. Per exemple Boaventura de Sousa Santos, sociòleg, la incorpora al seu discurs (sense deixar d'estar alerta contra els excessos culturalistes i insistint que no hi pot haver reconeixement sense redistribució (Santos, 2003)), que canvia la idea de “menyspreu” de Honneth, per la de “no existència” (que al cap i a la fi desenvolupa la idea de “la zona del no ser” proposada per Fanon (2009, original de 1952)) i situa la idea del reconeixement en el terreny de joc de l'antiracisme i del pensament decolonial)⁹.

9. La proposta de Santos (2006) de fer una “sociologia de les absències” també ens ajuda a trencar amb aquesta idea que les polítiques de reconeixement són polítiques d'identitat, quan del que es tracta és d'entendre per què unes presències s'entenen com a legítimes (normals, fruit del valor que tenen, apreciable des de criteris racionals, absoluts), mentre que altres (les habitualment absents), si reivindiquen la seva presència, s'entén que ho fan com a resultat d'una reivindicació particular o identitària.

O el filòsof Daniel Innerarity, que a *Políticas del reconocimiento* (2009) també explora les possibilitats que ofereix el principi del reconeixement quan el plantejem més enllà dels límits estrictes de la identitat i ens adonem que no té tant d'alternativa, com d'extensió de la redistribució. Així mateix, el planteja més en termes de “participació” (el “qui” també importa, diu) i de respectar la capacitat de cadascú de participar en els processos que condicionen la pròpia existència (capacitat que es veu clarament limitada –d’arrel– per algunes lleis d’estrangeria, per exemple).

També Daniel Innerarity (i Waltzer (1982), Jordan (1994) i Heckman (2004), que el mateix Innerarity cita) insisteixen en la idea de Santos que presentàvem a la nota 8, i sobre la que insistim perquè ens sembla fonamental i tot així sovint tendim a negligir:

“Existe la diferencia y existe el poder. Y quien tiene el poder decide el significado de la diferencia (Jordan, 1994: 197). Hay una identidad velada en el centro de la política liberal, en el que otras identidades sólo pueden comparecer en tanto que otras. Sólo hay espacio para dos entidades: el ciudadano normal y el otro (Hekman, 2004: 58). [...] Dicho de otra manera, en una analogía propuesta por Michael Walzer: que el estado o el orden constitucional se separe de la nacionalidad, del mismo modo que consiguió separarse de la religión, tras los conflictos interreligiosos que marcaron el comienzo de la modernidad, y corrija así los prejuicios causados por el privilegio concedido a una identidad que se suponía homogénea (Walzer 1982). Éste es uno de los motivos por los que en ocasiones puede ser necesario corregir la representación, no para que ésta refleje como un espejo a la sociedad, sino para evitar la dominación histórica de ciertos grupos por otros”.

(Innerarity,2009: 8)

Javier de Lucas, catedràtic en filosofia del dret, també segueix a Honneth, especialment quan Honneth situa les polítiques del reconeixement entre les polítiques que tenen com a prioritat la igualtat, enlloc de la diferència o la identitat (de Lucas evita les polítiques d’identitat i, en general, les que emfasitzen les diferències culturals); segueix al Honneth que entén el reconeixement com una qüestió d’igualtat i de drets, no de diferència; i al Honneth que, segons de Lucas, afirma que “lo único que el reconocimiento añade, respecto a la teoría de la redistribución, es la noción de dignidad, que no está asegurada simplemente con la igualdad de derechos, aunque sin ella no puede existir” (de Lucas, 2012: 14). I seguint aquest

Honneth, de Lucas ens adverteix de “la importancia del sentimiento de menosprecio como obstáculo mayor para los procesos de integración que debieran constituir el objetivo de toda política de inmigración que se pretenda legítima y eficaz” (2012: 17). És evident, diu (i nosaltres coincidim amb ell), que l'assentament de les persones que han immigrat és una realitat i que no es pot mantenir la seva invisibilitat sense conflicte, ni tampoc no es pot seguir negant drets a aquesta població i reservant-los només als “autèntics ciutadans”. Això és el que s'està fent ara (amb el nostre suport o la nostra ignorància –autèntica o fingida–) i això ens aboca a una societat que potser no serà (si no ho és ja) només de menyspreu, sinó també d'indignació, de conflicte, d'odi i de violències.

La lectura de de Lucas ens sembla interessant perquè la seva mirada de jurista ens fa adonar de les hipocresies del marc normatiu europeu que el 1999 ja parlava de desenvolupar unes “polítiques d'integració” que es definien com “un procés bilateral que comporta reconeixement de condicions d'igualtat i per tant de capacitat com agents dels mateixos immigrants, que no són –no han de ser– simples subjectes passius d'aquestes polítiques”¹⁰. Efectivament, es tracta de “només” recomanacions. Possiblement per això s'han fet tan pocs avenços en aquesta direcció... Tan pocs que, el 2012, de Lucas encara considerava que els dos dèficits més importants de les polítiques europees d'integració eren (i vist el que (no) s'ha fet des del 2012 fins avui, podem dir que “són”):

1. La negativa a reconèixer el reagrupament familiar com a dret i com a condició de qualsevol política d'integració exitosa.
2. La negativa al reconeixement de la igualtat en l'accés als drets polítics plens per a la població immigrada que resideix de manera estable als països de la Unió Europea.
(de Lucas, 2012: 24)

En altres paraules: **1.** vivim en una societat amb ciutadans de primera i “ciutadans” de segona (les cometes són necessàries atès que el “de segona” entre en clara contradicció amb el concepte de ciutadania); **2.** aquesta desigualtat no està provocada per l'existència de minories autòctones fanàtiques i excloents, sinó per uns marcs legals que estableixen per llei aquesta desigualtat; i **3.** de Lucas entén que el reconeixement (en aquest cas legal, i

10. Recomanacions del Consell Europeu de Tampere, celebrat el 15 i 16 d'octubre de 1999.

que doni prioritat al principi d'igualtat de dret i dignitat entre totes les persones) és la via per a avançar cap a la construcció d'una societat més justa i, finalment, més cohesionada.

De Lucas, ja ho hem dit, no és sociòleg, però ens recorda que des de les ciències socials s'ha aportat informació suficient que acredita que l'absència de reconeixement i la limitació dels drets de participació política que comporta, és una de les principals causes que aboquen les persones immigrades a la indefensió social i laboral a què molt sovint es veuen sotmeses. De Lucas esmenta Stolke (2004), però molt especialment l'informe *Banlieue de la République*, dirigit per Gilles Kepel (2012), sobre les dues ciutats perifèriques (Clichy-sur-Bois y Montfermeil) on va haver-hi una onada d'aldarulls el 2005. Segons l'informe, l'origen dels aldarulls no el podem atribuir només a qüestions religioses i identitàries, sinó que cal cercar-lo en la marginació i el menyspreu que pateix la població que viu en aquestes ciutats, en la seva estigmatització (se'ls presenta com una amenaça per a la resta de ciutadans) i en la desídia, l'abandonament i la ignorància amb què els ha tractat la societat civil i l'Estat.

Podríem tornar ara al títol de l'article: té sentit proposar el reconeixement com un dels eixos de les polítiques d'integració? Pensem que entès d'aquesta manera és evident que sí. Sí si l'entendem com una obligació moral, l'obligació de tractar amb respecte i reconèixer la dignitat de totes les persones amb qui convivim; el reconeixement polític entès com al reconeixement del dret a la participació política; el reconeixement legal entès com la necessitat d'abolir qualsevol llei que discrimini per qüestions d'origen o nacionalitat (que és el que fa la llei d'estrangeria); el reconeixement cívic que implica la igualtat de tracte de tots els ciutadans (i això hauria de ser sinònim –però no ho és– de “totes les persones”, siguin aquestes gironines de tota la vida o gitanes o acabades d'arribar, pobres o benestants, cultes o presumptament analfabetes); el reconeixement i la valoració de totes les tradicions culturals (perquè el respecte és compatible amb la possibilitat de discrepar i de ser crítics amb pràctiques, creences i interpretacions concretes, com ho hem estat amb pràctiques, creences i interpretacions de la nostra mateixa tradició).

I sí, perquè en parlar de reconeixement ens adrecem a tothom i a totes les institucions. Massa sovint hem posat el carro davant del bou i hem decidit treballar per a la integració de les persones que considerem que no estan integrades, quan no hem analitzat fins a quin punt són els nostres mecanismes (socials i institucionals) els que fan difícil

aquesta integració¹¹. De la mateixa manera que sovint hem discutit entorn al sentiment de pertinença, que resulta estrany que el vulguem obtenir sense generar les condicions perquè aquest sentiment sigui possible¹². D'altra banda, no deixa de ser estrany que vulguem fer polítiques públiques per a generar sentiments, quan encara no hem estat capaços de posar en marxa polítiques públiques (i dinàmiques socials) orientades a atendre qüestions molt més bàsiques i universals.

Bibliografia

- Bauman, Z. (2005). *Vidas desperdiciadas: la modernidad y sus parias*. Barcelona: Paidós.
- Bauman, Z. (2007). *Tiempos líquidos. Vivir en una época de incertidumbre*. Barcelona: Tusquets.
- Billig, M. (2006). *Nacionalisme banal*. Catarroja-València: Afers-Universitat de València.
- Bouteldja, H. (2017). *Los blancos, los judíos y nosotros. Hacia una política del amor revolucionario*. Madrid: Akal.
- Carrasco, S., Pàmies, J. i Ponferrada, M. (2011). "Fronteras visibles y barreras ocultas. Aproximación comparativa a la experiencia escolar del alumnado marroquí en Cataluña y mexicano en California", *Migraciones*, 29, 31-60.
- Castells, M. (1997). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. 2 El poder de la identidad*. Madrid: Alianza.
- de Lucas, J. (2012). "Sobre los fundamentos de la igualdad y el reconocimiento. Un análisis crítico de las condiciones de las políticas europeas de integración ante la inmigración".

11. L'excel·lent article de Carrasco, Pàmies i Ponferrada (2011) aporta gran quantitat d'exemples de com els dispositius que generem per a la integració (en aquest cas, dispositius escolars) esdevenen autèntics mecanismes de negació i de menyspreu, que el que generen és l'efecte contrari: allunyament, tancament i ressentiment.

12. Això, de Lucas ho planteja d'aquesta manera: hem d'entendre "la *participación política* de los inmigrantes como parte sustancial e incluso prioritaria en las políticas de inmigración", perquè "si no se logra crear el vínculo social y político, la conciencia de que no sólo se pertenece, sino que se es reconocido como sujeto en condiciones de igualdad, no habrá integración" (de Lucas, 2012: 35).

A: De Lucas, J. *Inmigración e integración en la UE. Dos retos para el siglo XXI*. Bilbao: EUROBASK, Consejo Vasco del Movimiento Europeo, 36–44.

de Lucas, J. (2017). “Sobre el pluralismo político y los límites jurídicos del reconocimiento de las diversidades culturales”. A Centro de Estudios Políticos y Constitucionales. *Democracia constitucional y diversidad cultural*, 29–40.

DeVos, G.A. (1980). “Ethnic adaptation and minority status”. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 11 (1), 101–125.

DeVos, G.A. i Suárez-Orozco, M. (1990). *Status Inequality: The Self in the Culture*. Londres: Sage

Eseverri, C. (2007). “La ‘revuelta urbana’ de los hijos de los inmigrantes en Francia”, *Migraciones Internacionales*, 4 (2), 189–200.

Fanon, F. (2009). *Piel negra, máscaras blancas*. Madrid: Akal.

Fraser, N. (1997). *Iustitia Interrupta: Reflexiones críticas desde la posición “postsocialista”*. Bogotá: Siglo de Hombres.

Fraser, N. (2000). “Nuevas reflexiones sobre el reconocimiento”. *New Left Review*, 4, 55–68.

Fraser, N. i Honneth, A. (2006) *¿Redistribución o reconocimiento? Un debate político filosófico*. Madrid: Morata.

Fraser, N. (2008). “La justicia social en la era de la política de la identidad: redistribución, reconocimiento y participación”. *Revista de Trabajo*, 4 (6), 83–99.

Hekman, S.J. (2004). *Private Selves, Public Identities: Reconsidering Identity Politics*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.

Honneth, A. (2009). *Crítica del poder: fases en la reflexión de una teoría crítica de la sociedad*. Madrid: Antonio Machado Libros.

- Honneth, A. (1997). *La lucha por el reconocimiento: por una gramática moral de los conflictos sociales*. Barcelona: Crítica.
- Innerarity D. (2009). "Políticas del reconocimiento". *Hermes: Revista de pensamiento e historia*, 30, 4-12.
- Jordan, J. (1994). *Technical Difficulties*. Boston: Beacon Press.
- Kepel, G. (2012). *Banlieue de la République. Société, politique et religion à Clichy-sous-Bois et Montfermeil*. París: Gallimard.
- Kazyrytski, L. (2013). "Revueltas urbanas de jóvenes inmigrantes: Francia y España. Un análisis comparativo". *Indret: Revista para el análisis del derecho*, 2, 1-32.
- Kymlicka, W. (1999). *Ciudadanía multicultural: una teoría liberal dels drets de les minories*. Barcelona: Proa.
- Matijasevic, M.T. i Ruiz, A. (2012). "Teorías del reconocimiento en la comprensión de la problemática de los campesinos y las campesinas en Colombia", *Revista Colombiana de Sociología*, 35 (2), 111-137.
- Ogbu, J.U. (1986). "Class Stratification, Racial Stratification and Schooling". A: Weis, L. (ed.) *Class, Race and Gender in U.S. Education*. Buffalo: State University of New York Press, 163-82.
- Ogbu, J.U. (1987). "Variability in Minority School Performance: A Problem in Search of an Explanation". *Anthropology & Education Quarterly*, 18 (4), 312-334.
- Santos, B. (2003). *La caída del ángelus novus: ensayos para una nueva teoría social y una nueva práctica política*. Bogotá: ILSA.
- Santos, B. (2006). *Conocer desde el Sur. Para una cultura política emancipatoria*. Lima: Fondo Editorial de la Facultad de Ciencias Sociales.

- Stolcke, V. “¿Qué entendemos por integración social de los inmigrantes?”. A Checa, F., Checa, J.C. i Arjona, A. (eds.). *Inmigración y derechos humanos. La integración como participación social*. Barcelona: Icaria, 81-108.
- Taylor, C. (1991). *The Malaise of Modernity*. Toronto: Anansi.
- Taylor, C. (1994). *Multiculturalism: Examining The Politics of Recognition*. Princeton University Press.
- Taylor, C. (1996). “Identidad y reconocimiento”. *Revista Internacional de Filosofía Política*, 7, 10-19.
- Wagatsuma, H. i DeVos, G.A. (1984). *Heritage or Endurance: Family Patterns and Delinquency Formation in Urban Japan*. Berkeley: University of California Press.
- Walzer, M. (1982) (ed.). *The Politics of Ethnicity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wieviorka, M. (1995). *Face au Terrorisme*. París: Liana Levi.
- Wieviorka, M. (1999). *Violence en France*. París: Seuil.
- Wieviorka, M. (2001). “La violencia: destrucción y construcción del sujeto”, *Espacio Abierto*, 10 (3), 337-347.

Formació antiracista per als professionals de l'acció social

Carles Serra¹

Mostafâ Shaimi¹

Resum

En aquest article es proposa una reflexió entorn a la necessitat d'apostar decididament per l'enfocament antiracista com eix central de les polítiques relacionades amb la immigració, la integració, la ciutadania i la manera com en la nostra societat ens volem relacionar amb les persones i col·lectius que són definits com a "diferents". L'article defensa que l'antiracisme, que hauria de ser l'eix central d'aquestes polítiques, ha quedat desdibuixat darrera de l'aposta institucional per la "interculturalitat" i això ha fet que les polítiques i les accions de caràcter antiracista hagin estat molt poc desenvolupades als nostre país. Per altra part, l'article planteja quines són les qüestions clau que s'haurien d'abordar en una proposta de formació antiracista adreçada als professionals que treballen en l'àmbit social. Segons els autors algunes de les claus de la formació haurien de passar per: el desenvolupament de la seva capacitat per a reconèixer les diferents formes de racisme; entendre com el racisme interactua amb altres eixos de desigualtat; aconseguir que els profes-

1. Universitat de Girona

sionals coneguin i dominin recursos i estratègies per a fer-hi front; que assumeixin l'anti-racisme com a compromís inherent al seu exercici professional, i que prioritzin l'atenció a les víctimes i l'apoderament de les persones racialitzades i de la resta d'agents socials que treballen per a fer front a les diferents formes de discriminació racista.

Paraules clau: racisme, antiracisme, professionals, formació

Abstract

This article proposes a reflection on the need to make a firm commitment to the anti-racist approach as the central axis of policies related to immigration, integration, citizenship and the way in our society we want to relate with people and groups who are defined as “different”. The article argues that anti-racism, which should be the central axis of these policies, has been left behind the institutional commitment to “interculturality” and this has led to policies and actions of an anti-racist nature have been very underdeveloped in our country. On the other hand, the article raises the key issues that should be addressed in a proposal for anti-racist training aimed at professionals working in the social field. According to the authors, some of the keys to training should go through: the development of their ability to recognize the different forms of racism; understand how racism interacts with other axes of inequality; getting professionals to know and master resources and strategies to deal with them; that they assume anti-racism as a commitment inherent in their professional practice, and that they prioritize the care of victims and the empowerment of racialized people and other social agents who work to deal with the different forms of racist discrimination.

Keywords: racism, anti-racism, professionals, training.

L'abordatge del racisme és un dels grans buits en les polítiques i la formació dels professionals de l'àmbit social. Mai no ha estat una prioritat, ni ha rebut l'atenció que requereixen les pràctiques de vulneració dels drets més bàsics de les persones. Lluny d'això, l'antiracisme ha quedat ocult rere el triangle que suposadament estructura la proposta política de la interculturalitat: 1. Respecte de les "diferències" dins d'un marc de convivència compartit, 2. Defensa de la igualtat, i 3. Foment de la interacció, la convivència i la cohesió social (Generalitat de Catalunya 2017: 13-14).

L'antiracisme és part d'aquesta "defensa de la igualtat" (Generalitat de Catalunya 2017: 29-30). Però sembla difícil que pugui ser una prioritat, quan el racisme apareix implícitament com un vector de desigualtat més, al mateix nivell que el sexisme, les desigualtats socials i altres formes de desigualtat amb què més aviat hem après a conviure, més que no pas a lluitar-hi. I si la defensa de la igualtat passa per mantenir un context i unes regles del joc que ja es suposen igualitàries, difícilment podem equiparar aquesta declaració de principis a l'antiracisme tal com es concep tant des de l'acadèmia, com des dels moviments socials. Com a molt, des d'aquesta declaració d'igualtat antiracista implícita en els plantejaments interculturals, ens podem proposar de lluitar contra les vulneracions de drets perpetrades per algunes persones que van més enllà del que es considera socialment acceptable. Però resulta que el racisme en la nostra societat no el podem considerar només com una tara pròpia de reductes extremistes i d'ignorants, i l'antiracisme ha demostrat que cal un treball molt més profund i transversal (Serra, 2002; Serra, Besalú i Casademont, 2016).

Catalunya és racista? Fer-nos aquesta pregunta podria ser un bon punt de partida a l'hora de plantejar per on hauria d'anar una política i una acció social clarament antiracista. I convindria que abans de respondre-la ens plantegéssim quina seria la nostra resposta si la pregunta fos si Catalunya és sexista o si vivim en una societat patriarcal. I és que emmirallar-nos en la lluita feminista resulta de gran ajuda a l'hora d'entendre el que és o el que hauria de ser la lluita antiracista. Després de dècades de lluita feminista, s'ha anat instal·lant en la societat la idea que les desigualtats de gènere estan presents en tots els àmbits i són un element estructurant de la nostra societat (diem que aquesta idea s'ha anat instal·lant en la nostra societat, si bé cal aclarir que ho ha anat fent de manera sempre precària, mai donant res per definitiu sinó ben al contrari, resistint els qui qüestionen encara la idea de la igualtat de gènere, consideren que s'ha anat massa enllà o fins i tot afirmen que ara s'han canviat les tornes i que ara són les dones les que s'han situat en una situació

de privilegi que penalitza els homes en uns àmbits i processos socials concrets). Amb tot, s'ha anat estenent en la societat la convicció que el problema no és que hi hagi “alguns homes masclistes”, sinó que el patriarcat (la ideologia i les relacions de poder que estableixen el domini dels homes sobre les dones) dona forma a l'organització social i cultural, és un sistema de dominació que ordena les relacions entre homes i dones, i dona a uns i altres un valor diferent i/o desigual (Pujal i Llombart, 2005).

Aquest també és el punt de partida de l'antiracisme: el racisme no és una excepció produïda per l'existència d'individus que, per extremisme, fanatisme o ignorància, vulneren el principi d'igualtat que regeix les relacions entre les persones de diferent origen o nacionalitat, aspecte físic o pràctica religiosa o cultural; el racisme és un sistema de dominació que històricament ha estat present en tots els àmbits de la societat, ha estructurat les relacions socials i ha impregnat la cultura (la manera com pensem la diversitat, el valor que assignem a determinats col·lectius i les seves produccions culturals, les expectatives i els judicis de valor que elaborem en relació a ells) (Parsons et al, 2004). I “històricament” no vol dir que tot això només sigui part del passat, sinó que forma part d'un bagatge amb què hem après a organitzar la societat, a relacionar-nos o a pensar-nos, i que si no treballem per a reconèixer-lo i a repensar-lo críticament (i a la nostra societat no s'ha fet res d'això), acabem reproduint-lo i seguirà estructurant el nostre present i el futur immediat (que és exactament el que està passant).

Del que es tracta, doncs, no és de “mantenir” una igualtat de fet que alguns qüestionen, sinó de ser capaços d'identificar les situacions de desigualtat per denunciar-les, corregir-les i impulsar noves polítiques i noves formes d'acció social que ens ajudin a superar les dinàmiques de desigualtat que hi ha establertes. Altra vegada, el mirall de la lluita feminista permet veure la gran diferència que hi ha entre les accions empreses per a superar les desigualtats de gènere i la inacció per a fer front al racisme: Quines lleis específiques s'han elaborat per a fer front al racisme? Quins mecanismes específics de denúncia i de suport a les víctimes s'estan fent servir? És equivalent la implicació i mobilització ciutadana, d'entitats, empreses i institucions per a fer front a un o altre problema? I la formació i sensibilització antiracista que reben els professionals és equiparable al que s'està fent en matèria de gènere? El consens social aconseguit en relació a les temàtiques de gènere i el patriarcat (repetim-ho: en gran mesura aparent i sempre preparat per a superar tergiversacions i resistències; però en tot cas, instal·lat en una legitimitat i una capacitat de mobilització

molt gran si del que es tracta és de defensar-lo) està molt lluny de l'acció antiracista, que aparentment es deixa en mans de l'activisme, que només en casos comptats rep el suport institucional i que encara en menys casos neix de la iniciativa de les institucions.

La mateixa manca de consens a l'hora d'identificar què és i què no és racisme ja és un bon indicador del camí que hi ha per córrer. Entre altres coses, perquè aquesta manca de consens tendeix a invisibilitzar i a legitimar algunes de les formes més flagrants de racisme, i impedeix que els professionals de l'acció social prenguin consciència de les dinàmiques de discriminació racista que condicionen el seu propi exercici professional.

Ens estem referint a les diferents formes de "racisme institucional", un concepte encara estrany al nostre país, però ben identificat en països amb una trajectòria de lluita antiracista molt més sostinguda en el temps i avalada per informes oficials i sentències judicials que al nostre país ens són totalment desconeguts i desconegudes (Cashmore, 1996; Gillborn, 2007; Macpherson, 1999; Schneider-Ross, 2003). Un treball seriós sobre el racisme institucional no només obriria la porta a la identificació i denúncia d'un marc legal i normatiu clarament racista (la Llei d'Estrangeria és difícilment compatible amb el respecte als Drets Humans per damunt de qualsevol diferència d'origen, i això ho afirma el reconegut catedràtic en filosofia del dret i filosofia política de la Universitat de València i especialista en polítiques migratòries, Javier de Lucas (2006a,b)), sinó que a més a més faria possible una reflexió sobre el racisme que posaria l'accent en les desigualtats que generen determinats mecanismes institucionals, enlloc de fer-ho només en les intencions (en l'existència o no d'una animadversió, d'una voluntat de discriminar) de les persones encarregades de fer funcionar aquests mecanismes (tot i que s'ha de dir i repetir: agradi o no, totes les actuacions institucionals tenen persones responsables, professionals que les tramiten i professionals que les executen). Aquesta manera d'entendre el racisme institucional permetria als professionals d'anar més enllà de la identificació de les "persones racistes" (que n'hi ha, però pensar que el racisme existeix en la nostra societat perquè "encara" hi ha una minoria fanàtica i ignorant, és un luxe que no ens podem permetre: equival a considerar que el racisme és una excepció, una rèmorra del passat pròpia de persones i grups que podem identificar i aïllar, i això està molt lluny de l'experiència de discriminació de les persones racialitzades), i ens permetria centrar-nos en les formes de desigualtat que es segueixen reproduint quotidianament, de vegades, fins i tot sense que els qui les reproduïen en siguin conscients: els biaixos policials en la identificació de possibles

delinqüents, les trajectòries acadèmiques desiguals que el sistema escolar reproduïx de manera sistemàtica, una doble xarxa escolar estretament associada a desigualtats econòmiques i d'origen de les famílies de l'alumnat, un *apartheid* residencial i discriminació d'accés a l'habitatge (la mà invisible d'Adam Smith segueix essent invisible, però mai ha estat cega), la invisibilització dels estils de vida, produccions artístiques, sistemes de creences i pràctiques socials dels grups minoritzats de la nostra societat (no només a l'escola: ¿què és el que fa que d'unes expressions culturals se'n faci càrrec la conselleria, el departament o la regidoria de cultura, i altres siguin assumides des dels serveis socials, per exemple?) (SOS Racisme Catalunya, 2020).

Si els professionals de l'acció social han d'assumir l'antiracisme com un eix central de la seva missió professional (perquè entenem que és així com hauria de ser), la formació d'aquests professionals ha de passar necessàriament per:

- 1. Impulsar la seva capacitat d'identificar les diferents formes de racisme (el social, el polític i l'institucional).** I entenem que això implica superar definitivament el discurs de la interculturalitat, que no identifica correctament quin ha de ser l'objectiu prioritari de les polítiques i les accions en el camp de les migracions i la integració de les persones immigrades: si en aquest àmbit es produeixen vulneracions de drets, els poders públics i els professionals del camp social han de donar prioritat absoluta a la prevenció, la correcció i l'eliminació d'aquestes vulneracions; la resta de consideracions (entorn a la cohesió i la interacció social, els respecte a la diferència i els discursos sobre la igualtat) poden ser vàlides en la mesura que contribueixin a l'assoliment de l'objectiu principal o seran realitzables només si l'objectiu principal ja ha estat prèviament assolit.
- 2. Entendre de quina manera interactua amb els altres eixos de desigualtat i quins factors faciliten el seu desenvolupament.** S'ha parlat molt d'interseccionalitat i sabem que les fractures socials s'accentuen quan els límits de les desigualtats socioeconòmiques coincideixen amb els línies amb què definim els diferents col·lectius en base als quals pensem la nostra societat, siguin aquests identitaris (europeus i africans, països i gitanos, "moros", "negres" o llatinoamericans, si se'ns permeten expressions que no per ser políticament incorrectes, deixen de ser tan il·lustratives, com habituals), o siguin polítics i administratius (nacionals i estran-

gers, perquè per molt que alguns insisteixin en això, els límits i les divisions no les provoquen només les identitats, sinó també unes estructures polítiques i legals que defineixen els nostres veïns de manera radicalment diferent i els atribueixen drets de manera clarament desigual). També les diferències de gènere (pensem en els permisos de treball, els processos de reagrupament familiar i el mercat laboral regular i irregular, repartit de manera desigual en funció de criteris de gènere), així com les diferències d'edat i les fenotípiques i de nacionalitat, esdevenen eixos de desigualtat que s'articulen de manera diferent amb les discriminacions de caràcter racista, generant realitats que romandran ocultes i sobre les quals no hi incidiran els discursos genèrics sobre la igualtat de drets i les polítiques pensades per a combatre un racisme que es suposa uniforme i que no ho és en absolut. Per reconèixer, incidir i transformar les múltiples situacions que es generen entorn a això que anomenem racisme, cal una formació específica que avui en dia no existeix. Sovint neguem realitats perquè les desconeixem, i alhora ens neguem a reconèixer les realitats que més qüestionen la forma idealitzada com tendim a pensar la nostra societat.

- 3. Dominar recursos i estratègies per a fer-hi front i transformar les situacions de desigualtat en situacions igualitàries, de solidaritat i cohesió social.** Si el nostre coneixement de la realitat social sovint és superficial (de vegades, senzillament filtrat per l'accés que ens dona la interacció amb aquells que anomenem usuaris, persones que no constitueixen una mostra representativa d'uns sectors de població extremadament diversos, ni hem de suposar que es sinceren davant del que al cap i a la fi som: funcionaris –així podem ser vistos– que els donem o els retirem l'accés a recursos diversos), encara és més precari el coneixement dels recursos que tenim a l'abast per a lluitar contra un fenomen –el racisme– contra el qual, escassament s'hi ha lluitat els darrers anys, les darreres dècades... Dit d'altra manera: no deixa de ser curiós l'èxit d'idees tan simples com la de les “estratègies antirumors”! A què el podem atribuir? Podem pensar que el seu èxit rau en part al fet que, tot i que sabem que la clau de volta del racisme no radica en els rumors, almenys per a fer front als rumors hem estat capaços de generar unes accions que, com a mínim, semblen estratègiques! ¿Hi ha vida –hi ha estratègia?– més enllà de les estratègies antirumors? Si la lluita contra el racisme és central, ¿on és la caixa d'eines que posem a l'abast dels professionals per a lluitar-hi?

I finalment, tot i que entenem que són dues qüestions molt importants, pensem que és necessari:

4. Que els professionals de l'àmbit social assumeixin la lluita antiracista com un compromís inherent i central del seu exercici professional (i podríem dir que de qualsevol exercici professional, atès que l'antiracisme hauria de ser una obligació ciutadana). En tot cas, ho ha de ser d'aquells que treballen en l'àmbit de l'acció social. Garantir la igualtat de drets entre totes les persones, i que aquesta no sigui només una declaració buida de contingut (una igualtat teòrica, en potència, que convisqui amb un marc legal, unes polítiques públiques i unes interaccions socials que la neguin de manera quotidiana) hauria de ser un dels principis sobre els quals haurien de descansar les polítiques públiques i les accions que desenvolupen els professionals de l'àmbit social. Si no "el" principi. Malauradament això no és així. Tots sabem que una de les tensions que provoquen els debats entorn al racisme en societats com la nostra, és que ens exposen a la contradicció radical entre allò que ens proclamem (que som una societat democràtica, que ens comprometem en la defensa dels Drets Humans, que vivim en un estat de social i de dret, etcètera, etcètera) i la trista realitat que de tant en tant algú posa en evidència (que som uns privilegiats –evidentment, uns més que altres– encantats de viure i gaudir dels nostres privilegis, que els neguem a altres persones i col·lectius, i que construïm arguments poc molt o gens sofisticats per a defensar-los; que els Drets Humans estan molt bé, però que encara estan millor les nostres fronteres; i que l'estat social i de dret és en realitat una enorme estructura de poder que quan ens fa nosa la critiquem, però que quan va a favor nostre no ens fa sentir tan incòmodes). I si l'antiracisme ha de ser inherent en l'exercici dels professionals de l'àmbit social, una de les primeres feines a fer hauria de ser la d'aprendre a reconèixer (tornem al punt 1, i al 2, el de la interseccionalitat) de quina manera el racisme travessa el seu exercici professional.

5. Donar prioritat a l'atenció a les víctimes i ser capaços d'apoderar els col·lectius racialitzats i la resta d'agents socials per a fer front a les diferents formes de discriminació racista. Prioritat perquè no pot ser que les víctimes siguin qüestionades abans que ateses. Primer protecció, vies de denúncia, dispositius de suport i mecanismes de seguiment, després ja s'escatiran els fets i s'establiran raons i des- raons, interpretacions i malinterpretacions, víctimes, culpables, entesos i malente-

sos; i s'arribarà a acords, rescabaments o al que calgui. Però les persones no poden tenir por a denunciar, ni podem suposar que la majoria de les denúncies són interessades o resultat d'una hipersensibilitat que els aboca a atribucions de discriminació on no n'hi ha (no us sona? també és un recurs habitual del masclisme l'afirmació que les dones que són hipersensibles, que exageren i malinterpreten); ni es poden trivialitzar el que són vulneracions de drets fonamentals. Ara bé, com que aquestes coses (la trivialització, el menysteniment) passen i les inseguretats i les pors hi són, l'apoderament és indefugible. Els joves racialitzats, de fet, s'estan apoderant. La qüestió és si ho fan amb l'escalfi i el suport del conjunt de la societat (de tots aquells que sentim simpatia pels “black lives matters” llunyans), o ho han de fer contra la societat, contra els professionals i contra les institucions. Pensem com s'està fent ara per ara, i pensem en quin dels dos bàndols –si és que podem reduir a dos bàndols enfrontats el complex taulell de joc que és la nostra societat– cap a quin costat ens estem posicionant².

Aquest darrer punt ens sembla fonamental: protecció, apoderament i solidaritat. Aquestes tres accions han estat fonamentals en moltes lluites. I per aconseguir la solidaritat moltes vegades ha estat clau la construcció d'una forta identitat per cohesionar els col·lectius³; en segon lloc, treballar per a la solidaritat interna i, finalment, per a l'extensió (l'obtenció) d'aquesta solidaritat més enllà dels membres de propi col·lectiu. Però aquesta solidaritat i aquesta protecció a dia d'avui no es donen davant de situacions de discriminació racista. El nostre país és capaç de mobilitzar-se contra les expressions de racisme més flagrant que es desenvolupa als Estats Units, però quan aquest racisme desperta una onada de solidaritat entre les persones afrodescendents que viuen a Catalunya, aquesta reacció és viscuda amb estranyesa per part de la majoria de la població. Precisament quan la seva reacció ens hauria de fer reflexionar sobre les seves experiències a casa nostra, i ens hauríem de plantejar que moltes d'aquestes persones a més a més del color de la pell, comparteixen moltes altres coses i molt més profundes. Ex-

2. I informes com el de Kazyrytski (2013), que compara la realitat i les percepcions de joves de Salt amb les de molts dels joves francesos d'origen immigrant que han participat en revoltes urbanes els darrers anys, ens poden donar algunes pistes sobre quina pot ser la resposta a aquesta qüestió.

3. No per recrear-se en les identitats, sinó de utilitzar-les i posar-les al servei d'un projecte de transformació social i vinculat a la defensa d'uns drets que es reclamen com a universals (les “identitats-projecte” que Castells explica tan bé (1997: 28-34). Una qüestió, aquesta, de la qual en parlem en l'article que es publica en aquest mateix número de la *Revista de Pedagogia i Treball Social*, dedicat al “reconeixement”.

periències que diuen molt de nosaltres i de la manera com ens hi relacionem. Malauradament, però, hem tendit a trivialitzar l'experiència del racisme i com que l'hem entès com una expressió de fanatisme d'uns pocs, hem parat més atenció en aquests pocs suposadament fanàtics, més que no en els que de manera quotidiana es consideren victimitzats. Cal bastir aquests mecanismes de suport i protecció. No pot ser que determinades persones no denunciïn vulneracions de drets fonamentals per por que a partir de la seva denúncia se'ls pugui penalitzar (per trobar-se en una situació administrativa irregular, per exemple). No pot ser que les discriminacions racistes a l'hora d'accedir a un habitatge, en locals d'oci nocturn (d'aquestes n'hi ha cada dia de cada dia i els caps de setmana encara més), en gimnasos (recordem el cas del Punt Groc de Girona) o en bars (també habituals), siguin tractades com a problemes d'atenció al consumidor, quan es tracta d'una vulneració de drets fonamentals que trinxa el principi d'igualtat entre totes les persones. Per això dèiem que cal donar prioritat a l'atenció a les víctimes i en això els professionals de l'acció social tenen molt de camí per córrer. De fet, encara el tenen pràcticament tot, per córrer. I per això també dèiem que cal apoderar les persones i col·lectius que es consideren víctimes de la discriminació racista, perquè lluny de qüestionar i minimitzar les seves denúncies, hem d'aprendre a escoltar-les i a prendre'ns-les seriosament. Són molts els col·lectius històricament discriminats, que per a fer-se valdre han hagut de fer front al ridícul, el menysteniment dels seus arguments, l'atribució d'actituds de queixa injustificada, la desqualificació del seu punt de vista. Per això, per a l'impuls de la lluita antiracista, hem d'aprendre quines han estat i són encara avui les formes de lluita que més i millor els han ajudat a transformar la realitat de molts col·lectius històricament discriminats. Per això mateix, els professionals de l'acció social haurien de conèixer quines lluites han hagut de lliurar molts d'aquests col·lectius, si el que volen és acompanyar els processos de transformació social.

Bibliografia

Bonnett, A. (2000) *Anti-Racism*. Londres: Routledge.

Cashmore, E. (1996) "Institutional Racism", Cashmore, E. (ed.) (1996) *Dictionary of Race and Ethnic Relations*, Londres, Routledge.

Commissió per a la Igualtat Racial (CRE) (2007) *CRE Briefings on a 'Framework for Fairness: Proposals for a Single Equality Bill for Great Britain'*, Londres: CRE.

- Generalitat de Catalunya (2017). Pla de ciutadania i de les migracions (2017-2020). Barcelona: Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania.
- Gillborn, D. (2007) "Segregació escolar i igualtat d'oportunitats. L'exemple del Regne Unit", *Simposi sobre Immigració i educació a Catalunya*, Barcelona, 17 y 18 de octubre. [Article en línia][Data de consulta: 27 de juliol de 2019].
- Kazyrytski, L. (2013). "Revueltas urbanas de jóvenes inmigrantes: Francia y España. Un análisis comparativo". *Indret: Revista para el análisis del derecho*, 2, 1-32.
- de Lucas, J. (2006a). "La ciudadanía basada en la residencia y el ejercicio de los derechos políticos de los inmigrantes". *Cuadernos electrónicos de filosofía el derecho* núm. 13 , 1-51.
- de Lucas, J. (2006b). "La ciudadanía para los inmigrantes: una condición de la Europa democrática y multicultural". *Eikasia*, núm. 4 , 1-19
- Macpherson, W. (1999) *The Stephen Lawrence Inquiry*. CM 4262-I. Londres: The Stationery Office.
- Parsons, C., Godfrey, R., Annan, G., Cornwall, J., Dussart, M., Hepburn, S., Howlett, K. & Wennerstrom, V. (2004) *Minority Ethnic Exclusions and the Race Relations (Amendment) Act 2000*. Informe d'Investigació 616. Londres, Departament per a l'Educació i les Capacitats.
- Pujal i Llombart, Margot (2005). *El feminisme*. Barcelona: UOC.
- Schneider-Ross (2003) *Towards Racial Equality: An Evaluation of the Public Duty to Promote Race Equality and Good Race Relations in England & Wales*. Londres: Comissió per a la Igualtat Racial.
- Serra, C. (2002). "El racismo observado. Etnografía y análisis de las relaciones interétnicas en el ámbito de la educación". *Cuadernos de Pedagogía*, 315: 77-82.

Serra, C. Besalú, X. i Casademont, X. (2016). “L’espai antiracista del gironès: una iniciativa comunitària, col·laborativa i interdisciplinària per donar resposta al racisme”. *Pedagogia i treball Social. Revista de Ciències Socials Aplicades*, 4 (2), 61-90.

SOS Racisme Catalunya (2020). *InVisibles. L’estat del racisme a Catalunya, Informe 2019*. Barcelona: SOS Racisme i Pol·len Edicions.

Slimane Touhami¹

Resum

L'autor parteix de la irrupció del concepte de radicalització en els discursos polítics i socials per analitzar l'evolució del concepte, dels conceptes que se n'han derivat i del seu tractament. Parla d'una distorsió del concepte i aposta per recuperar la seva complexitat, tant pel que fa a les seves formes (diferents tipus de radicalització), com pel que fa a allò que provoca o contribueix al desenvolupament d'aquests fenòmens (parla de multicausalitat i de necessitat d'un abordatge antropològic, sociològic, psicològic i polítològic, entre altres). Per altra part l'autor es mostra crític amb l'aposta per una "desradicalització" quasi-terapèutica que va fer l'Estat francès, que va generar uns resultats més que decebedors, i es mostra més confiat per l'aposta actual basada en la "prevenció", si bé assenyala les limitacions de la formació dels professionals del treball social (en bona mesura resultat de dèficits de formació generals en el sistema educatiu francès) per a abordar amb solvència aquesta tasca. A l'apartat final l'autor apunta els que a parer seu són alguns dels

1. Professor del centre ERASME, Institut du Travail Social

principals dèficits, que en la mesura que es poguessin pal·liar, repercutirien en un millor abordatge dels fenòmens de radicalització violenta i, en general, en una millor comprensió de molts altres fenòmens socials contemporanis que es desenvolupen en paral·lel a aquest.

Paraules clau: radicalització, radicalitats, prevenció, formació, treball social.

Abstract

The author starts from the irruption of the concept of radicalization in political and social discourses to analyze the evolution of the concept, the concepts that have been derived from it and its treatment. He speaks of a distortion of the concept and bets on recovering its complexity, both in terms of its forms (different types of radicalization), and in terms of what causes or contributes to the development of these phenomena (speaks of multicausality and the need for an anthropological, sociological, psychological and political approach, among others). On the other hand, the author is critical of the commitment to an almost-therapeutic “deradicalization” made by the French state, which generated more than disappointing results, and is more confident in the current commitment based on “prevention”, while pointing out the limitations of the training of social work professionals (largely the result of general training deficits in the French education system) to tackle this task with solvency. In the final section, the author points out what, in his opinion, are some of the main deficits, which, as they could be alleviated, would have an impact on a better approach to the phenomena of violent radicalization and, in general, on a better understanding of many other contemporary social phenomena that develop in parallel to this.

Key words: radicalization, radicalism, prevention, training, social work.

Des dels atemptats del 2012 a Tolosa, el concepte de radicalització ha irromput en el discurs polític i mediàtic francès. Pràcticament desconegut de la premsa fins als atemptats de l'11 de setembre del 2001 a Nova York, el seu ús es va multiplicar per quatre a partir del 2014, principalment pel que respecta a la violència gihadista, i dues vegades més als diaris de dreta que als d'esquerra (Guibet-Lafaye i Brochard, 2016).

Però de què es tracta exactament? La paraula “radical” és un manlleu del llatí *radicula*, que designa l'arrel d'alguna cosa. Per extensió, després ha qualificat el que és fort, intens, ortodox i sense matisos. La definició de “radicalització” que proposa el sociòleg Farhad Khosrokhavar (2014) és una primera porta d'entrada per comprendre el fenomen. Segons l'autor, el terme designa un “(...) procés pel qual una persona o un grup adopta una forma d'acció violenta, directament relacionada amb una ideologia extremista amb contingut polític, social o religiós, que contesta l'ordre establert en el pla polític, social o cultural”. Així doncs, encara que la popularització del terme continua associada a la mediatització dels atacs gihadistes a Europa, realment es tracta, adoptant la definició esmentada anteriorment, d'altres violències exercides per grups de joves que legitimen la seva acció en un discurs ideològic: els blocs negres anarquistes, els Armilles Grogues, les identitats d'extrema dreta o els nacionalistes corsos són altres cares de la radicalització avui dia.

Aquesta distorsió del concepte de radicalització per l'ús públic explica en part l'avanc d'un concepte amb el qual està relacionat. La noció de radicalitat, criticada perquè es considerava massa estigmatitzant cap a una part de la població i jutjada per la seva ambigüitat semàntica, que desdibuixa els factors explicatius que influeixen en les trajectòries biogràfiques, competeix amb la de radicalització com a concepte i marc analític. Actualment, els adjectius “radicalitzat” i “radical” completen el lèxic que permet de pensar en el recorregut dels joves que es desvien legitimats per un discurs ideològic.

En aquest respecte, les obres de Laurent Bonelli i Fabien Carrié expliquen la trajectòria de joves radicalitzats. En la seva obra *Radicalité engagée, radicalités révoltées. Enquête sur les jeunes suivis par la protection judiciaire de la jeunesse (PJJ)* (2018), els autors estableixen i descriuen quatre tipus de radicalitat. La seva tipologia és la següent:

1. **La radicalitat apaivagadora:** es refereix més aviat a perfils femenins. Es caracteritza per un conflicte familiar intens, una recerca espiritual per apaivagar-se

respecte de la violència patida en el context familiar, una forta religiositat que, no obstant, roman orientada cap a la intimitat i l'adopció d'un codi corporal i una vestimenta específica (com ara el nicab).

2. **La radicalitat utòpica:** referida a dones i homes joves. Si bé aquí el conflicte familiar és feble amb un marc parental fort, l'herència familiar i escolar, en canvi, es rebutja clarament. En aquest tipus de radicalitat, organitzada al voltant d'una identitat sòlida (indumentària, pràctiques, etc.), una dimensió col·lectiva i un discurs intel·lectual, es troben els qui marxen cap a Síria, els cibergihadistes i els projectes d'atemptats.

3. **La radicalitat rebel:** es refereix més aviat a dones i homes joves. Es caracteritza per una oposició violenta a un marc familiar fort, una ira adreçada a la família o la societat. Els discursos de radicalitat, els anatemes contra la família o la violència sense organització pertanyen a aquest tipus.

4. **La radicalitat agonística:** generalment masculina. Si bé la identitat és feble, la participació en un col·lectiu juvenil alternatiu (com ara una banda) pot ser forta. El conflicte familiar és intens davant d'un marc familiar feble. La justificació de la radicalitat està poc estructurada, amb un discurs ideològic sovint pobre i estereotipat. Els tipus d'actes que s'hi associen són l'apologia del terrorisme, provocacions diverses o la justificació dels atemptats contra la policia i els periodistes.

Aquesta classificació és valuosa perquè estableix una primera tipologia de perfils radicalitzats, la qual cosa permet de reintroduir la complexitat del concepte de radicalització. Per entendre aquesta complexitat, cal analitzar-la a partir d'un marc de lectura multifactorial i multidisciplinari. Així doncs, hom només pot esperar que en el futur es reforci la col·laboració entre la sociologia, l'antropologia, la psicologia, la psicoanàlisi o, fins i tot, les ciències polítiques per entendre millor la densitat d'un fenomen la lectura del qual encara genera tensions i debats entre els investigadors.

El tractament de la radicalització no es limita a l'àmbit de la recerca acadèmica. Els atemptats de novembre del 2015 a França van marcar un punt d'inflexió tot reforçant l'intervencionisme de l'estat en les qüestions de radicalitat. El *pla nacional de lluita contra*

la radicalització violenta i les xarxes gihadistes, creat en desembre del 2015, va introduir el concepte de “desradicalització”, considerat per alguns com a un remei miraculós contra un fenomen relegat a una “patologia” social. S’han dut a terme diversos experiments en aquest sentit, els resultats dels quals, però, estan subjectes a crítiques en gran manera. Un exemple n’és el *Centre de prevenció de les derives sectàries vinculades a l’islam*, creat inicialment per una antropòloga mediàtica i que va ser acusat d’afavorir un enfocament exclusivament antisectari del fenomen, encara que la radicalització és un fenomen multifactorial. També s’ha observat l’existència d’experts autoproclamats, sense formació ni experiència, l’única motivació dels quals és de naturalesa deshonest. Cal recordar que s’han distribuït gairebé 100 milions d’euros en tres anys a diferents associacions, cosa que ha pogut atraure els cobdiciosos. Altres iniciatives han estat fracassos absoluts, com ara el Centre de desradicalització de Pontourny. Obert en setembre del 2016, pràcticament buit en febrer del 2017 i tancat en juliol del mateix any, havia d’acollir persones radicalitzades de manera voluntària. Un destí semblant van tenir les unitats de prevenció de la radicalització creades el 2016 a les presons, projectes que van néixer morts i que només van existir durant uns mesos.

Davant del fiasco dels anys 2015-2017, l’estat va publicar un nou pla nacional de prevenció de la radicalització en febrer del 2018. El text, que dona prioritat a la prevenció, pretén passar la pàgina de la “desradicalització” i les seves derives tot proposant 60 mesures per reorientar la política de prevenció classificades en cinc categories:

1. Protegir les ments contra la radicalització
2. Completar l’entramat detecció/prevenció
3. Comprendre i preveure l’evolució de la radicalització
4. Professionalitzar els actors locals i avaluar les pràctiques
5. Adaptar el desengatjament de les persones radicalitzades

Aquestes mesures aborden directament l’actuació dels treballadors socials. Actualment, la qüestió de la radicalització constitueix un desafiament per a la intervenció social en el sentit que qüestiona el contingut teòric i pràctic de les professions implicades, car molts/es treballadors/es socials tenen la impressió d’estar limitats/des davant el fenomen en termes de marcs de comprensió i eines d’actuació. També és un repte perquè requereix un reajustament dels coneixements i els discursos fins ara vigents.

Tot i així, sembla que hi ha algunes pistes per enriquir la base dels coneixements adquirits, com ara el suport fonamental de la formació inicial o continuada mitjançant la integració de noves aportacions en els continguts proposats: la qüestió de la radicalització entesa a partir d'una lectura on entren diverses disciplines, el fet de la religió, que encara avui dia s'ensenya prou malament a França, així com l'impacte de les noves tecnologies o les teories conspiradores. El retorn de la filosofia, malauradament desterrada de molts aprenentatges professionals després de successives reformes, introduiria una obertura que ajudaria a comprendre els reptes actuals de la hipermodernitat, especialment pel que fa a la qüestió del sentit i el lloc de les persones en un món en profunda transformació. L'accés a testimonis reflexius de persones exradicalitzades o, fins i tot, el descobriment d'experiments socials (mecanismes innovadors, noves aliances, col·laboracions...) amb resultats reconeguts també ofereixen material per explotar en el futur. Aquestes són algunes idees, entre d'altres, que permetrien posar-se al dia amb la realitat per estar en sintonia amb el món actual. Aquest moviment que s'ha emprès tot just ha començat.

Bibliografia

- Carrie, F; Bonelli, L. (2018). *Radicalité engagée, radicalités révoltées. Enquête sur les jeunes suivis par la protection judiciaire de la jeunesse (PJJ)*. Nanterre: Université Paris Nanterre.
- Gouvernement de la République Française (2018). "Prévenir pour protéger". *Plan national de prévention de la radicalisation*. Dossier de presse. 23 de febrer del 2018: <https://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2018/02/2018-02-23-cip-dr-radicalisation.pdf>
- Guibet-Lafaye, C; Brochard, P. (2016). "La radicalisation vue par la presse: fluctuation d'une représentation". *Bulletin de Méthodologie Sociologique / Bulletin of Sociological Methodology*, SAGE Publications, 130 (1), 1-24, disponible en línia a HAL-SHS.
- Khosrokhavar, F. (2014). *Radicalisation*. París: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Incorporació dels aprenentatges del 17A a Ripoll en intervenció comunitària

Núria Riera¹

Alicia Mesas²

Resum

Les autores de l'article, professionals que han hagut de fer front a una població trencada pel dolor i la ferida dels atemptats i la mort o l'empresonament del grup de joves que els van cometre, reflexionen sobre la seva experiència de treball i els seus aprenentatges. Els atemptats les ha obligades a qüestionar-se tot el que havien estat fent fins aleshores en matèria d'acollida i integració de les persones migrades que viuen a Ripoll. Des del "què ha fallat" inicial, fins al "què podem fer a partir d'ara". I en aquesta anàlisi els joves hi són especialment presents. Les autores expliquen l'estudi de camp que començar a fer després dels atemptats i al que hi van dedicar dos anys i mig i més de 1.000 entrevistes. Així mateix, presenten la metodologia ICERT ideada per elles mateixes i les accions dutes a terme. Assenyalen els 9 factors de risc que han identificat i les estratègies de treball comunitari que han començat a desenvolupar amb l'objectiu de treballar

1. Coordinadora de l'Àrea de Ciutadania del Consorci de Benestar Social del Ripollès

2. Psicòloga del Consorci de Benestar Social del Ripollès

amb tots els agents de la comunitat i donar espai als diferents discursos, amb una actitud d'escolta oberta i disposició al diàleg.

Paraules clau: radicalisme violent, diagnòstic, factors de risc, estratègies d'intervenció, joves d'origen immigrat

Abstract

The authors of the article, professionals who have had to deal with a population broken by the pain and injury of the attacks and the death or imprisonment of the group of young people who committed them, reflect on their work experience and their learnings. The attacks have forced them to question everything they had been doing until then in terms of reception and integration of migrants living in Ripoll. From the initial “what went wrong” to “what we can do from now on”. And in this analysis young people are especially present. The authors explain the field study they began to do after the attacks and to which they devoted two and a half years and more than 1,000 interviews. They also present the ICERT methodology devised by themselves and the actions carried out. They point out the 9 risk factors they have identified and the community work strategies they have begun to develop with the aim of working with all community actors and giving space to the different discourses, with an attitude of open listening and willingness to dialogue.

Key words: violent radicalism, diagnosis, risk factors, intervention strategies, young people of immigrant origin

Realment coneixem els joves? Què pensen? Què senten? Acostumem a treballar sobre pressuposicions mentals que parteixen de prejudicis i creences pròpies. Com a professionals, tendim a no preguntar el que necessiten les persones sobre les que impactem ni a elaborar alternatives amb elles de manera proactiva. Hem estat buscant la integració i no ens hem plantejat la inclusió, que necessàriament reclama un temps i un espai més amplis de construcció conjunta. És més difícil, més llarg i complex... Però també més efectiu.

Aquesta és una de les esquerdes que es va visibilitzar amb el perfil dels terroristes dels atemptats de Barcelona i Cambrils. Cal anar més enllà del concepte d'integració perquè tot i parlar català, tenir amistats catalanes, aconseguir una bona feina i poder comprar el que em vingui de gust, hi ha altres aspectes que condicionen el benestar de les persones.

Ens trobem davant d'un punt d'inflexió en el treball comunitari que afecta especialment la joventut. Si els nois de Ripoll, que eren com molts altres joves de Catalunya, van convertir-se en terroristes i van cometre un atemptat, significa que no hem pogut arribar allà on volíem com a societat. Un dels principals aprenentatges de l'atac és que ens hem de reinventar com a professionals de l'àmbit social que treballem per aconseguir una societat on tothom tingui el seu espai.

En el moment que vam donar per fet que els béns materials comportaven benestar, vam deixar de tenir la perspectiva necessària perquè tothom se sentís inclòs. Quan creus que vas pel bon camí, pots deixar de veure les mancances i acomodar-t'hi. Per tant, vestir roba de marca, tenir un bon mòbil, sortir de festa, tenir moto o cotxe... no és suficient. Tots aquests qüestionaments ens obligat a cercar quines altres variables que podien haver interferit en el benestar dels joves i que no havíem tingut en consideració.

Arrel dels atemptats, a Ripoll vam iniciar un estudi de camp que va tenir present el màxim nombre d'interlocutors possible. Volíem copsar els efectes dels atemptats a Ripoll i com aquests havien afectat la convivència. Per a fer-ho, es van invertir dos anys i mig en recollir el testimoni de 1.014 persones, entre les quals hi havia víctimes de les Rambles, familiars directes dels autors materials dels atemptats, persones de la comunitat musulmana, professionals que havien mantingut relació amb els autors materials i ciutadania en general, així com persones expertes en temes de radicalitzacions extremistes violentes, en inclusió social i en interculturalitat.

La metodologia utilitzada al llarg d'aquest període ja incorporava una nova mirada. L'aprenentatge-servei i la investigació-acció ens van proporcionar un feedback constant de persones molt diverses que ens aportà riquesa i ens focalitzà en matisos que, altrament, ens haurien passat desapercebuts. A través de la gamificació i la metodologia ICERT,³ idearem actuacions originals i creatives per a connectar amb les emocions de les persones i treballar a nivells més profunds que permetessin baixar alguns mecanismes de defensa i fer aflorar les seves creences i dinàmiques.

Les 1.412 actuacions que es realitzaren ens han permès identificar factors de risc que condicionen el benestar de la ciutadania que conviu en un territori. Aquestes variables són factors universals que es poden trobar en societats d'arreu del món però, quan la majoria d'elles s'alineen, generen un alt nivell de malestar que obra una finestra d'oportunitat a ideologies extremistes violentes.

Els factors detectats són nou en total, malgrat que no tots es poden treballar des del marc comunitari a nivell local. Tot i així, és important no perdre de vista la seva influència en les persones.

Un dels factors sobre el qual l'àmbit local té menys incidència és la situació geopolítica, que engloba quatre aspectes.

1. Els **conflictes bèl·lics** que succeeixen arreu del món i les notícies que n'arriben per diferents canals, així com el tractament que se'n fa per part dels mitjans de comunicació, generen emocions en les persones que poden comportar malestar.
2. Els **moviments migratoris** propicien el contacte de persones de diferents cultures i comporten reajustaments socials per adaptar-se als canvis, tant d'aquells que arriben com de les persones que els reben al territori.
3. Les **crisis econòmiques** tenen un impacte social globalitzat, especialment en les classes socials de més risc socioeconòmic, que pateixen els efectes de les desigualtats socials derivades del món laboral.

3. És una nova metodologia en la qual la presa de consciència i la influència de les emocions en el benestar individual i social se situen com a eix neuràlgic de treball. Es basa en cinc fases que queden plasmades en forma d'acrònim en el seu nom: Impacte, Connexió, Emoció, Reflexió, Transformació.

4. La situació d'inestabilitat i inseguretat que es desprèn de totes les variables anteriors, ha estat incorporada als discursos de l'**extrema dreta**, que ha experimentat un auge significatiu ens molts països europeus i també a Estats Units d'Amèrica. Ripoll mateix n'és un clar exemple, doncs abans dels atemptats no hi havia representació política d'aquesta ideologia i el 2019, a les eleccions municipals s'hi van presentar dos partits, un dels quals va obtenir representació consistorial.

La **socialització de la violència** és la segona variable detectada. Públicament hi ha un discurs en contra de la violència, tot i així la nostra societat n'ha normalitzat l'ús fins al punt de consumir-la i interioritzar-la de manera inconscient. Apareix a la publicitat, en algunes cançons més populars entre la joventut, a les sèries televisives, als videojocs, a la gran pantalla... i va calant fins a incorporar-se com a possible via de resolució de conflictes.

El **contacte amb ideologies extremistes violentes** és l'única variable imprescindible perquè es produeixi un procés d'extremisme violent. Aquesta variable es donar tant en interpersonalment com a través de les xarxes. En el cas de Ripoll, el contacte principal fou a través d'un agent radicalitzador –l'imam– però també es donaren flirtejos amb continguts a les xarxes social que incitaren l'ús de la violència i contribuïren a la radicalització ideològica de la cèl·lula de Ripoll.

El **rol de les xarxes socials** pot ser un facilitador d'ideologies de tot tipus. *Daesh*, per exemple, essent conscient d'aquesta gran oportunitat, compta amb un bon nombre d'experts especialitzats en generar discurs i propaganda que es difon a través de les xarxes. Per aquest motiu, és imprescindible treballar en les narratives alternatives que neutralitzin aquests discursos.

Els sistemes socials emmarquen les dinàmiques socials i la manera de veure les coses. Si aquests sistemes no estan equilibrats es generen disfuncions sistèmiques que originen malestar i potencien les conductes de risc. És imprescindible que el sistema social compleixi els tres principis: el de la pertinença, el de l'equilibri i el de la jerarquia. Tota persona ha de sentir que forma part i és reconeguda pel sistema social on viu, que existeix harmonia entre el que rep i el que ofereix i que el seu coneixement i experiència aporten valor.

Una altra variable rellevant és **el context familiar** com a entorn de socialització primari. Un ambient acollidor i segur assenten les bases per a la construcció d'una personalitat sana.

Qui sóc i com sóc són dues preguntes que plantegen l'articulació de la **construcció identitària**, que s'erigeix en base a la interacció i a la pertinença a un grup social i a les interpretacions que es deriven dels components emocionals.

Les emocions tenen un rol neuràlgic en les decisions que es prenen en la vida diària. Conèixer com ens sentim davant d'una situació i què ens activa o què ens bloqueja a nivell emocional és clau per aconseguir una bona **regulació emocional**.

I finalment, les **competències personals** són el tret diferenciador que possibiliten que davant d'un context determinat dues persones amb característiques similars puguin tenir diferents respostes conductuals.

Després de tota aquesta reflexió i anàlisi elaborem el "Pla Marc per a la Intervenció Comunitària vers les identitats socials", conegut com a Pla MIC. El Pla MIC consta d'un marc conceptual i metodològic propi, nascut dels aprenentatges fets arrel de l'estudi de camp realitzat a Ripoll, i proposa treballar cadascuna de les variables detectades com a factors de risc per a minimitzar el seu impacte en les persones. A través de la metodologia ICERT⁴, és a dir, d'una manera vivencial i col·locant al centre les emocions i les experiències, s'ha de donar veu a tots els discursos existents a la societat i comprendre que tots ells aporten valor, ja que una societat és el resultat d'un mosaic heterogeni de persones que s'interrelacionen.

Els resultats de l'estudi són la primera fase d'aquest procés, ja que ens proporcionen el material necessari per a reflexionar, analitzar, detectar allò que no funciona i teoritzar sobre alternatives de millora. Però tot l'esforç dedicat a elaborar el marc teòric quedaria en no-res si no fóssim capaces de fer-lo aterrar en actuacions concretes que serveixin a qualsevol municipi que es plantegi com fer intervenció comunitària.

4. La metodologia ICERT és de creació pròpia. El que pretén és posar en moviment tot el que l'equip de l'Àrea de Ciutadania del Consorci de Benestar Social del Ripollès hem treballat des del 2017 aprofitant els aprenentatges tant pràctics com teòrics que hem anat fent a partir del coneixement d'experiències desenvolupades en altres ciutats i països europeus.

És per aquest motiu que tracem un conjunt d'estratègies de treball comunitari que operativitzen i materialitzen el marc teòric i metodològic. Les estratègies proposades s'engloben en 6 grans grups segons la metodologia utilitzada en cadascuna d'elles tal com s'indica a continuació.

Quadre: Estratègies de treball comunitari Pla MIC

Estratègia	Objectiu	Tipologia accions	Format
Cooperativa	Detectar necessitats i construir i compartir objectius comuns	Taules i grups de treball	Grups de governabilitat Taules professionals interdisciplinars
Participativa	Donar espai i veu a totes les persones	Espais de reflexió i debat	Taules de ciutadania organitzada Taules de ciutadania no organitzada
Sensibilització activa	Prendre consciència de les dinàmiques socials	Càpsules vivencials Dinàmiques de desconstrucció i conscienciació Cicles transformatius	Representacions teatrals Dinàmiques socials Formacions Tallers d'apoderament
Sensibilització passiva	Visibilitzar i difondre les deficiències del model social i	Narratives de conscienciació proconvivència	Audiovisuals i material gràfic Articles i publicacions Jornades i conferències
Ancoratge positiu	Potenciar el sentiment de pertinença	Mentoria social Grups socials d'ajuda mútua	Grups o parelles d'acompanyaments i suport
Pal·liativa	Restaurar els vincles socials malmesos	Cercles restauratius comunitaris	Cercles de diàleg Cercles terapèutics

Font: elaboració pròpia.

Aquestes estratègies s'orienten a treballar amb tots els agents que conformen una comunitat, amb l'objectiu de donar espai als diferents discursos, escoltar-los amb una actitud oberta i generant debat al voltant dels infranquejables que, com a societat, no ens podem permetre traspasar. Confiem que algun dia serem capaces d'acostar-nos a les persones que ens envolten, comprendre com se senten i ajudar-les a estar millor amb sí mateixes, amb les persones amb qui conviuen i també amb l'entorn.

Suport des de l'àmbit social a les trajectòries educatives i formatives a joves migrants

Esther Salvachúa¹

Cristina Sibina²

Resum

Les autores de l'article identifiquen l'acompanyament com l'acció bàsica del suport que es pot prestar als processos educatius i de formació. Un acompanyament encara més necessari quan el plantejament en relació als joves d'origen immigrant que fan front a múltiples factors risc d'exclusió social, que van des del baix nivell de formació i les dificultats d'accés als estudis postobligatoris, fins a les situacions administratives irregulars o la consciència de ser víctimes de racisme. Les autores proposen que l'acompanyament es desenvolupi a partir d'aquests tres eixos metodològics: l'acompanyament individual, el treball en grup i el treball en xarxa i comunitari. Finalment les autores fan referència a tres experiències que poden servir de model per a aquesta línia de treball: Centre Educatiu i d'Aprenentatges Can Cuní, el projecte Tarda Jove, de la Fundació SER.GI, i el Centre de Noves Oportunitats de Girona - CNO.

1. Tècnica de la Fundació Ser.Gi

2. Pedagoga

Paraules clau: acompanyament socioeducatiu, joves immigrants, itineraris de formació, factors de risc

Abstract

The authors of the article identify accompaniment as the basic action of support that can be given to educational and training processes. An even more necessary accompaniment when we consider it in relation to young people of immigrant origin who face multiple risk factors for social exclusion, ranging from low levels of training and difficulties in accessing post-compulsory studies, to situations irregular administrative or awareness of being victims of racism. The authors propose that support be developed based on these three methodological axes: individual support, group work and network and community work. Finally, the authors refer to three experiences that can serve as a model for this line of work: Can Cuní Educational and Learning Center, the Tarda Jove project, of the SER. GI Foundation, and the Girona New Opportunities Center - CNO.

Key words: socio-educational support, young immigrants, training itineraries, risk factors

1. Justificació

L'acompanyament a adolescents i joves és una acció bàsica i essencial en el treball educatiu en general, però es fa imprescindible en l'àmbit social. Entenem que l'acompanyament és bàsicament l'acció de caminar al costat d'una persona, compartint alguna part del seu itinerari vital. L'Israel Alonso i en Jaume Funes ho defineixen des del que no ha de ser un acompanyament:

“No es tracta de cap manera d'exercir de vigilants per impedir les equivocacions del camí. No es tracta tampoc d'exercir de protectors per evitar l'aparició de riscos en el recorregut. El qui acompanya no és una mena de professionals prescriptor de receptes i remeis per a les equivocacions. Acompanyar sempre serà, de maneres diverses, compartir el pa en el camí (del llatí: *ad cum panis*). Sempre serà, tanmateix, una part del seu camí i adoptant la proximitat adequada, sense ofegar i sense fer sentir l'abandó.” (Alonso i Funes, 2009: 29)

Tothom té dret a ser acompanyat en algun moment de la seva vida. En el cas de joves migrants o fills i filles de la immigració en les nostres poblacions, parlem de col·lectius heterogenis, amb perfils i experiències vitals diferents. És cert que és un col·lectiu que malgrat tenir diferents nivells formatius, tenir accés al món laboral o a la participació en el món de l'associacionisme, acumulen un elevat percentatge de factors de risc d'exclusió social com per exemple:

- Segregació escolar
- Baix nivell formatiu i dificultats en l'accés a estudis postobligatoris
- Feines poc qualificades i emmarcades en l'economia submergida
- Situació administrativa irregular
- Habitatge en barris degradats

També és cert que una gran majoria viuen o han viscut situacions de racisme i que tenen dificultats afegides per accedir a serveis, feines, habitatges, espais d'oci. Totes aquestes circumstàncies fan necessari un acompanyament socioeducatiu per pal·liar aquests desigualtats.

Aquest acompanyament s'ha de desenvolupar a partir d'aquests tres eixos metodològics:

1. Itineraris individuals

Intervenció individualitzada, fent detecció, orientació, derivació, seguiment i acompanyament dels i de les joves en les diferents accions. Es compta amb la implicació, participació i mobilització de les persones acompanyades en la construcció del seu propi itinerari, així com dels diferents agents referents dels ens socials i educatius de cada territori. Es treballa sobretot a partir de tutories individualitzades.

2. Treball grupal

Treball grupal en la mesura que s'articula amb el treball individual, afavorint la socialització dels i de les persones acompanyades (infants, joves, pares, mares, etc.) de forma dinàmica i permet viure experiències positives i d'èxit. Les accions grupals es duen a terme en diferents àmbits: dins el marc escolar, grups de mares i pares, AMPAS, tallers formatius,... i fora del mateix realitzant tallers, formacions, sortides lúdiques, de coneixement de serveis, etc. Una de les eines que més s'utilitzen és la dinàmica grupal.

3. Treball en xarxa i comunitari

Treball en xarxa real, que implica una coordinació amb els diferents agents i professionals del territori que permet abastar tots els àmbits de la vida dels i de les joves i oferir un millor servei, evitant duplicitats, compartint diagnòstics i objectius a treballar, atenent la globalitat de les necessitats dels i de les participants i buscant fórmules per optimitzar recursos humans i econòmics. Treball comunitari, posant en relació els projectes i els participants d'aquests amb el seu entorn més immediat, afavorint processos arrelats al territori i partint de la idea de comunitat educadora.

2. Programes amb dinàmiques de treball que poden servir de referència:

Centre educatiu i d'aprenentatges Can Cuní.

El Centre d'Educació i d'Aprenentatges Can Cuní és un espai educatiu on hi assisteixen joves d'edats compreses entre els 14 i els 16 anys.

La UEC Can Cuní ofereix a aquests joves un espai on es treballa un Programa Bàsic d'aprenentatges instrumentals i prelaborals, amb un ritme adaptat i amb una metodologia activa que s'allunya dels plantejaments escolars del sistema educatiu ordinari.

La seva metodologia es fonamenta en el desenvolupament dels diferents tipus de capacitats dels alumnes: cognitives, motrius, d'equilibri personal, de relació i d'inserció social i laboral. Proposen un treball essencialment manipulatiu i actiu, basat en la rotació de tallers, el reforç i el seguiment de la tutora d'aula-estudi de les àrees instrumentals, la immersió en el desenvolupament digital les tècniques TAC-TIC, l'esport, les activitats relacionades amb l'expressió i comunicació i les activitats de lleure, culturals i en la natura.

Valoren bàsicament i fonamental el treball de les habilitats socials i dels hàbits relacionals del "saber estar i compartir". Aquesta és una premissa que, transversalment, està present en cadascuna de les seves actuacions.

La UEC Can Cuní com a tal, funciona en col·laboració amb el Departament d'Ensenyament des del 1997. Anteriorment, des del 1989, realitzava funcions similars, com a recurs d'Aula-Taller amb la col·laboració del la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors.

Tarda Jove. Fundació SER.GI

El projecte de Tarda Jove està destinat als joves del municipi de Lloret de Mar d'entre 12 i 16 anys. És un projecte en medi obert que neix de la necessitat de crear unes figures i espais de referència integradors i cohesionadors per als joves beneficiaris. Com a principals finalitats es proposen reduir el seu risc d'exclusió, potenciant la seva autonomia personal a través de processos d'apoderament, així com afavorir la seva participació activa en el seu entorn.

El projecte de Tarda Jove té dues accions ben diferenciades:

- Acció comunitària: Es fa una tasca educativa de carrer, amb una vessant comunitària, desenvolupant les accions al barri de Can Carbó i del Molí. Es pretén treballar coordinadament i cooperativament amb tots els agents de la comunitat que intervenen amb els joves i amb els agents del territori.

L'activitat en medi obert es realitza a través d'itineraris i de la presència d'educadors als barris, així com a través de la dinamització de grups de joves. Tanmateix es duen a terme activitats a places, carrers, pistes i equipaments esportius de la població dins el marc d'una intervenció comunitària, sempre en contacte amb entitats i referents del barri i de la població.

- Acció de seguiment personalitzat: El projecte #I3, Itinerari Individual Inclusiu, ofereix una atenció individualitzada al menor en situació de risc, derivat de serveis socials. Aquesta apareix com una acció complementària en la qual s'ofereix al jove fer l'esport o l'activitat d'oci que més li agradi, mitjançant un pagament de l'activitat compartit entre la secció de Benestar i Família, l'entitat d'Esport i la família del jove. La participació a l'activitat està vinculada a un pla de treball, redactat conjuntament amb el jove on s'acorden un seguit d'objectius a assolir per part del jove i el qual es va treballant a partir de tutoritzacions periòdiques individuals. A part d'aquest treball amb el jove, també es fa un treball amb la seva família i s'aconsegueix la implicació dels diferents agents comunitaris.

Però amb el pas dels mesos aquesta acció pren entitat pròpia i esdevé una acció paral·lela i necessària ja que, entre altres qüestions es constata que els seus beneficiaris han anat canviant, en un principi els participants tenien un perfil de clau d'èxit i prevenció, però ha anat girant cap a joves amb perfils considerats de risc.

Centre de Noves Oportunitats de Girona - CNO

Entitat impulsora del projecte: UTE Fundació OSCOBE – Fundació Intermedia

El centre de Noves Oportunitats va adreçat a joves d'entre 16 i 24 anys inscrit/es a la garantia juvenil i donats d'alta al servei d'ocupació de Catalunya, que no han finalitzat amb èxit els estudis obligatoris i/o post-obligatoris i que actualment no tenen feina.

Noves Oportunitats és un programa integral que combina diferents accions:

- Accions d'apoderament

- Accions de desenvolupament competencial
- Serveis d'orientació
- Formació professionalitzada en competències i acompanyament a la formació reglada
- Tutorització i mentoratge
- Inserció laboral
- Accions de suport a l'escolarització i inserció.

Noves Oportunitats s'emmarca dins de les iniciatives de garantia juvenil del servei d'ocupació de Catalunya.

3. Bibliografia

Alonso, I. i Funes, J. (2009). "L'acompanyament social en els recursos socioeducatius". *Educació social*, 42, 27-45.

Escuelas de 2ª Oportunidad, España. Pàgina web: <https://www.e2oespana.org/> [Data de consulta: 7 de setembre de 2020].

Funes, J. (2017). *El procés d'acompanyament socioeducatiu d'adolescents i joves des del medi obert. Algunes reflexions a partir de bones pràctiques*. Col·lecció Articles de Reflexió. Barcelona: FEDAIA (Federació d'Entitats d'Atenció i d'Educació a la Infància i l'Adolescència). [Disponible a: http://www.fedaia.org/sites/fedaia/files/uploads/Documentacio%20FEDAIA/article_de_reflexio.pdf]

La violència del sistema de protecció a la infància i l'adolescència, una descripció

Mostafâ Shaimi¹

Resum

Aquest text presenta algunes reflexions al voltant de vulneracions de drets que es donen en el sistema de protecció a la infància i l'adolescència en relació a joves migrats sense referents familiars a Catalunya. El contingut d'aquest text és fruit de l'experiència de molts anys de treball amb aquests joves. D'una banda, de l'experiència d'anys de treball en diferents tipologies de centres des de posicions professionals diverses; d'altra banda, a través del contacte directe amb més de 300 joves migrats a les comarques gironines, que ens han proporcionat molta informació sobre la realitat que viuen durant les diferents etapes del seu pas pel sistema de protecció a la infància i adolescència: quan són dins del sistema de protecció, i quan són expulsats, abandonats al carrer i condemnats a la marginalitat i l'exclusió; i finalment també és fruit de l'anàlisi acadèmica i documental en base a la qual podem sostenir existeix vulneració sistemàtica de drets dels joves migrats sense referents familiars a Catalunya per part del sistema de protecció a la infància i l'adolescència.

1. Universitat de Girona, Departament de dret públic

Paraules clau: adolescents joves immigració drets sistema de protecció

Abstract

This text presents some reflections on violations of rights that occur in the system of protection for children and adolescents in relation to young migrants without family relatives in Catalonia. The content of this text is the result of many years of experience working with these young people. On the one hand, the experience of years of work in different types of centers from different professional positions; on the other hand, through direct contact with more than 300 young migrants in the Girona region, who have provided us with a lot of information about the reality they live during the different stages of their passage through the system of protection for children and adolescents: when they are within the system of protection, and when they are expelled, abandoned on the street and condemned to marginalization and exclusion; and finally it is also the result of academic and documentary analysis on the basis of which we can argue that there is a systematic violation of the rights of young migrants without family references in Catalonia by the system of protection for children and adolescents.

Key words: adolescents young immigration rights protection system

1. Introducció

L'objectiu d'aquesta descripció d'alguns punts de vulneració de drets del sistema de protecció -que té la missió de protegir aquests joves i treballar per la seva autonomia i emancipació- és trencar amb l'*imaginari romàntic* que considera que aquest sistema de protecció no pot vulnerar drets i proposar als professionals d'aquest àmbit una perspectiva crítica, sobre algunes actuacions de la DGAIA², des de repensar les certes i, com diu Bourdieu (1984), fer-nos les preguntes més fonamentals i més explícites.

Sense ànim de voler abastar el global de la qüestió que ens ocupa, però amb convenciment i contundència, volem oferir algunes reflexions provisionals. Som conscients que estem davant d'un problema que requereix una anàlisi molt més profunda i completa. Aquest text és una simple aportació que posa en dubte les actuacions de la DGAIA i vol participar en un futur debat sobre com ha de ser una atenció justa i de qualitat del sistema de protecció en relació als joves migrants sense referents familiars a Catalunya. No posem en dubte la bona intenció sinó, l'acció política i tècnica.

2. La pregunta

Comencem fent-nos la pregunta següent: Un sistema de protecció com el de protecció a la infància i l'adolescència pot ser un sistema que exerceixi violència, és a dir, vulneració de drets sistemàtica?

D'entrada diríem que no, sobretot, quan es tracta d'un sistema pioner a l'Estat espanyol que va abordar la qüestió de la infància i l'adolescència des de fa dècades i amb accions molt ben valorades. Però la nostra experiència d'anys, en diferents tipologies de centres, des de diverses posicions professionals i havent conegut més de 300 joves immigrants que han estat acollits en centres de les comarques de Girona, ens permet afirmar que sí, que aquesta vulneració de drets existeix i que és sistèmica. Una de les conclusions que podem avançar, és que ens enfrontem al que sembla un oxímoron: un sistema de protecció és alhora un sistema que vulnera drets, el sistema protegeix i desprotegeix, com diu Bourdieu, una ambivalència típica en els sistemes d'atenció social (Bourdieu, 1992).

2. Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència de la Generalitat de Catalunya.

Hem constatat que hi ha molt pocs estudis acadèmics que s'hagin endinsat a avaluar l'acció de la Generalitat de Catalunya en matèria de protecció a la infància i l'adolescència. Tampoc es troben gaires estudis encarregats des de la DGAIA per avaluar la seva pròpia acció en diferents nivells. Els pocs estudis avaluatius –quantitativament i qualitativament– existents són d'abans del 2014, una època en què la presència de joves migrants sense referents familiars a Catalunya era poca en comparació en l'actualitat³. Per altra part, aquests estudis es van centrar en algun element concret del sistema de protecció en relació als joves migrants sense referents familiars a Catalunya i per tant, ens ha mancat una radiografia àmplia i integral sobre la qualitat de l'atenció del sistema en relació a aquests joves.

En el 2018 el Síndic de Greuges va emetre un informe més integral sobre la realitat d'aquests joves dins del sistema de protecció: *La situació del infants migrants sense referents familiars a Catalunya*⁴. En aquest informe el Síndic destaca dèficits estructurals del sistema i relata una bateria de mancances greus dels sistema de protecció a la infància i l'adolescència i insta la Generalitat de Catalunya (DGAIA) a la correcció d'aquestes mancances. A més d'aquest informe, en l'última dècada, el Síndic havia emès moltes resolucions i denúncies reclamant corregir males praxis de la DGAIA en la seva gestió. Moltes d'aquestes recomanacions del Síndic, no només no s'han tingut en compte d'una manera estructural, sinó que hi hagut una reiteració en la mala praxi.

És constatable doncs que avui a Catalunya no només hi ha dificultats considerables en la gestió de l'arribada de joves sense referents familiars menors de divuit anys o just acabats de fer, sinó que també existeixen anomalies greus en l'atenció d'aquests joves una vegada són dins del sistema de protecció. Malgrat que la presència d'aquest fenomen és, com a mínim, de més de dues dècades, el Govern de la Generalitat de Catalunya cada any manifesta el desbordament i mostra poca planificació i capacitat de gestió⁵. La justificació recurrent del Govern és que es trobava sobrepassat davant del gran nombre de joves que arribaven. Però més enllà del desbordament del sistema de protecció, el que es posa de manifest és el qüestionament del model de protecció, un model que presenta símptomes d'estancament, o millor dit, evidències de fracàs, que van més enllà d'errors puntuals en la gestió o de desajustos en l'aplicació (Calvo i Shaimi, 2020).

3. Entre els anys 2008 i el 2015 va haver una disminució de l'arribada de la immigració, dels joves menors també: La immigració en xifres. Departament de Benestar i Família, 2015.

4. <https://www.parlament.cat/document/publicacions/276327.pdf>, consultat en data 24/9/2020.

5. A excepció d'aquest any 2020 a causa de la pandèmia.

L'avaluació d'un model o d'un sistema d'acció política materialitzat a través de programes i serveis es fa avaluant els processos de realització i els resultats obtinguts, d'acord amb els objectius marcats, al llarg d'un temps raonable (Bourdieu, 2001). Si apliquem aquest criteri empíric al sistema de protecció dels infants i els adolescents, a Catalunya quedaria constatat que el sistema, en termes generals, no assoleix els seus objectius principals: la protecció, l'autonomia i l'emancipació⁶. Això es manifesta clarament si ens fixem en la quantitat de joves que, havent passat pel sistema de protecció, es troben sense possibilitat d'una vida autònoma i sense la inserció sociolaboral desitjada. Per tant, ni el procés d'atenció és adequat i de qualitat, ni el resultat final és el que es proposava.

El sistema de protecció lluny de generar processos que tendeixin a la normalització de la presència d'aquests joves a Catalunya i mecanismes per a poder incorporar-los a la vida comunitària, el que ha fet és cronificar, des d'una perspectiva estructural, l'excepcionalitat en diferents àmbits: l'atenció, l'acomodació, l'accés a recursos, etc. El que s'ha creat és un sistema de discriminació, especificitat i exclusivitat pejorativa que separa aquests joves d'un procés saludable d'encaix i adaptació. La conseqüència és que el mateix sistema ha creat un problema que es diu: "els menors no acompanyats" (MENAS). El fracàs del sistema té víctimes: els joves, que són els concebuts com a problema i això ha afavorit la seva criminalització a diferents nivells.

Podem afirmar que existeix una vulneració sistemàtica de drets des de la porta d'entrada del sistema de protecció, passant per l'estada per diferents tipologies de centres, fins a la sortida del sistema de protecció. Les mancances, les anomalies i la desprotecció aporten prou elements que indiquen que el sistema vulnera drets dels infants i adolescents. Hi ha una desconexió entre la missió i la funció pretesa des del sistema de protecció i la realitat i praxi de la quotidianitat que es dona en els diferents dispositius del sistema.

Ningú considera que la gestió de l'encaix dels joves migrats sense referents familiars sigui una tasca fàcil. Es podria entendre que dins d'un sistema com el de protecció a la infància i l'adolescència hi puguin existir anomalies puntuals i desajustos temporals. Però el que és inadmissible és que el sistema tingui dèficits estructurals i que el propi sistema de

6. Aquests objectius estan recollits en l'article 152 de Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència.

protecció acabi generant situacions de vulneració de drets. La mala gestió d'aquest sistema i els errors estructurals, com hem dit, acaben creant un problema.

No tenim cap dubte sobre la bona intenció d'aquest sistema de vetllar pels drets d'aquests joves. Però en aquest text no avaluem les intencions, sinó el marc conceptual i l'acció portada a terme. Aquesta acció té bones experiències i moltes iniciatives reeixides, però són excepcions d'un sistema de protecció que sense qüestionar la seva bona feina, com es pot concloure de l'informe del 2018 del Síndic de Greuges, acaba vulnerant drets.

Som conscients que avaluar el sistema de protecció a la infància i l'adolescència requereix una diagnosi empírica (quantitativa i qualitativa) i dades que corroborin el que acabem de descriure. Aquesta és una tasca que cal fer, però tenint present que generar sistemes d'avaluació externs i mecanismes de control qualitatiu per saber si un servei assoleix els seus objectius i compleix amb la seva missió i funció, és responsabilitat, en primer lloc, de la mateixa administració⁷. Enlloc d'això ens trobem que el sistema no ens ofereix dades qualitatives de la seva actuació, com ara: Com valoren els joves migrants sense referents familiars a Catalunya els serveis del sistema de protecció? Quines virtuts i quines mancances viuen en el sistema? Quina qualitat de vida (material i psicològica) tenen una vegada passen pel sistema de protecció? Les necessitats no materials són satisfetes i en quin grau? Es compleix el temps d'estada que està prevista per a cada tipus de centre? S'han inserit socialment en la societat catalana? Amb quin grau de satisfacció? Han fet estudis reglats i quants els han acabat? Quines són les dificultats per accedir a aquests estudis? Quins són els motius de l'abandonament d'aquests estudis? Qui són els factors que intervenen en la discontinuïtat del transit del jove d'un recurs a un altre? Quants s'han inserit laboralment i en quins sectors laborals? Quin és el grau de mobilitat dels professionals que treballen amb aquests joves? Per quines raons no es fidelitza l'equip professional? La formació universitària està vinculada a la realitat social d'aquest àmbit? El perfil professional està preparat per fer front a la casuística? Quina és la qualitat dels centres (infraestructura, menjar, roba, etcètera)? On estan ubicats els centres? Quin grau de conflictivitat es dona en aquests centres? La tipologia de centres (emergència i acollida) afavoreix l'autonomia i l'emancipació dels joves? Es fa control sobre aquests centres? Les

7. Article 60. Avaluació permanent dels serveis públics de Llei 19/2014, del 29 de desembre, de transparència, accés a la informació pública i bon govern.

vies i canals de comunicació són fluïts entre els joves i els tècnics de la DGAIA? Hi ha serveis especialitzats per donar resposta a casos especials? Quants joves cauen en la irregularitat sobrevinguda? Quin seguiment es fa d'aquests joves que perden la documentació? Quants joves han estat expulsat del sistema? Per quines raons? Són adequades? Etcètera. Si ens fixem en les dades que la DGAIA fa públiques, observem que la majoria són dades quantitatives poc significatives a l'hora d'avaluar la qualitat de l'atenció que presta als joves: distribució segons gènere, edat, joves atesos, procedències, distribució territorial, tipologia de residències, evolució de l'atenció, expedients de desemparament, etcètera⁸. Aquestes dades estadístiques són necessàries per fer una radiografia quantitativa. Però a manca de memòries qualitatives aquestes dades, interessadament o no, acaben tenint la pretensió de presentar una descripció i una radiografia neutres. És evident que les limitacions d'aquestes dades n'amaguen d'altres, denoten una manca de transparència que, com a mínim, genera dubtes sobre l'acció del sistema de protecció.

3. Problemàtiques

Identifiquem en el model d'atenció a la infància i l'adolescència en relació als joves migrants sense referents familiars a Catalunya moltes anomalies en diferents nivells: gestió, atenció, incompliment de la missió, etcètera. Per això creiem que necessita una reestructuració de tots els seus dispositius d'atenció i acció socioeducativa. No hi ha prou amb introduir elements de millora. En aquest apartat assenyalarem alguns aspectes que indiquen el fracàs del model i alguna proposta alternativa de gestió. Evidentment és només una pinzellada d'alguns punts que creiem que són importants, però l'anàlisi exhaustiu del fracàs del model requereix un estudi avaluatiu per diagnosticar totes les fases, tant del plantejament com de l'acció del model.

El primer problema que cal abordar és la mirada i la concepció que el sistema de protecció té d'aquests joves. La perspectiva des de la qual es conceben aquests joves està molt vinculada a com es gestionen els processos migratoris a Europa: lligada a la legalitat administrativa i normatives d'estrangeria, regulació d'estada i residència. Concebre aquests joves com a "immigrants menors" i per tant, lligats intrínsecament a l'estatus jurídicolegal

8. https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/infancia_i_adolescencia/dades-del-sistema-de-proteccio-a-la-infancia-de-catalunya/. Consultada el 24/9/2020

d'estrangeria, els col·loca al límit de l'estat de dret (Calvo i Shaimi, 2020). A més, no s'ha d'oblidar que aquesta categoria jurídica inventada no ha estat acompanyada per altres mecanismes facilitadors que puguin ajudar a la incorporació d'aquests joves a la societat, socialment i laboralment. S'ha produït una mena d'aïllament jurídic que ha provocat el bloqueig, l'obstacle i la marginació i impedeix una bona evolució d'aquests joves en la nova societat. Aquesta concepció es materialitza en la situació administrativa que acaben tenint aquests joves: una autorització de residència d'un any. La renovació d'aquesta autorització una vegada compleixen els divuit anys ha esdevingut una missió casi impossible, fet que provoca que la majoria caiguin en la irregularitat sobrevinguda. Actualment la totalitat d'aquests joves, en complir divuit anys, no poden accedir al mercat laboral (només ho poden fer, si presenten un contracte d'un any) perquè l'Estat no els atorga l'autorització de treball i per tant els condemna a la marginalitat i a la pobresa.

Algú podrà dir que la situació administrativa d'aquests joves és competència de l'Estat espanyol i que la Generalitat no és competent en aquesta matèria. Això és cert. Però el fet de no tenir la competència no vol dir no tenir responsabilitat: la Generalitat és corresponsable i, a més de reclamar canvis legislatius en aquesta matèria, ha de pal·liar els afectes secundaris d'aquest greuge⁹.

Segona qüestió important a abordar és sobre el model de gestió. A Catalunya actualment hi ha més de 208 centres i recursos residencials específics per a joves estrangers immigrants sense referents a Catalunya¹⁰. L'any 2017, més del 90% dels centres residencials estaven gestionats per empreses del tercer sector i menys del 10% per la Generalitat¹¹. Actualment el percentatge ha augmentat a favor de les empreses del tercer sector. Ara no entrarem a valorar les conseqüències negatives d'aquesta externalització i mercantilització: el Govern depèn de les empreses per a la gestió dels centres, la competició entre empreses per guanyar concursos a costa de rebaixar la qualitat dels serveis (centres *low cost*), la precarietat laboral dels treballadors/es, la manca d'auditories públiques sobre la gestió d'aquesta

9. La Generalitat de Catalunya aquest any creat un programa (ACOL) per facilitar el pas d'aquest joves a l'àmbit laboral. Però l'acció del Govern malgrat que sigui encertada és insuficient pel poc nombre de beneficiaris

10. Dades del sistema de protecció a la infància de Catalunya. Juliol 2020: https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/infancia_i_adolescencia/dades-del-sistema-de-proteccio-a-la-infancia-de-catalunya/. Consultat: 24/9/2020

11. <https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20170628/setge-sindical-i-politic-a-la-gestio-privada-dels-centres-de-menors-tutelats-6135109>. Consultat: 24/9/2020

empreses, etcètera. El que volem assenyalar és una qüestió de fons: es pot imaginar l'externalització de l'educació, la sanitat o els serveis penitenciaris? Ens escandalitza quan veiem països com EEUU que deleguen la gestió de les presons a empreses. Doncs el Govern Català té externalitzat un servei tant important com és l'atenció a la infància i l'adolescència. Ni més ni menys que el 90% de la gestió dels centres residencials. Actualment cap proposta política dels partits que governen s'atreveix a tocar aquest model i hi ha un pacte de silenci sobre aquesta qüestió. Com a mínim cal obrir debat sobre aquesta externalització i les seves conseqüències. Obrir aquest debat i fer-nos la *pregunta fonamental* no va en contra de les empreses que “gestionen la infància i l'adolescència”, al contrari, és en defensa de la gestió pública d'un tema tant important com és la infància i l'adolescència.

La tercera qüestió que volem valorar és el model residencial que ofereix el sistema. El model de la DGAIA la majoria de les vegades tendeix a ubicar aquests joves a macro centres¹² (externalitzats), sovint aïllats i mancats d'infraestructures adequades (per exemple hostals aïllats i cases de colònies). Aquest tipus de centres són un focus de conflicte i provoquen moltes dificultats tant en la gestió quotidiana com a nivell relacional. La hiper-institucionalització en aquests centres i l'accentuada jerarquització generen un clima disciplinari a la llar on aquests joves viuen, on la tensió i el conflicte són la norma. Sovint, les úniques solucions que troben alguns joves davant d'aquesta tensió és la confrontació i l'escapoliment.

La DGAIA té estipulat el temps de transició d'un tipus de centre residencial a un altre, però aquest temps no es compleix i trobem que l'estada en centres d'emergència arriba en molts casos a més de vuit mesos quan el temps marcat per la pròpia DGAIA és de dos mesos com a màxim. Però més enllà d'aquest incompliment de la DGAIA, el que representen aquests centres és, sobretot, una barrera insalvable per la inserció social d'aquests joves i una frustració de les seves expectatives. Quan ens fixem en la xarxa social d'un jove després d'haver passat dos o tres anys dins del sistema de protecció veiem que la majoria de les persones amb qui es relaciona són, o els professionals del sistema de protecció o joves amb qui ha conviscut en els recursos residencials del sistema. Un fracàs d'inserció.

12. Centres de 30, 40 joves o, fins i tot, en alguns casos de més de 50 joves en un centre com el d'Arenys de Mar: <https://maresme360.cat/7518/arenys-de-mar-acull-joves-migrats-del-marroc.html> Consultat: 24/9/2020

Hi ha un fet que es repeteix sovint i que va en contra de l'arrelament social dels joves. Davant de la manca i escassetat de recursos residencials post majoria d'edat, s'acostuma a ubicar els joves allà on es troba un pis. D'aquesta manera trobem que joves que han passat dos anys, per exemple, a les comarques gironines, quan fan divuit anys se'ls ubica a Lleida. Aquesta mobilitat aleatòria es dona d'una manera més freqüents entres les comarques d'una mateixa província. Aquesta mobilitat fa més difícil l'arrelament d'aquests joves al territori, sovint trenca el seu itinerari formatiu i provoca discontinuïtats en molts nivells.

L'acumulació d'aquests joves als centres és un obstacle per al seu desenvolupament. És més adient per a ells una vegada entren al sistema de protecció ubicar-los en pisos d'acollida de màxim quatre persones, implantar un treball individualitzat intens¹³ que permeti l'accés a l'autonomia d'una manera ràpida i àgil i passar a viure en pisos compartits amb altres persones que no siguin dels seus iguals. D'aquesta forma veurien que el projecte pel qual han arriscat la seva vida és viu i que bona part de la seva expectativa es podria materialitzar. L'adaptació d'aquests joves a un nou entorn és costosa i per tant és molt preferible que es quedin en una àrea geogràfica determinada per facilitar el seu arrelament social, consolidar les seves xarxes i potenciar els seus plans de formació.

Quarta qüestió que volem exposar és que si l'objectiu que té la DGAIA és la inserció social i laboral, és a dir l'emancipació, aquesta passa per traçar un itinerari estable i sòlid de formació per poder accedir al mercat laboral¹⁴. La realitat en aquest sentit d'aquest joves no pot ser diferent a la dels altres joves. La data de l'emancipació no pot ser marcada per l'edat de divuit anys per aquests joves quan la realitat dels joves en general no és aquesta. L'emancipació és un procés llarg que requereix d'uns condicionants eficaços per poder ser assolida. Però sobretot requereix d'unes garanties que si el jove s'equivoca no es trobi que havia gastat la última oportunitat. Aquesta excepcionalitat en el tracte i exigència de la DGAIA aboca aquests joves al fracàs, se'ls responsabilitza dels resultats negatius i els fa assumir una responsabilitat que pesa massa sobre ells.

13. Aquest treball individualitzat ha de marcar el camí de l'itinerari personalitzat continu, és a dir, una planificació per donar resposta a les necessitats concretes de cada jove en termes formatius, lúdics, esportius, d'atenció psicològica i emocional, etcètera.

14. En el punt 5.7.3. *La insuficiència de places de programes de noves oportunitats, de formació ocupacional i de formació en alternança* el Síndic de greuges fa una radiografia de la insuficiència de recursos destinats a joves migrats sense referents familiars a Catalunya i insta la Generalitat a pal·liar aquesta situació.

Per facilitar l'emancipació d'aquests joves cal adequar els dispositius de formació laboral, però la DGAIA no té cap pla específic que pugui oferir a aquests joves una formació adequada i eficaç. La desconexió interdepartamental entre el Departament de Treball, Afers social i Família i el Departament d'Educació, provoca que aquests joves no tinguin cap oferta formativa adequada a les seves possibilitats i tampoc mecanismes que els puguin incorporar als circuits establerts amb igualtat de condicions. De fet, oferir una bona formació a aquests joves és una obligació de l'administració, que en aquest cas s'incompleix¹⁵.

Si s'accepta que per assolir l'emancipació d'aquests joves cal formació que els faciliti l'accés al món laboral, el procés d'emancipació ha d'anar més enllà de l'edat de divuit anys. En el sistema de protecció la majoria d'edat marca una línia divisòria que trenca moltes vegades aquest procés d'emancipació, el fa fràgil i el condiona a la conducta del jove i al seu comportament. L'amenaça de l'expulsió del sistema deteriora el procés de l'emancipació. Si un jove no té l'habitatge i la manutenció assegurats no hi haurà emancipació possible.

La cinquena qüestió té a veure amb quina situació es troben aquests joves una vegada compleixen divuit anys. Segons dades de la Generalitat, més del 50% dels joves que es troben al centres tenen més de divuit anys. Aquesta dada és prou rellevant per indicar la poca capacitat de planificació de la DGAIA a l'hora de gestionar l'atenció d'aquests joves. Aquesta situació no es va donar d'un dia per l'altre. Però a més, aquests joves paguen un preu molt alt per aquesta pressió que té la DGAIA per donar sortida residencial a aquests joves. Als centres, sovint es viu molta tensió provocada per molts motius –ara no és el moment d'especificar-los- en què es dona una confrontació entre el jove i el centre. El resultat de la gestió que ofereixen la majoria dels centres, a aquest conflicte, és l'amenaça permanent de que el jove aniria al carrer. Al complir divuit anys, molts joves es troben sentenciats per ser expulsats del sistema i anar al carrer. L'argument de la DGAIA és que el jove no compleix un “contracte” de bona conducta. La pregunta és: ¿si un jove de divuit anys que ha estat tutelat pel sistema durant x temps, té alguna conducta no adequada, que acostuma a ser “normal” a aquesta edat (consum d'estupefaents, rebutjar l'autoritat, rebel·lar-se) la solució d'una institució de protecció i educativa és l'expulsió al carrer? On és la tasca educativa que hauria de modificar aquests tipus de conductes?

15. Articles 28 i 29 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant

L'expulsió al carrer d'aquests joves és l'indicador més clar del fracàs del sistema de protecció. La protecció no pot ser - sota quin criteri podria ser-ho?- subjecte a la qüestió meritòria. És un dret que ha de ser preservat, fins i tot per aquells que mostren actituds no col·laboratives. Si la presó, per exemple, té com a objectiu la reinserció de les persones que han comés delictes greus, com no pot ser-ho un sistema que la seva raó de ser és justament aquesta: treballar de manera insistent i perseverant per fer dels joves uns ciutadans autònoms i capaços d'afrontar els reptes de la vida adulta. L'expulsió d'aquests joves és injustificable en el 99% del casos. Hi pot haver algun cas que, malgrat els esforços i exhaurides totes les estratègies possibles, es valori la seva sortida del sistema de protecció, però en cap cas aquesta sortida ha de ser al carrer, sinó la derivació a un servei més adequat perquè es pugui redreçar la situació garantint els mínims bàsics: habitatge i manutenció.

Fer fora algun jove del sistema de protecció ha de ser una decisió ben pautaada i delimitada dins del sistema de protecció. El risc d'equivocar-se en la decisió té conseqüències fatals pel jove. La manera com la DGAIA té estructurada aquesta qüestió denota la poca consideració que la institució té del jove, a més de poc rigor a l'hora de prendre una decisió tan definitiva.

Com funciona la dinàmica de l'expulsió? En la majoria dels centres es viu una situació de molta tensió on la conflictivitat és la norma. Aquesta conflictivitat permanent té moltes causes: la hiperinstitucionalització, la jerarquització i aïllament dels centres, l'aglomeració de joves, la poca capacitat de donar resposta a les demandes dels joves (documentació, formació, esport, lleure, etcètera), la demora en la transició d'un tipus de residència a un altre, la precarietat laboral dels professionals, la poca formació i coneixement que els professionals tenen de la realitat i les expectatives dels joves, poca capacitat de gestió dels conflictes, el càstig col·lectiu i compartit en moments de conflicte i crisi, la frustració de les expectatives dels joves, les dificultats comunicacionals, la poca individualització en el tracte i en el treball educatiu, el càstig i el premi com a forma de resoldre els conflictes, etcètera.

En aquest context de tensió els professionals avaluen l'evolució del jove i la comuniquen a la DGAIA. És evident que la mirada del professional és determinant en l'avaluació de cada jove. Si es té en compte la complexitat de la situació i es fa una anàlisi crítica del context, del centre, de la pròpia funció i acció del professional i s'avalua el procés del jove fugint del binomi paternalisme professional-responsabilitat del jove, el resultat podria ser

favorable als interessos del jove. Però, malauradament, en general no és aquesta la situació, sinó que el professional tendeix a fer una lectura reduccionista del conflicte i avalua, d'una manera acrítica, sense contemplar i valorar la pròpia acció. Amb això no estem negant la possibilitat que un jove pugui provocar conflictes o tingui mala conducta, sinó que assenyallem que, per una banda, moltes vegades el professional forma part del conflicte i no se n'adona o no vol adonar-se'n. I per altra banda, per a dur a terme la seva tasca a l'educador/a li cal legitimitat i autoritat, i malauradament aquesta legitimitat moltes vegades és nul·la.

El resultat (o millor dit, la sentència) és que el jove és l'únic responsable, és qui amb la seva conducta negativa ha malmès el recurs que se li oferia. D'aquesta manera es construeix la figura del *jove conflictiu*. Aquesta imatge negativa del jove arriba a la DGAIA en forma d'informes i incidències que es penjen en el sistema d'informació d'infància i adolescència. Quan el jove considerat conflictiu arriba als divuit anys ja estarà sentenciat i, en la majoria dels casos, se li prepara un entrepà i se'l deixa a la porta del centre, a l'estació de tren o a la parada de l'autobús. Algunes vegades, el sistema li dona una "oportunitat" i se li fa un allargament de la mesura materialitzat a través d'un contracte de tres mesos. Si en aquests tres mesos el jove no compleix amb algun punt del contracte, se l'expulsa al carrer.

Quines observacions podem apuntar a aquesta dinàmica de l'expulsió del sistema de protecció?

La primera és que l'expulsió contradiu el triangle bàsic de la funció i missió de la DGAIA: protecció, autonomia, emancipació.

Segona, l'arbitrarietat com es produeix la decisió de l'expulsió. La DGAIA fonda la seva decisió a base d'informes del centre, sense esbrinar la versió del jove sobre els fets i situacions que han motivat l'expulsió. La DGAIA ha d'entendre que la vida als centres i residències és complexa i, que a vegades, la tensió viscuda desborda el mateix professional. Per al professional, fer fora al jove, moltes vegades és una manera d'acabar amb el problema. Aquesta actitud professional pot estar motivada per bona voluntat: un exemple d'això és la convicció que pot tenir el professional, que fer fora un jove que exerceix un lideratge negatiu sobre els altres joves és la millor opció. L'argument de fer fora el "líder" per rebaixar la tensió o per "protegir" el grup acaba essent una decisió que es consideri

adequada. La idea de l'ovella negra del grup està molt arrelada en els equips professionals i acaba sovint determinant el futur d'aquests perfils de joves.

Tercer, el perfil de jove expulsat acostuma a ser un perfil de jove que tolera poc el maltractament i la injustícia i reacciona en contra. Aquesta actuació moltes vegades té formes no adequades: és la típica escena en què la persona té raó en queixar-se, però la perd per la forma com es queixa. Des d'una perspectiva educativa, l'anàlisi que s'ha de fer d'aquestes situacions és escoltar i donar resposta a les demandes si són raonables (i, quan no són raonables, raonar-les) i corregir i conduir les formes com s'expressen. No pot ser que els joves *moguts*, els *directes*, els que no tenen pèls a la llengua acabin essent les ovelles negres del grup i acabin essent expulsats. Si en el sistema de protecció només hi caben els joves dòcils, els que tenen graus alts de paciència i els que tenen por de quedar-se al carrer, aquest sistema abandonarà a l'última fila de la classe els indesitjables. En aquest cas, els abandona al carrer.

Quart, la DGAIA argumenta que no s'expulsa a ningú i que és el mateix jove que s'autoexpulsa perquè ha firmat un contracte i no l'ha complert. En aquest contracte, segons la DGAIA, el jove es compromet a complir els acords estipulats una vegada ha fet els divuit anys. Però aquest contracte és la prova de l'abús de poder injust de la DGAIA. Si a un jove, en fer divuit anys se li presenta un document que no és negociable (malgrat que el contingut sigui raonable) i si vol continuar al centre l'ha de firmar, i si no el firma no pot quedar-se al centre, el més probable és que l'acabi firmant, no per convicció, sinó perquè es troba obligat a fer-ho. No estem discutint el contingut del contracte sobre el qual es basa l'allargament de la mesura, sinó com s'instrumentalitza aquest contingut a favor d'una postura autoritària o disciplinària (escassament educativa). El contracte no pot imposar uns límits que si s'incompleixen comportaran l'expulsió del jove del sistema, sinó que aquests límits han de ser el punt de partida, el treball sobre aquests compromisos és justament la funció de la tasca educativa: convèncer a través del diàleg i la raó que s'adoptin actituds de respecte, es compleixin les normes i es segueixi el pla de treball.

Hi ha una qüestió paradoxal, en termes educatius i utilitaristes, que es produeix quan la DGAIA expulsa els joves al carrer: no pot ser que després d'un temps de treball educatiu amb el jove, se l'expulsi al carrer. Tota la feina educativa (adquisició de bons hàbits, seguiment d'un projecte, etcètera) se'n va en orris. Tampoc té sentit des d'una perspectiva

utilitarista (o economicista): la inversió de diner públic per donar una bona atenció a un jove es llença cada vegada que s'abandona un jove al carrer. La societat pagarà encara un preu per aquesta expulsió i tornarà a gastar diners, aquesta vegada en termes de serveis socials, policies, jutjats i presons.

L'expulsió que fa la DGAIA és moralment, educativament i econòmicament insostenible. Però sobretot és un error polític del Govern català mantenir aquesta màquina d'exclusió que aboca a la marginalitat. El cost d'estar en la marginació i pobresa és molt elevat per aquests joves. Es troben que han de sobreviure (malviure) en condicions infrahumanes pels carrers de les ciutats. Es troben abocats a la delinqüència, la prostitució i al consum d'estupefaents per poder continuar vivint. Aquest maltractament institucional es greuja encara més quan les forces de seguretat actuen contra ells. La persecució policial esdevé normalitat contra aquests joves i la majoria es troben immersos en processos penals que al final els acaben conduint a la presó.

La sisena qüestió és la violència que exerceix el sistema de protecció sobre els joves. És sabut que qualsevol vulneració de drets és una violència i opressió que afecta les víctimes. La conseqüència d'aquesta violència és incalculable i el seu impacte sobre els joves és devastador. Aquesta violència és gradual i té diferents formes. N'esmentarem algunes: per una banda el tracte que reben aquests joves per part de les institucions indica que són concebuts com a objecte. La condició de ser joves migrats sense referents familiars a Catalunya (tutelats o extutelats) els situa en la posició de passius i esdevenen expedients a gestionar. Molt poques vegades són concebuts com a subjectes que tenen els seus projectes i interessos i tenen capacitat per materialitzar-los. La infantilització d'aquests joves és un primer grau de la violència que s'exerceix sobre ells, és a dir, la negació de la seva potencialitat activa. Per altra banda, l'exigència del sistema sobre aquests joves no es correspon a la seva realitat administrativa, social i laboral. L'adversitat sistemàtica a la qual s'enfronten aquests joves (racisme institucional i social, persecució policial, rebuig social, etcètera) fa necessari un acompanyament constant perquè puguin superar-la. No tenir en compte aquest context advers és negar uns elements estructurals que afecten aquests joves. Però la violència més aguda és quan s'expulsa els joves al carrer. Els joves expulsats malviuen al carrer, molts d'ells sobreviuen dedicant-se a la petita delinqüència i tenen poc marge per sortir-se'n. Però hi ha un altre impacte associat a les condicions materials de l'expulsió i que és més greu encara: la salut emocional i mental d'aquests joves. Molts d'ells troben refugi a la droga i esdevenen addictes al consum d'estupe-

faents. Recuperar-los després és una tasca difícil (Calvo i Shaimi, 2020). Aquesta violència, la d'expulsar al carrer, destrossa vides.

Aquesta violència, no només afecta els joves, també afecta alguns professionals que treballen directament amb ells. Si la tesi que el sistema vulnera drets i exerceix violència és certa, els executors d'aquest sistema són els professionals que treballen amb aquests joves. Alguns d'aquests professionals no qüestionen el sistema i l'apliquen acríticament. Altres es troben immersos en una contradicció ètico-professional i fan el que poden. Sobre aquests, el sistema també exerceix violència. La manca d'anàlisi col·lectiva i d'organització professional acaba influint en com els professionals reaccionen davant dels conflictes laborals i les injustícies del sistema de protecció.

Un setè tema és la formació professional¹⁶ i universitària dels professionals de l'àmbit social. La realitat social és dinàmica i canvia constantment i això vol dir que per poder analitzar-la i explicar-la cal estar-hi en contacte i vinculat. Molts docents de l'àmbit social desconeixen la concreció i el submón d'algunes realitats socials i tenen coneixement parcial del funcionament dels dispositius de l'administració i les seves praxis. Aquesta mancança té conseqüències en la qualitat de la transmissió del coneixement en l'àmbit universitari i de formació professional. Moltes assignatures sobre les temàtiques socials fan referència a realitats que ja han canviat i no doten als estudiants de l'anàlisi teòric situat ni tampoc d'eines i instruments pràctics i útils per la vida professional. D'aquí ve la patcada i el bany de realitat que molts estudiants s'han endut a l'hora de treballar en algun àmbit del camp social. Falta una renovació dels plantejaments dels continguts en molts àmbits del camp social i, sobretot, falta treballar per una bona base ètico-política del professional, per quan es trobi en allò que és inevitable en moltes funcions de l'àmbit social: la contradicció entre estar al costat dels vulnerables i per tant, teixir estratègies de resistència i garantia de drets, o complir la funció i el mandat que delimita el lloc de treball malgrat que aquest mandat porti a l'execució d'accions que vulnerin drets.

Per últim, un vuitè punt: el lloc de la crítica al sistema de protecció. Sovint, quan es fa alguna crítica al sistema de protecció a la infància i l'adolescència, les institucions, organitzacions i professionals que treballen amb aquests joves es posen a la defensiva i no

16. Ens referim als estudis de grau superior de l'àmbit social (integració social, etcètera)

reconeixen el dèficit estructural del model. Es tendeix a minimitzar el problema, a responsabilitzar els joves i s'al·lega la complexitat del tema i que el sistema fa grans esforços i destina molts recursos. Aquesta actitud davant de la crítica també genera reaccions corporatives, opacitat i encobriment dels agents d'aquest àmbit quan es donen males praxis. Aquest clima condiona la pròpia crítica i la fa difícil. Molts professionals davant de la vulneració de drets d'aquests joves acaben caient en l'autocensura o plegant de la feina. Malauradament, el resultat d'aquesta dinàmica és la normalització de les males praxis i la vulneració de drets. En definitiva: desatenció, desprotecció i perpetuació d'una anomalia que afecta un sector molt vulnerable de joves.

Per acabar, considerem que aquest model de gestió del sistema de protecció a la infància i l'adolescència està desbordat i presenta símptomes de fracàs. Falta una valentia política per redreçar el rumb d'un servei que ha de generar noves mirades i implantar accions més adequades a la realitat social d'aquests joves. Falten mesures efectives i reals per traçar el projecte d'emancipació per a cada jove, falta una revisió des d'un *dubte radical* que qüestionari d'una manera permanent i constructiva les accions implementades. Cal superar el fantasma de l'*efecte crida* que exerceix sovint de bloqueig a les accions més justes i adequades.

4. Bibliografia

Bourdieu, P. (1984). *Homo academicus*, París, Les Editions de Minuit.

— (1992). *Réponses. Pour une anthropologie réflexive*. París: Éditions du Seuil.

— (2001). *Science de la science et réflexivité*. París: Raisons d'agir.

Calvo, Fran; Shaimi, Mostafâ (2020). "Salut mental, sensellarisme i vulnerabilitat de joves extutelats". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 75, 117-144.

Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Família (2015). *La immigració en xifres*. Barcelona: Departament de Benestar i Família.

Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Família (2020). *Dades del sistema de protecció a la infància de Catalunya*. https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/infancia_i_adolescencia/dades-del-sistema-de-proteccio-a-la-infancia-de-catalunya/ [Consulta: 22 de setembre de 2020].

Síndic de Greuges (2020). *La situació dels infants migrants sense referents familiars a Catalunya*. <https://www.parlament.cat/document/publicacions/276327.pdf> [Consulta: 22 de setembre de 2020].

Legislació i jurisprudència

Llei 19/2014, del 29 de desembre, de transparència, accés a la informació pública i bon govern. Article 60. *Avaluació permanent dels serveis públics*.

Llei 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. Article 152: *Programes de suport a l'emancipació i a l'autonomia personal dels joves ex-tutelats i en situació de risc per a promoure la igualtat d'oportunitats*.

Convenció sobre els Drets de l'Infant Nacions Unides, el 20 de novembre de 1989. Articles 28 i 29.

Mitjans de comunicació

El Periódico: [Consulta: 24 de setembre de 2020].

<https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20170628/setge-sindical-i-politic-a-la-gestio-privada-dels-centres-de-menors-tutelats-6135109>

Maresme 360: [Consulta: 24 de setembre de 2020].

<https://maresme360.cat/7518/arenys-de-mar-acull-joves-migrats-del-marroc.html>



Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Edita: Universitat de Girona

Disseny i maquetació: info@clam.cat · 647 42 77 32

Dipòsit Legal: GI.904-2010

ISSN: 2013-9063